

HACKER ETİĞİ

İş Hayatına Aykırı Bir Yaklaşım

YAZARLAR:

PEKKA HIMANEN: yirmili yaşlarındayken Helsinki Üniversitesi Felsefe bölümünden doktora derecesini aldı. Teknolojik gelişmenin anlamı üzerine sürdürdüğü derinlemesine incelemeleri, onu akademisyenlerle, sanatçılarla, hükümet yetkilileri ve şirket yöneticileriyle iletişime geçirdi. Himanen, Helsinki Üniversitesi'nde ve Kaliforniya Berkeley Üniversitesi'nde çalışıyor.

LINUS TORVALDS: 1991'de Helsinki Üniversitesi'nde öğrenciyken, Linux işletim sistemini yaratarak, bilgisayar camiasının en çok saygı duyulan hacker'larından biri oldu. O günden bu yana linux, dünya çapında binlerce kullanıcıyı kapsayan bir proje haline geldi.

MANUEL CASTELLS: Kaliforniya Berkeley Üniversitesi'nde sosyoloji profesörü. Büyük övgü alan üçlemenin *The Information Age, The City* (Kent, Sınıf, İktidar, çev.: Asuman Erendil, Bilim ve Sanat Yay., 1997), *The Grassroots* (1983 C. Wright Mills Ödülünün sahibi) ve yirmiden fazla kitabın yazarı.

İNGİLİZCEDEN ÇEVİREN: **ŞEBNEM KAPTAN**

YAYIMA HAZIRLAYAN: **ÖZGÜR SEVGİ GÖRAL**

YAYIN EVİ: **AYRINTI YAYINLARI**

DÜZELTİ: **MEHMET CELEP**

KİTABIN ÖZGÜN ADI: **THE HACKER ETHIC**
A Radical Approach to the Philosophy of Business

E-KİTAP : **SEFALET**

İÇİNDEKİLER

Giriş.....9

Hackerlık Dürtüsü Nereden Gelir?

Öteki Adıyla Linus Yasası.....14
Linus Torvalds

A.Linus yasası.....15

B.Hacker'lar.....17

Birinci Kısım

Çalışma etiği

I. HACKER ÇALIŞMA ETİĞİ.....21

A. Hayatın maksadı.....30

B. Tutkulu hayat.....35

II. VAKİT NAKİT MİDİR?.....37

A. Vakit nakittir.....37

B. Optimize edilmiş zaman.....38

C. Pazarın cumalaştırılması.....42

D. Esnek zaman.....45

E. Cumanın pazarlaştırılması.....47

F. Yaratıcılığın ritmi.....52

İkinci Kısım

Para etiği

III. BİR DÜRTÜ OLARAK PARA.....57

A. Para etiği.....57

B. Bir dürtü olarak para.....61

C. Kapitalist hacker'lar.....65

D. Serbest piyasa ekonomisi.....68

IV. AKADEMİ VE MANASTIR.....72

A. Açık model.....72

B. Akademi ve manastır.....76

C. Hacker öğrenim modeli.....	80
D. Net akademisi.....	83
E. Toplumsal model.....	87
Üçüncü Kısım	

Netik

V., NETİKETTEN NETİĞE.....	91
A. Netiket ve netik.....	91
B. Konuşma özgürlüğü: Kosova meselesi.....	95
C. Mahremiyet ya da elektronik ortamda her şeyi bilme.....	101
D. Sanal gerçeklik.....	107

VI. ENFORMASYONCULUĞUN RUHU.....111

A. Özprogramlama yapabilen çalışanlar.....	111
B. Kişisel gelişimin yedi alışkanlığı.....	113
C. Enformasyonculuğun ruhu.....	120
D. Network'ün etiği.....	125
E. Bilgisayarın etiği.....	127
F. Duyarlı olmak.....	129

Sonuç

VII. GERİYE KALANLAR.....	133
A. Hacker etiğinin yedi değeri.....	133
B. Protestan yaratılış miti.....	136
C. Protestan öncesinde yaratılış.....	141
D. Cuma ve pazarın Ötesinde.....	142

- SONSÖZ

ENFORMASYONCULUK VE NETWORK TOPLUMU.....	145
<i>Manuel Castells</i>	

- Ek

BİLGİSAYAR HACKER'LİĞİNİN TARİHÇESİ.....	161
--	-----

- KAYNAKÇA.....173

- DİZİN.....184

TEŞEKKÜR

Bu kitabın yazılışı, konusuyla hayat buldu: Hacker etiğiyle. Öncelikli olan, bir kitap yazma kararı değil, belli bir hayat biçimine olan inançtı. Kitap ise bu inancın sonuçlarından biri oldu. Hayat, bu kitabın yazılış sürecinde -hem bilfiil yazarken hem de başka şeylerle meşgul olurken- gerçeklen tutku dolu ve özgür bir ritimde seyretti. Bu bazen büyük sorularda durup, acele etmeden düşüncelerle oynamak; bazense daha telaşlı geçen yoğun bir çaba dönemi manasına geliyordu ki böyle bir dönem, hacker'ların vurguladıkları gibi, özünde oyuna benzeyen eylemlerde bile gereklidir.

Bu kitap üzerinde Linus ve Manuel'le çalışmak ve konularımızın birbirine bu kadar yakın olduğunu görmek bir zevkti. Onlara ve ailelerine, birlikte geçirdiğimiz tüm harika zamanlar için teşekkür ediyorum. Birlikte çalışma fırsatı bulduğum diğer özel insanlara, özellikle de bu ruhu yoğun olarak yaşamış ve birçok konuda yardımcı olmuş olan dostum Henning Gutmann'a ve yayınevi çalışanlarıyla bir yazar arasındaki işbirliğinin en iyi nasıl olabileceğini gösteren Random House'daki Scott Moyers, Timothy Mennel ve Sunshine Lucas'dan oluşan harika takıma, en dostça teşekkürlerimi sunuyorum.

Ve son olarak, sevdiğime minnettarlığımı belirtmek istiyorum; çünkü sizin siz olmanız, benim hayattaki olağanüstü ilham kaynağım.

GİRİŞ

Teknoloji çağımızın merkezinde, kendilerine *hacker* adını veren etkileyici bir grup insan yer alır. Geniş kitlelerce tanınan televizyon şöhretleri olmasalar da, herkes onların başarılarından, yani ortaya çıkan yeni toplumumuzun teknolojik temelini büyük parçasını oluşturan, internet ve Web'den (ki ikisine birlikte Net denebilir), kişisel bilgisayardan ve bunları işletmede kullanılan yazılımın önemli bir bölümünden haberdar. Hacker'ların, Net'te ortaklaşa derledikleri "Jargon File" onları; "hevesle programlayan"¹ ve "bilgi paylaşımının gerçekten etkili ve işe yarar bir şey olduğuna ve

1- *The Jargon Fite*. bkz. *hacker*. Bu dosya. Eric Raymond tarafından <http://www.tuxedo.org/~esr/jargon> adresinde tutuluyor. Aynı zamanda *The Nem Hacker's Dicli*-diyla da basılmıştır. (3. baskı, 1996)

hacker'ların özgür yazılım yazıp, bilgi ve bilgisayar işlem kaynaklarına mümkün olan her yerde ulaşım sağlayarak uzmanlıklarını paylaşmalarının etik görevleri olduğuna inanan insanlar"² olarak tanımlıyor. Bu tanım, 60'ların başlarında MİT den [Massachusetts Teknoloji Enstitüsü] bir grup tutkulu programcı, kendilerine hacker demeye başladıklarından beri, *hacker eliği* olmuştur.¹ (Sonraları, 80'lerin ortalarında medya, bilgisayar korsanlarını bu isimle anmaya başladı. Hacker'lar, virüs yazıcıları ve bilgi sistemlerinin davetsiz misafirleriyle karıştırılmamak için, bu bahsi geçen yıkıcı bilgisayar kullanıcılarına *cracker*⁴ demeye başladılar. Bu kitapta, hacker'lar ve cracker'lar arasındaki bu ayrım gözetilmiştir.)

Bu hacker'lara olan ilgim başlangıçta teknolojikti ve şu etkileyici gerçeğe alakalıydı: Çağımızın en bilinen sembolleri olan Net, kişisel bilgisayar ve Linux işletim sistemi gibi yazılımlar, aslında özel şirketler ya da hükümetler tarafından geliştirilmedi; fikirlerini, özgür bir ritimde çalışan benzer zihniyetteki diğer insanlarla birlikte henüz hayata geçirmeye başlamış hevesli bireyler tarafından yaratıldı. (Gelişimlerinin detaylarıyla ilgilenenler, "Bilgisayar Hacker'lığının Tarihçesi" başlıklı ek bölüme göz atabilirler.) Ben bu hareketin, içsel mantığını ve itici gücünü nereden aldığını anlamak istiyordum. Bununla beraber, bilgisayar hacker'ları hakkında daha

2. *The Jargon File*, bkz. *hacker ethic*.

3. Levy, *Hackers: Heroes of the Computer Revolution* (1984) adlı çalışmasında, MİT hacker'larının tutumunu, "bilginin tümüyle özgür olması" ve "bilgisayarlara girişin... tam ve sınırsız olması gerektiğine" inanırlar (s. 40) diyerek anlatır.

4. *The Jargon File*, cracker'ı şöyle tanımlıyor: "Bir sistemin güvenliğini kıran kimse. Hacker kelimesinin gazetecilerce yanlış kullanılmasına karşı savunma olarak takriben 1985'te hacker'larca icat edilmiştir." Hacker'lar üzerine 1984'te yazdığı kitabında Levy'nin, henüz hacker ve cracker arasındaki farkı açıklama ihtiyacı duymadığını belirtmekte yarar var. Bunun nedeni, bilgisayar virüslerinin ve kendi kendine çoğalan bilgisayar programlarının tarihinin, tam olarak 80'lerin ikinci yarısında başlamış olmasıdır. "Bilgisayar virüsü" kavramı ise, Fred Cohen'in konu hakkında 1984'te yazdığı akademik teziyle geçerlilik kazandı ve ilk gerçek PC virüsleri, 1986'da disketler aracılığıyla yayıldı (bkz. Solomon, "A Brief History of PC Viruses" [1990] ve Wells. "Virüs Timeline" [1996]). Bilgi sistemlerine zorla girmenin ilk meşhur örneği de, 80'lerin ikinci yarısında yaşandı. Cracker gruplarının en ünlülerinden Legion of Doom 1984'te kuruldu. Grubun sonradan üyesi olan Mentor'un cracker manifestosu 1986'da basıldı ("Bir Hacker'ın Vicdanı" adlı manifestoda, "cracker"ların kendilerine "hacker" demeleri dikkate değerdir. Grubun tarihi için bkz. "The History of the Legion Doom" [1990]).

çok düşündükçe, onları insani açıdan daha da ilginç yapanın, çağımıza karşı çok büyük bir ruhsal meydan okuyuşu temsil ettikleri gerçeği olduğu kesinleşti. Hareket tarzlarının daha geniş alanlarda anlamlandırılabilirliğini kendileri de her zaman kabul etmişlerdir. "Jargon File", bir hacker'ın temelde, "herhangi bir konuda uzman veya hevesli kimse" olduğunu vurgular. "Örneğin, bir kişi astronomi hacker'ı olabilir." Bu bağlamda kişi, bilgisayarlarla hiç bir ilgisi olmadığı halde, bir hacker olabilir.

Esas soru şuna dönüştü: Hacker'lara daha geniş bir perspektiften bakarsak ne olur? O zaman, meydan okuyuşları ne anlama gelir? Bu şekilde baktığımızda hacker etiği, bilgi çağımızda gelişmekte olan, çalışma ile kurulan genel bir tutkulu ilişkiyi tanımlar. Bu açıdan hacker etiği, Max Weber'in klasik yapıtı, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*'nda (1904-1905)⁶ izah edilen, uzun zamandır bizi esareti altında tutmuş çalışmaya olan yaklaşıma, yani *Protestan çalışma etiğine* meydan okuyan yeni bir *çalışma* etiğidir.

Hacker etiğini Weber'le bu şekilde ilişkilendirmek, bazı bilgisayar hackerlarına ilk başta garip gelebilir. Ancak bu kişiler, *hacker etiği* deyiminin bu kitapta, bilgisayar hacker'lığını aşan bir anlamda kullanıldığını ve bu nedenle de, normalde özel olarak bilgisayarlarla ilgili yapılan tartışmalarda ele alınmayan toplumsal güçlerle de karşı karşıya geldiğini akıllarında bulundurmaları. Dolayısıyla, hacker etiğinin kapsamının bu şekilde genişlemesi, bilgisayar hacker'ları da entelektüel açıdan zorlar.

Fakat her şeyden önce, hacker etiği toplumumuza ve her birimizin hayatına bir meydan okumadır. Çalışma etiğinin yanında, bu meydan okuyuşun ikinci önemli seviyesi, hacker *para* etiğidir; yani Weber'in, Protestan ahlakının diğer ana unsuru olarak tanımladığı seviye.

5. *The Jargon File*, bkz. *hacker*.

6. Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus, Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik içinde, 20-21. cilt (1904-1905) ve yazarın gözden geçirdiği yeni baskısı Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie (1920). [Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, çev.: Zeynep Gürala, Ayraç Yay., 2002.] [Weber'in şu ana kadar yapılan çevirilerinde "Protestan Ahlakı" kullanılmış ve kelime "ahlâk" olarak yerleşmiştir. Bu kitapla Weber alıntıları söz konusu olduğunda ahlâk sözcüğü, kitabın geri kalan kısmında "etik" sözcüğü kullanılacaktır. Zira, toplumsal ve bireysel davranış normları koyan "ahlâk" kavramı yerine, bu normları bir meta teori olarak ve felsefi açıdan ele alan "etik" kavramı, kitapta geçen bağlam için daha uygun, (y.h.n.)

Yukarıda alıntılanan hacker etiği tanımındaki "bilgi paylaşımı"nın, günümüzde egemen olan para kazanma yolu olmadığı açıkça ortada; tam tersine para, çoğunlukla bilgiye sahip olarak kazanılıyor. İlk hacker'ların ethos'u; yani faaliyetin, temelde para ile değil de, kişinin akran topluluğu tarafından değerli bulunacak bir şey yaratma arzusuyla motive edilmesi de yaygın bir yaklaşım değildir. Hacker çalışma etiği için iddia edebileceğimizin aksine, hacker para etiğinin günümüz bilgisayar hacker'larının tümü tarafından paylaşıldığını veya toplum geneline yayılacağını iddia edemeyiz. Ancak hacker para etiğinin, çağımızın oluşumunda önemli bir güç olduğunu ve hacker'ların bilgi ekonomisinin doğası üzerine tartışmalarının, en az çalışma etiklerinin kadar radikal sonuçlar verebileceğini söyleyebiliriz.

Alıntıdaki tanımda, "bilgi ve bilgisayar işlem kaynaklarına ulaşım sağlamak" diye değinilen, hacker etiğinde baştan beri mevcut olan üçüncü unsura, network etiği ya da *netik* diyebiliriz. Netik, Net'te ifade özgürlüğü ve herkes için Net'e erişim özgürlüğü gibi fikirlere gönderme yapar. Çoğu bilgisayar hacker'ı, netiğin yalnızca bazı kısımlarını destekler, fakat toplumsal önemi açısından, hepsi bir bütün olarak anlaşılmalıdır. Tüm bu değinilenler, bilgi çağının etik meydan okuyuşlarının temelinde yatıyor. Etkilerini ise zamanla göreceğiz.

Bu kitap, üç yazarının halen süren işbirliğine dayanıyor; ki bu işbirliği senelerdir türlü şekillerde gerçekleşiyor (Manuel Caslells ile, Kaliforniya'da birlikte yürüttüğümüz araştırma aracılığıyla; Linus Torvalds'la ise eğlencenin ortasında). Hacker etiğiyle ilgili bir kitap fikri, üçümüz ilk defa bir araya geldiğimizde, yani 1998'in sonbaharında, geleneksel hacker kalesi olan Kaliforniya Berkeley Üniversitesi'nin ev sahipliği yaptığı bir sempozyuma konuşmacı olarak davet edildiğimizde doğmuştu. İşte o zamanlar, bu yapıtla aynı konular üzerine olan sunumlarımızı genişletmeye karar verdik. Bu karara göre Linus, bilgisayar hacker'lığının temsilcisi olarak açılış yapacak; Manuel, bilgi çağımız hakkındaki (enformasyonculuğun yükselişi, yeni bilgi-teknolojisi paradigması ve yeni bir toplumsal yapı olan network toplumu konularını içeren) teorisini sunacak; ben de arka planda Manuel'in çağımızın daha kapsamlı tasviri üzerine Linus'un bilgisayar hacker'lığı örneklemesini yerleştirerek, hacker etiğinin toplumsal anlamını inceleyecektim. Tabii her birimiz, yine de kendi adına konuşacaktı.

Kitap, şu plana bağlı kalıyor: "Hacker'lık Dürtüsü Nereden Gelir? Öteki Adıyla, Linus Yasası" başlıklı önsözünde çağımızın en ünlü hacker icatlarından olan Linux işletim sisteminin yaratıcısı olan Linus, hacker'lığın başarısına katkıda bulunan etkenlere nasıl baktığını anlatıyor. Manuel, son on beş yılını çağımız üzerine bir incelemeye harcaıyp sonuçta 1500 sayfalık üç ciltlik eseri *The Informatinn Age'e* (gözden geçirilmiş ikinci baskı, 2000) ulaştı. Araştırmasının sonuçlarını ilk defa, bu kitabın sonsözü olan "Enformasyonculuk ve Network Toplumu"nda, bazı önemli eklemelerle, genel okuyucuya hitap edecek bir biçimde sunuyor. Benim analizim, Linus ve Manuel'inkilerin ortasında yer alıyor ve hacker etiğinin üç seviyesine uygun olarak üç bölüme ayrılıyor: Çalışma etiği, para etiği ve netik. (Bu konuların biraz daha ayrıntılı haline, kitabın web sayfası <http://www.hackerethic.org>'dan ulaşılabilir.)

Benim açıklamamdan önce teorik bir arka plan okumayı tercih eden okurlar doğrudan Manuel'in sonsözüne atlayabilirler. Bu sonsözün bağlayıcı bir sistematize etme girişimi olmadığını belirteyim. Aksi takdirde, Linus başlasın.

Önsöz

**Hacker'lık dürtüsü nereden gelir? Öteki adıyla Linus yasası
Linus Torvalds**

Pekka ve Manuel'le ilk defa, Kaliforniya Berkeley Üniversitesi'nin, Bay Area'da network toplumunun meydan okuyuşları üzerine düzenlediği yarım günlük sempozyumda tanıştım. Sosyal bilimcilerin kodamanları, modern teknoloji ve toplum hakkında konuşuyorlardı. Ben de orada işin teknik yanını temsil ediyordum.

Şimdi; kolay kolay gözü korkan biri değilimdir ama, bu tür ortamlarda pek de rahat ettiğim söylenemez. Teknolojiden bahseden bir grup sosyologla, benim fikirlerim nasıl uyuşacaktı? Ama bir dakika, dedim kendi kendime; eğer teknolojiden bahseden sosyologlar varsa, sosyolojiden bahseden teknologlar da pek tabii olabilir. En kötü ihtimalle, bir daha hiç davet edilmezdim. Kaybedecek neyim vardı ki?

Konuşmalarımı her zaman son gün hazırlarım ve yine harıl harıl ertesi gün için bir "açı" yakalamaya çalışıyordum. Açınızı, yani platformunuzu belirlediğinizde, birkaç slayt hazırlamak, genelde o kadar zor değildir. Sadece bir fikre ihtiyacım vardı. Sonunda, hacker'lık dürtüsünün nereden geldiğini ve benim kurduğum küçük işletim sistemi Linux'un, hacker'lara ve onların değerlerine, neden bu kadar cazip geldiğini anlatmakla başladım. Doğrusu sonunda, yalnızca hacker'ları değil, en üst seviyedeki dürtülerimizin genelini dikkate almış oldum. Görüşüme, her zamanki mütevazı ve kendimi küçümseyen tavrımla, "Linus Yasası" adını verdim.

A. LINUS YASASI

Linus Yasası der ki, tüm motivasyonlarımız üç temel kategori altında toplanır. Daha da önemlisi gelişim, bu aynı şeyleri bir evrim sürecindeki "safhalar" gibi yaşamaktan; bir kategoriden diğerine geçiş yapmaktan ibarettir. Kategoriler sırasıyla şunlardır: "Hayatta kalabilme", "toplumsal hayat" ve "eğlence".

ilk safha, su götürmez bir gerçek olan, hayatta kalma safhasıdır. Hayatta kalma zorunluluğu, her canlı için her şeyin başında gelir.

Peki ya diğerk ikisi? *Hayatta kalabilmenin*, motivasyon için oldukça temel bir etken olduğuna katıldığınızı varsayarsak, diğerk etkenler şu sorudan yola çıkar: "İnsanlar ne uğruna ölmeye hazırđırlar?" Bana göre, insanın uğruna hayatını verebileceği herhangi bir şey, hayli temel bir motivasyon olmalı.

Seçimlerime karşı çıkabilirsiniz fakat bence iş görüyorlar. *Toplumsal bağlarına* hayatlarından daha fazla değer veren insan ve diğerk canlı örnekleri bulmak hiç de zor değil. Edebiyattaki klasik örnek, tabii ki *Romeo ve Juliet'tir*; ancak "aile/vatan/din uğruna ölme" kavramını da, toplumsal bağlar kavramının hayatın kendisinden potansiyel olarak daha önemli olması durumunu açıklamanın bir yolu olarak görebilirsiniz.

Eğlence, garip bir seçim gibi gelebilir fakat *eğlenceyle* Nintendo'da oyun oynamaktan çok daha fazlasını kastediyorum. Eğlence, satrançtır, resimdir ve evreni anlatırken yapılan zihin jimnastiğidir. Einstein'ın, fizik hakkında düşünürkenki motivasyon kaynağı hayatta kalabilmek olmadığı gibi; büyük ihtimalle, pek toplumsal bir olgu da değildi. Bunu yapmak onun için bir eğlenceydi. Eğlence, özünde ilgi çekici ve zorlu bir olgudur.

Eğlence arayışı ise, kesinlikle güçlü bir dürtüdür. Nintendo'nuz için ölme dürtüsü hissetmeyebilirsiniz ama "sıkıntıdan ölmek" deyimini bir düşünün. Bazı insanlar, sonsuza dek sıkılmaktansa, kesinlikle ölmeyi yeğlerler. Sıkıntıdan uzaklaşmak için, uçup duran bir uçaktan sırf heyecan uğruna atlayan insanlar bu yüzden var.

Bir motivasyon kaynağı olarak, paraya ne demeli? Paranın işe yaradığı muhakkak olsa da; çoğu insanın katılacağı gibi, son kertede motive eden şey tek başına para değildir. Para, beraberinde getirdikleriyle motive eder; *gerçekten* ilgi duyduğumuz şeyler için en iyi takas aracıdır.

Para hakkında farkına varılması gereken bir şey de, hayatta kalmayı satın almanın genelde kolay, fakat toplumsal bağları ve eğlenceyi satın almanın çok daha zor olduğudur. Özellikle de büyük E'yle Eğlenceyi, yani hayatınızı anlamlandıracak türden olanını. Bir şey satın alın ya da almayın, para sahibi olmanın toplumsal etkisini göz ardı etmemeli. Para, halen etkili bir şeydir fakat yine de diğerk daha temel motive edici etkenlere sadece vekillik eder.

Linus Yasası, bu durumda, bu üç şeyin insanları motive ettiği gerçeğinden çok; gelişimimizin "hayatta kalabilmek"ten "toplumsal hayat'a, buradan da "eğlence"ye giden tüm bu safha atlama sürecini geçirmekle ilgili olduğuna ilişkindir.

Seks mi? Tabii ki. Hayatta kalabilme amacıyla başladığı ve hâlâ da öyle olduğu kesin. Buna şüphe yok. Fakat en gelişmiş hayvanlarda seks, salt hayatta kalma aracı olmanın ilerisine geçip toplumsal yapının bir parçası haline geldi, insanlar içinse seksin zirvesinde eğlence var.

Yemek ve içmek? Doğru. Savaş? Doğru. Savaş, daha tam oraya varmadı belki ama CNN, onu da o son aşamaya getirmek için elinden geleni yapıyor. Savaş, kesinlikle hayatta kalmak için başladı, toplumsal düzeni sürdürmek için bir vasıta olarak gelişti ve eğlence olma yolunda acımasızca ilerliyor.

B. HACKER'LAR

Tüm bunlar şüphesiz hacker'lar için de geçerli. Onlar için asıl gaye, hayatta kalmak değil. Twinkies kek ve Jolt kolayla, pekâlâ sağ kalabilirler. Gerçekten de, masanızda bir bilgisayarınız olduğunda, ilk endişenizin bir sonraki öğünde ne yiyeceğiniz ya da barınmaya nasıl devam edeceğiniz olması pek muhtemel değil. Hayatta kalmak, bir motivasyon kaynağı olarak halen mevcuttur; fakat artık diğer motivasyon kaynaklarını saf dışı bırakacak türden bir günlük endişe pek değildir.

"Hacker", bilgisayarını hayatta kalmak için kullanmaktan ("eve programcılıkla ekmek getiriyorum"), diğer iki aşamaya atlamış kişidir. Bu adam (ya da pratikte çok nadir olsa da, teorik olarak kadın), bilgisayarı toplumsal bağları için kullanır; e-posta ve Net, bir camiaya sahip olmak için harika yollardır. Fakat hacker için bilgisayar, aynı zamanda da eğlence demektir. Oyunlar ya da Net'teki güzel resimler değil, bilgisayarın kendisi bir eğlencedir.

Linux gibi bir şey, bu şekilde ortaya çıkar. Öyle çok para kazanma gibi endişeleriniz yoktur. Linus hacker'larının bir şey yapmalarının nedeni, onu çok ilginç bulmaları ve bu ilginçliği başkalarıyla paylaşmak istemeleridir. Aniden, ilginç bir şey yapıyor olmanızdan dolayı hem eğlenirsiniz, hem de toplumsallaşmış olursunuz. Yaptıklarından keyif aldıkları için, birçok hacker'ın bir arada çalışması durumu, yani Linux'un temelindeki network oluşturma etkisi, işte tam da bu şekilde ortaya çıkar.

Hacker'lar, bundan daha yüksek bir motivasyon düzeyi olmadığına inanırlar ve Pekka'nın da ortaya koyacağı gibi, *bu* inanışın Linux alanının çok ötesinde de kuvvetli bir etkisi vardır.

BİRİNCİ KISIM ÇALIŞMA ETİĞİ

I Hacker çalışma etiği

Linus Torvalds'ın önsözde dediği gibi, hacker için "bilgisayarın kendisi bir eğlencedir"; yani hacker programlar, çünkü onun için programlama, özünde ilginç, heyecan verici ve keyifli bir iştir.

Diğer hacker'ların yaratılarının temelinde yatan ruh da buna çok benzer. Torvalds işini, "Linux hacker 'ları, yaptıkları işi çok ilginç buldukları için yaparlar" gibi ifadeler kullanarak anlatan tek kişi değildir. Örneğin, "Internet'in babası" diye de anılan Vinton Cerf, programlamanın çekiciliği için, "Programlamanın şaşılacak derecede baştan çıkarıcı bir tarafı vardı", der. İlk gerçek kişisel bilgisayarı¹ yapan Steve Wozniak, programlamanın harikalarını keşfet-

1.Hafner ve Lyon, *Where Wizards Stay Up Late: The Origins of the Internet*(1998),s. 139.

mesiyle ilgili, içtenlikle şunu söyler: "En merak uyandırıcı dünya tam da buydu."² Bu hacker 'ların genel ruh halidir: Hacker'lar programlarlar, çünkü onların asıl *derdi* programlamanın zorluklarıyla mücadele etmektir. Programlamaya ilişkin sorunlar, hacker'da hakiki bir merak uyandırır ve onu daha fazla öğrenmeye hevesli kılar.

Hacker, bu ilginç iş hakkında aynı zamanda *şevk* duyar; bu da onu harekete geçirir. 60'ların MIT'sinden bu yana klasik hacker, şevkle programlamaya başlamak için ikinci vakti uykusundan uyanır ve kendisini kodlamaya kaptırmış bir şekilde, sabahın erken saatlerine kadar çabalarını sürdürür. On altı yaşındaki İrlandalı hacker Sarah Flannery'nin, Cayley-Purser diye adlandırdığı şifreleme algoritması üzerine çalışmasını anlatış şekli, buna iyi bir örnektir: "Büyük bir heyecan duyuyordum [...] bitene kadar günler boyunca çalıştım, gerçekten coşku vericiydi. Hiç durmak istemediğim zamanlar oldu."³

Hacker faaliyeti, aynı zamanda *neşelidir*. Köklerinde çoğunlukla, muzip keşifler yatar. Torvalds, Linux'un, yeni aldığı bilgisayarla yaptığı ufak deneylerden ortaya çıkıp yayılmaya başlama sürecini, Internet'teki mesajlarında anlattı. Aynı mesajlarda, Linux'u geliştirmek için motivasyonunu, "üzerinde çalışmak bir zevkti(r)"⁴ diyerek açıklamıştı. Web'in arkasındaki adam Tim Berners-Lee ise, bu buluşun onun tabiriyle "oyun programları"⁵ birleştirme denemeleriyle başladığını anlatıyor. Wozniak, Apple bilgisayarının birçok özelliğinin aslında "bir oyundan geldiğini" açıklıyor: "[...] bilgisayarın içine yerleştirilen eğlence özellikleri yalnızca, Breakout'u [bir oyun] programlayıp sergileyecek bir model proje yapmak içindi."⁶ Flannery, şifreleme teknolojisinin gelişimi üzerine yaptığı çalışmanın, kütüphanede teoremler üzerine yaptığı araştırmalar ve keşfetmeye dönük programcılık denemeleri arasında gidip gelmeler sonucunda ortaya çıktığını anlatıyor: "Özellikle ilginç bir teorem olduğunda [...] örnekler geliştirmek için bir program yazar-

2. Wolfson ve Leyba, "Humble Hero."

3. Flannery ve Flannery, *in Code: A Mathematical Journey (2000)*, s. 182.

4. 19 Aralık 1991'de comp.os.minix'e gönderilen bir mesaj.

5. Berners-Lee, *Weaving the Web*. s. 9-13.

6. Connick. ". . . And Then There Was Apple" (1986), s.24.

dım [...] Ne zaman bir şey programlasam, sonunda kâğıt üzerindeki işime geri dönmektense, bilgisayarda saatlerce oynar dururdum.”⁷

Bazen bu neşeli hal, hacker'ın "bedensel yaşamında" da kendini gösterir. Örneğin Sandy Lemer, sadece Internet router'larının [yöneltilici] arkasındaki hacker'lardan biri olmakla değil, ayrıca ata çıplak binmekle de tanınır. Saçı sakalı birbirine karışmış hacker gurusu Richard Stallman, bilgisayar toplantılarına cüppesiyle katılır ve hayranları tarafından kendisine getirilen makinelerdeki ticari programları, kötü ruh kovar gibi yok eder. Hacker kültürünün tanınmış savunucusu Eric Raymond, aynı zamanda eğlenceli hayat tarzıyla tanınır: Canlı *role-playing* oyunları meraklısı, memleketi olan Pennsylvania'nın caddelerini ve çevresindeki koruluğu; bir antik dönem bilgisi, Romalı bir senatör veya bir XVII. yüzyıl şövalyesi kılığında arşınlar.

Raymond, Unix hacker'larının felsefesini anlattığı şu ifadesinde, genel hacker ruhunun da iyi bir özetini vermiş:

“Unix felsefesini doğru yapmak için, mükemmelliğe sadık kalmalısınız. Yazılımın, tüm akıl ve tutkunuzu bir araya toplamaya değer bir zanaat olduğuna inanmalısınız... Yazılım tasarımı ve uygulaması, keyif verici bir sanat ve yüksek seviyeli bir oyun olmalıdır. Eğer bu tavır size mantık dışı veya gizliden gizliye utandırıcı geliyorsa, durun ve düşünün. Kendinize neyi unuttuğunuzu sorun. Para kazanmak veya zaman geçirmek için, neden başka bir şey yapmak yerine yazılım tasarlıyorsunuz? Bir zamanlar yazılımın tutkularınıza layık olduğunu düşünmüş olmalısınız...

Unix felsefesini doğru yapmak için, bu tavra sahip olmalı (ya da bu tavrı yeniden benimsemelisiniz). *Önemsemelisiniz.. Oynamalısınız.. Keşfetmek için istekli olmalısınız.*”⁸

Hacker faaliyetinin ruhunu özetlemek için Raymond. Torvalds'ın önsözde tanımladığı *eğlence* kelimesine tekabül eden, *tutku* kelimesini kullanıyor. Ancak Raymond'un terimi, belki de daha yerinde; çünkü iki kelimenin de bu bağlamla alakasız çağrışımları olsa

7.Flannary. *In Code*, s 182.

8.Raymond. "The Art of Unix Programming" (2000), 1. bölüm.

da *tutku*, yukarıda açıklanan üç aşamayı (özünde ilginç, ilham ve keyif verici bir faaliyete kendini adamayı) *eğlence* kelimesinden, sezgisel açıdan daha iyi ifade ediyor.

Çalışma ile kurulan bu tutkulu ilişki, sadece bilgisayar hacker'larına ait bir yaklaşım değil. Örneğin akademik dünya, bu yaklaşımın çok daha eski bir önceli sayılabilir. Entelektüel sorgulamanın tutkulu tavrı, bundan yaklaşık 2500 yıl önce ilk akademinin kurucusu Platon felsefe için, "ruhta sıçrayan bir kıvılcım gibi parlar ve sonra kendiliğinden gelişir"⁹ dediğinde benzer bir ifade bulmuştu.

Aynı tavır, hayatın başka birçok alanında da görülebilir. Örneğin sanatçılar, zanaatkarlar, yöneticiler ve mühendislerden medya çalışanlarına ve tasarımcılara kadar tüm "bilgi uzmanlarında". Genel anlamda hacker olma fikrini vurgulayan yalnızca hacker'ların "jargon file"ı değildir. 1984'te San Francisco'da düzenlenen ilk Hacker Konferansı'nda, Apple'a ait Macintosh bilgisayarının arkasındaki isim Burrell Smith, bu terimi şöyle tanımlamıştı: "Hacker'lar neredeyse her işi yapıp, yine de hacker olabilirler. Hacker bir marangoz olabilirsiniz. Yüksek teknoloji şart değildir. Bana göre hacker'lık, hünerle ve yaptığımız işi önemsemekle ilgilidir."¹⁰ Raymond, "Nasıl Hacker Olunur?" adlı rehberinde şöyle der: "[Yazılım dışında], elektronik ve müzik gibi şeylere de hacker tavrıyla yaklaşan insanlar var. Aslında, her bilim ya da sanat dalının en üst seviyelerinde hacker'lığı görebilirsiniz."¹¹

Bu açıdan bakıldığında bilgisayar hacker'ları, daha genel bir çalışma etiğinin mükemmel bir örneği olarak (ki buna... buna *hacker*

9. Mektup 7 341c-d. [*Minos*. çev.: Hamdi Naroğlu, Maarif Matbaası, 1943. s. 60-61.] Bu akademik tutku, Platon'un tüm Sokratesçi yazılarının temel konusudur. Şö/en'de Platon, ona Sokrates'in aktardığı üzere, Alkibiades'e "Bakkhalar gibi felsefe delisi olmak'tan bahsettirir (218b) [*Şölen*, çev.: Azra Erhat ve Sabahattin Eyüboğlu, Türkiye İş Bankası Yay., 2000]. *Phaidroste*, bu kavram sıradan insanların filozofları deli kabul ettiğini, fakat onlarınkinin ilahi bir delilik (ya da daha yüce bir tutku) olduğunu belirten bir ifade bulunur. Platon, felsefenin rolüne ilişkin diyaloglarında (*Devlet*, *Şölen*, *Phaidros*, *Theaitetos* ve *Gorgias*'la birlikte *Savunma*'da da) *felsefenin* kelime anlamının ("erdeme duyulan tutku ya da aşk") altını çizer.

10. Levy, *Hackers*, s.434.

11. Raymond, "How to Become a Hacker (1999), s. 232.

çalışma etiği de diyebiliriz) yorumlanabilirler; bu etik, bilgi uzmanlarının rolünün arttığı günümüz network toplumunda kendine ver buluyor. Her ne kadar bu tavrı ifade etmek için, bilgisayar hacker'larının türettiği bir ismi kullanıyor olsak da, bilgisayarla ilişkili insanlara başvurmadan da bu etikten söz edebiliriz. Uzun zamandır hayatlarımızı yöneten ve hâlâ üzerimizdeki güçlü hâkimiyetini sürdüren Protestan çalışma etiğini sorgulayan toplumsal bir meydan okuyuşu ele alyoruz.

Bu anlamda, hacker çalışma etiğinin yüz yüze geldiği uzun, tarihi ve güçlü toplumsal kuvvetleri görelim. Aşına bir ifade olan "Protestan çalışma etiği" elbette ki Max Weber'in ünlü denemesi, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu'ndan* (1904-1905)¹² geliyor. Weber, bir ödev olarak çalışma fikrinin, XVI. yüzyılda ortaya çıkan kapitalist ruhun özünde olduğunu anlatmakla başlar: "Aslında, *meslek* ödevi'nin o özel, bugün bize o kadar aşına gelen ve hakikatte kendini çok az ele veren düşüncesi, *teklerin* kendi içlerinde ve 'mesleki' uğraşlarının içeriğine karşı hissetmeleri gereken bir yükümlülük; bu uğraşın ne olduğu, kişinin kendi iş yeteneğinin kullanımının doğal duygusu ya da sadece maddi mal varlığının 'kapital' olarak görünümü olup olmadığı hiç önemli olmayan bir ödevdir. Bu düşünce kapitalist kültürün toplumsal ahlâkın bir özelliğidir ve bir anlamda bu kültürün yapıcı anlamıdır." Weber şöyle devam ediyor: "Burada gelişmiş bir sorumluluk duygusu yalnızca mutlak biçimde gerekli olmakla kalmaz, ayrıca, en üst düzeyde rahat edip, en alt düzeyde çalışarak alışılmış ücret nasıl kazanılır sorusundan kendini, en azından iş *sirasında*, kurtarmış bir düşünce biçimi de genel olarak gereklidir; sanki kendi içinde mutlak amaç imiş gibi yapılan iş, 'meslek' haline gelir."¹³

Weber ardından, tanımladığı diğer ana gücün, yani XVI. yüzyılda ortaya çıkan Protestan öğretisi çalışma etiğinin, bu hedefleri nasıl ilerlettiğini gösterir. Protestan vaiz Richard Baxter, bu çalışma etiğini saf şekliyle şöyle ifade etmiştir: "Tanrı, varlığımızın ve et-

12. *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, çev.: Zeynep Gürata. Ayraç Yay.,2002

13.a.g.y., s. 44,50.

kinliğimizin sürmesine, hareket adına göz yumar; çalışmak, gücün hem ahlâki hem de doğal gayesidir. [Çalışmak yerine] tefekküre dalıp, ibadet edeceğim" demek ise "hizmetkârımızın asıl işini reddedip, daha küçük ve kolay bir görev üstlenmesi gibi bir şeydir."¹⁴ Tanrı, insanları sadece tefekküre dalmış ve ibadet eder görmekten memnun olmaz; işlerini yapmalarını ister.

Baxter, kapitalist ruha uygun bir biçimde, işverenlere, çalışanlarına, çalışmayı bir vicdan meselesi haline getirerek işlerini en iyi şekilde yapmak isteme fikrini aşlamayı öğütler: "Gerçekten dindar olan bir hizmetkar, bütün işlerinizi Tanrıya itaat edercesine, bunu bizzat Tanrı istemişçesine yapacaktır."¹⁵ Baxter bu yaklaşımı, işten "meslek ödevi" diye bahsederek özetler. Bu, Protestan çalışma etiğinin üç esas yaklaşımının iyi bir ifadesidir; Çalışma kendi içinde mutlak amaçmış gibi görülmelidir; çalışan, üzerine düşeni en iyi şekilde yapmalı ve çalışmak, yapılması gerektiği için yapılması gereken bir vazife olarak kabul edilmelidir.

Hacker çalışma etiğinin tarihteki habercisi akademiydi. Weber, Protestan etiğin tek tarihi habercisinin ise manastır olduğunu söyler. Weber'in kıyaslamasından yola çıkarsak, bu ikisi arasında şüphesiz birçok benzerlik görebiliriz. Örneğin VI. yüzyılda, Benedictus manastır hükmü, tüm keşişlerin kendilerine verilen işi ödev olarak görmelerini talep eder ve isteksizce çalışan din kardeşlerini, "aylaklık, ruhun düşmanıdır"¹⁷ diyerek uyarırdı. Ayrıca keşişler, kendilerine verilen işleri sorgulamamalıydılar. Benedictus'un V. yüzyıldaki öncülü John Cassian, kendi manastır hükmü sırasında, John isimli bir keşişin, cemaatin önde geleni tarafından kendisine verilen, hiçbir insanın hareket bile ettiremeyeceği büyüklükte bir taşı yuvarlama emrine itaat edişini hayranlıkla anlatarak, bunu açıkça belirtmiştir;

Öte yandan, bazıları [John'un] itaatkârhk örneğiyle terbiye edilmek için sabırsızlanırken, cemaatin önde geleni onu çağırırdı ve "John, koş şu taşı

14. Baxter, *Christian Directory*, Weber, *Protestan Ethic*'teki s. 157, 9 ve s. 158, 15 sayılı notlarda alıntılanmıştır. [Fakat bu notlar, eserin Türkçe çevirisine dahil edilmemiştir –Ç.n.]

15. a.g.y.,s. 177, no. 101.

16. a.g.y.,s. 158, no. 18.

17. *The Rule of St. Benedict*, 48.

olabildiğince çabuk ileriye yuvarla" dedi. O derhal önce boynu sonra tüm vücuduyla, tüm gücü ve kuvvetiyle, bir adam kalabalığının yerinden kıpırdatamayacağı devasa bir taşı yuvarlamaya girişti. Kollarından akan ter yalnızca giysilerini değil, taşı da sırlıslam etti. O anda bile, emri verene ve verdiği görevin yapmacıksız yalınlığına olan derin saygısından dolayı, emrin veya işin imkânsızlığını aklından bile geçirmede. Çünkü emri veren ihtiyarın kendisine boşa ya da sebepsiz yere bir şey emretmeyeceğine tamamen inanmıştı.¹⁸

Bu Sisyphos'vari çaba,* manastır zihniyetinin merkezindeki fikri özetliyor; kişi yaptığı işin tabiatını sorgulamamalı.¹⁹ Aslında Benedictus manastır hükmü, işin tabiatının bile Önemli olmadığını göstermişti. Zira artık çalışmanın en yüce amacının bir şey yaptırmak değil, söylenen her neyse onu yaptırarak çalışanın ruhuna *boyun*

18. Cassian, *The Twelve Books on the Institutes of the Coenobia*, 4.26.

*Sisyphos: Mitolojik bir karakter. Tanrılar tarafından cezalandırıldığı için ölümler ülkesi Hades'te ağır bir kayayı yüksek bir tepeye itmeye mahkûmdur. Fakat tepeye her varışında, bir güç onu başladığı noktaya geri yuvarlar.(ç.a)

19. IV. yüzyıldaki Hıristiyan manastır sisteminin kurucusu sayılan ünlü keşiş Antonius çalışarak, sonraki manastır hareketi için bir örnek teşkil etmişti. Athanasius, *Life of Anthony* adlı eserinde onu şöyle anlatır: "O, şunu duyduğu için, yine de elleriyle çalıştı: 'Çalışmak istemeyen, yemek de yemesin!' [Selanıklılar 2. 3:10] ve bir kısmını ekmeğe harcadı ve bir kısmını yoksula verdi' (3). Bkz. bir de *Apophthegmata Patrum*:

"Kutsal Rahip Antonius çölde yaşadığında, *accidie* [ruhun huzursuzluğu] ile çevrelenmiş ve bir sürü günahkâr düşüncenin hışmına uğramıştı. Tanrıya dedi ki, 'Tanrım, kurtulmak istiyorum ama bu düşünceler beni rahat bırakmıyor; bu dertle ne yapmalıyım? Nasıl kurtulurum?' Kısa bir süre sonra, dışarı çıkmak için ayağa kalktığı anda Antonius, kendisi gibi bir adamı çalışırken, dua etmek için işine ara verirken, sonra oturup bir urgan Örerken ve tekrar dua etmek için kalkarken gördü. Bu Tanrının ona hatasını düzeltmek ve kaygısından kurtarmak için gönderdiği bir melekti. Meleğin kendisine, 'Böyle yap, kurtulacaksın' dediğini duydu. Bu sözlerle Antonius'un içi, sevinç ve cesaretle doldu. Öyle yaptı ve kurtuldu." (Antonius I, çev. Ward, *The Sayings of the Desert Fathers* [1975])

Cassian ve Benedictus manastır yasalarının yanında, Aziz Basil'in yasaları da önemliydi. Basil, çalışmanın, insanı nasıl iffetli kıldığından bahsediyordu: İsa efendimiz der ki: İstisnasız herkes veya herhangi bir kimse değil, yalnızca işçi kendi yiyeceğini hak eder' [Matta, 10.10] ve resulümüz bize emek vermeyi ve iyi olan şeyler için kendi ellerimizle çalışmayı, muhtaç olana vermeyi buyurur. Bu yüzden çok açıktır ki, var gücümüzle çalışmalı ve Tanrıya hürmetimizin amacımızda, işten kaçmaya ya da aylaklığa değil, mücadeleye, hep daha fazla çabaya ve sıkıntı için sabıra yer olduğunu düşünmeliyiz ki: 'Emek verdim, sıkıntı çektim, çok kez uykusuz kaldım. Açlık ve susuzluğu tattım,' [II. Korintlulara 11 27] diyebilelim." (The Long Rules, 37)

eğdirmek olduğunu ortaya koymuştu: bu, birçok iş için hâlâ geçerli görünen bir prensiptir.²⁰ Ortaçağda, Protestan çalışma etiğinin bu prototipi, yalnızca manastırlarda vardı. Fakat kilisenin ve toplumun çoğunluğunun hâkim tavrını etkilemiyordu. Manastır zihniyetini, manastır duvarlarının ötesindeki dünyaya yayan Protestan Reformasyonu oldu.

Weber, kapitalizmin ruhunun özünde dini olan gerekçesini Protestan etiğinde bulunduğunu düşünmesine rağmen, bu etiğin de bir süre sonra kendisini dinden kurtardığını ve kendi kanunlarına göre işlemeye başladığını vurgular. Protestan etik, Weber'in meşhur metaforunu kullanırsak; dini açıdan nötr, demir bir kafese dönüştü.²¹ Bu önemli bir niteliktir. Küreselleşen dünyamızda, *Protestan etik* terimini, *platonik aşk* gibi bir tabiri düşündüğümüz şekilde düşünmeliyiz. Biri bir başkasını platonik olarak seviyor dediğimizde, seven kişinin bir Platoncu olduğunu, yani Platon felsefesine metafizik açıdan bağlı olduğunu kastetmiyoruz. Platonik bir aşk ilişkisini, herhangi bir felsefeye, dine ya da kültüre mensup birisine mal edebiliriz. Aynı şekilde, inancı ya da kültüründen bağımsız olarak,

Çalışmayı Öven tek antikçağ felsefesi, manastır düşüncesi üzerindeki etkisiyle tanınan stoacılıktır. Örneğin, Epiktetos'un öğretisi şöyle derdi: "Ekip biçip yediğimizde, Tanrıya şükran duamızı etmeyelim mi?" ve "Öyleyse, insan uyusukluk için yaratılan bir hayvan mıdır?" (*Discourses*, 1.16 ve 1.10) [*Düşünceler ve Sohbetler*, çev.: Burhan Toprak, İnkılâp Yay., 1994], Doğal olarak keşişler ve stoacılar, Birgit van den Hoven'in araştırması, *Work in Ancient and Medieval Thought'ta* gösterdiği gibi, çalışmayı takdir etmekte Protestan etiği kadar ileri gitmediler.

20. Benedictus şöyle der: "Ama [çalışan keşişlerden] herhangi biri, sayesinde manastıra yarar sağladığı sanatından dolayı kibirlenirse, o işten geri döndürülmemek üzere alınsın, ta ki burnu sürtüp, başrahip kendisine tekrar çalışmayı emredene kadar." (*The Rule of St. Benedict*, 57)

21. Weber, *Protestant Ethic*, s. 161-183. Weber'in incelemesinin iki boyutu var. Bir yandan, Protestan etiğinin, kapitalizmin ruhunun oluşumunda önemli bir etkisi olduğuna dair tarihi bir önerme; öte yandan ise belli bir toplumsal etiğin tarihüstü şekilde temalaştırılması. İlk boyut, ampirik açıdan bir ölçüde şüpheli olduğundan ötürü -örneğin aynı kapitalist ruh, modern Katolik Venedik'te de gelişmişti (Anthony Giddens'in diğer temel karşı-argümanlarının kısa bir özeti, Weber'in İngilizce çevirisinin önsözünde yer alıyor)- ve kendi çağımızı ele alırken artık temel bir unsur olmadığından ötürü ikincisine odaklanacağım; burada *kapitalizmin ruhu* ve *Protestan etiği* terimlerini tarihsel olarak değil, temasal olarak kullanacağım. İkisinin de ana iki noktası aynı olduğuna göre, temasal bir tartışmada birbirinin yerine kullanılabilirler. (Daha fazlası için bkz. Weber'in Protestan ahlakı ve kapitalizmin ruhu arasındaki ilişkiyi tanımlayışı, s. 54-55, 72, 91-92.) [*Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu*, s. 44-45, 62, 81-B5-ç.n.]

bir kişinin "Protestan etiği"nden bahsedebiliriz. Yani, bir Japon, bir ateist, veya koyu bir Katolik, Protestan etiğine uygun davranabilir, zaten çoğunlukla davranır da.

Protestan etiğin, hâlâ ne kadar kuvvetli bir güç olduğunu idrak etmek için, çok uzağa bakmak gerekmez. "İşimi iyi yapmak istiyorum" gibi sıradan laflar veya emeklilik partilerinde, işverenlerin bir kişinin "her zaman nasıl çalışkan/ sorumluluk sahibi /güvenilir/sadık bir çalışan" olduğu hakkında verdiği kısa söylevler, işin tabiatına hiçbir şekilde değinmemesi bakımından, Protestan etiğinin mirasıdır. Çalışmanın hayattaki en önemli şey haline gelmesi -en uç noktada, kişinin sevdiklerini tamamen boşlamasına yol açacak raddede bir iş müptelalığına kapılması da- Protestan etiğinin başka bir belirtisidir. Keza, dışını sıkıp çalışmak, sorumluluk bilinciyle ağırlaşmış bir tavır ve çoğu insanın hastalık yüzünden işe gidemediğinde hissettiği vicdan azabı da bu belirtiler arasındadır.

Daha geniş bir tarihsel bağlamda bakıldığında, günümüz network toplumu önceki endüstri toplumundan, pek çok önemli açıdan farklı olduğu halde; "yeni ekonominin, Weber'in tanımladığı kapitalizmden tam bir kopuş anlamına gelmediğini, yalnızca *yeni bir tür kapitalizm* olduğunu hatırlamak gerekir. Dolayısıyla Protestan etiğinin süregelen hâkimiyeti çok da şaşırtıcı değil. Jeremy Rifkin'in *The End of Work* gibi, cennet habercisi tahminlerine rağmen; Castells, *The Information Age*'de, çalışmanın emek anlamında sonunun gelmediğini vurgular. Teknolojik gelişmelerin, bir şekilde, hayatlarımızı otomatikman daha az çalışmamerkezli yapacağı yanılsamasına kolay kapılıyoruz. Oysa network toplumunun yükselişinin şu ana kadar ortaya koyduğu deneysel olgulara bakarsak ve bunlardan geleceğe ilişkin öngörüler çıkarırsak; hâkim döngünün tabiatı konusunda Castells'e hak vermek zorunda kalacağız: "Çalışmak insan hayatının özüdür ve öngörülebilir gelecekte de böyle olacaktır."²² Network toplumunun kendisi de Protestan etiğini sor-

22. Castells, *Information Age* (2000), 1:468. Martin Carnoy. *Sustaining the New Economy: Work, Family and Community in the Information Age*'de (2000): Bilgiişlem teknolojisi endüstrisi ve çalışan artışı, ya da işsizlik arasında bir ilişki olmaması; işsizlik düzeyinin, bilgiişlem teknolojisinin yayılma raddesinin dışındaki etkenlerin bir sonucu olduğuna işaret ediyor' (s. 38).

gulamıyor. Kendi haline bırakılan çalışmamerkezli eğilim, bu toplum içerisinde hâkim olmayı sürdürüyor.

Bu genel bağlamda bakıldığında, hacker'lığın radikalliği, network toplumuna alternatif bir ruh; sonunda hâkim Protestan etiğini sorgulayan bir ruh önermesinden kaynaklanıyor. Bu bağlamda, bütün hacker'ları aslen cracker [kırıcı] yapan noktayı görüyoruz: İkisi de demir kafesin kilidini kırmaya çalışıyorlar.

A. HAYATIN MAKSADI

Protestan etiğinin yerinden edilmesi bir gecede gerçekleşmeyecek; tüm büyük kültürel değişimler gibi vakit alacak. Proteston etiği, mevcut bilincimize öyle derinden işlemiş ki, çoğunlukla "insan doğası"nın böyle olduğu düşünülüyor. Elbette ki bu böyle değil. Protestanlık öncesi çalışmaya ilişkin yaklaşımlara kısaca bir göz atmak bile, bu gerçeği sağlıklı bir biçimde hatırlatıyor. Hem Protestan hem de hacker etiği, tarihsel olarak tektir.

Richard Baxler'ın çalışmaya dair görüşü, Protestanlık öncesi kiliseye tamamen yabancıydı. Reformasyon'dan önce rahipler, "Ölümden sonra hayat var mı?" gibi sorulara vakit ayırmaya eğilimliydi; fakat hiçbiri, hayattan sonra çalışmak var mıdır diye endişelenmezlerdi. Çalışmak, kilisenin en yüce idealleri arasında yer almazdı. Tanrı kendisi de altı gün çalışmış, yedinci gün dinlenmişti. Bu, insanlar için de en yüce gayeydi: insanlar cennette çalışmak zorunda kalmayacaklardı, tıpkı pazar günleri olduğu gibi. Cennet modaydı, ofisin ise modası geçmişti. Hıristiyanlığın, "Hayatın maksadı nedir?" sorusuna asıl cevabının şu olduğu söylenebilir: Hayatın maksadı pazardır.

Bu ifade, sadece nükteli bir sözden ibaret değil. V. yüzyılda Augustinus, hayatımızı, kilise öğretilerine göre Âdem ve Havva'nın günah işlediği ve İsa'nın çarmıha gerildiği cuma günüyle harfiyen karşılaştırmıştı.²³ Augustinus, cennette, Tanrının dinlendiği ve

23. Augustine, *Concerning the City of God Against the Pagans*. 22.30. Augustinus'a göre, "Bizler onun lütfü ve Kutsamasıyla dolup iyileştirildiğimizde, o yedinci gün olacağız" (a.g.y.) Büyük Gregorius VI. yüzyılda şöyle yazmış: Efendimizin hakiki ıstırapı ve hakiki Dirilişi, onun gizemli Bedeninin ıstırap günlerindeki hali hakkında önceden haber veriyor. Cuma günü acı çekti, cumartesi mezarında dinlendi ve pazar ölümden dirildi. Şimdiki hayat bizim için cuma, çünkü üzüntüler içinde sürdürülüyor ve zorluklarla çevrili. Fakat cumartesi günü, bir bakıma mezarda dinleniriz çünkü vücuttan ayrıldıktan sonra ruhumuz huzur bulur. Ne var ki pazar günü, ıstıraptan üç gün sonra ya da dediğimiz gibi zamanın başlangıcından sonraki sekizinci gün, bedenen ölümden kalkacak ve ruhun bedenle birlikte görkemiyle şenleneceğiz. (*Homilies an the Book of the Prophet Ezechiel*, 2.4.2)

İsa'nın cennet katına çıktığı gün olan pazarın daimi halini bulacağımızı yazmıştı: "Bu gerçekten tatil günlerinin en büyüğü olacak; akşamı olmayan bir tatil." Hayat yalnızca, hafta sonu için uzun bir bekleyiştir.

Kilise önde gelenleri çalışmayı, sadece günaha girmenin bir neticesi olarak gördüklerinden, Âdem ve Havva'nın Cennetteki faaliyetlerini tarif ederken, özel bir kavramsal çaba harcamışlardır. Âdem ve Havva orada ne yaparlarsa yapsınlar bu, iş olarak görülemezdi. Augustinus, Cennet bahçesinde "övgüye değer şekilde çalışmanın zahmetli olmadığını" vurgular - bu, keyifli bir *hobiden*'den başka bir şey değildi.²⁴

Protestanlık öncesi kilise mensupları, çalışma "zahmetini" ceza olarak algıladılar. Kilise mensuplarının Cehennem imgelerine seslenen, ortaçağ düşsel edebiyatında iş aletleri; hakiki doğaları, işkence aletleri olarak tamamıyla sergilerlerdi; yani günahkârlar, çekiçler ve diğer aletlerle cezalandırılırlardı.²⁵ Dahası, bu düşlere göre, cehennemde doğrudan uygulanan fiziksel işkenceden daha da

24. *On Genesis Against the Manichees*, 2.11.

25. Tundale, düşünde bir melek eşliğinde, öte tarafta gezintiye çıktığında, Vulcan denen bir yerde kötülük edenlerin çekiç ve diğer aletlerle nasıl işkence gördüğüne şahit oldu. Kulakları, örslere vuran çekiçlerin korkunç sesleriyle doldu, vs. ve Çalışmanın geleneksel enerji kaynağı olan ateş, günahkârları kavuruyordu:

Gelen canı yakaladılar ve onu tutup yanan demirlerin üstüne fırlattılar, alevleri kabarmış körüklerle yelpazelendi. Nasıl ki demir tartılırsa, bu canlar da öyle tartılıyordu ta ki orada yakılan kalabalık bir hiç oluncaya kadar. Salt su gibi görünecek kadar sıvılaştıklarında, demir yabalarla fırlatılıyorlardı. Sonra bir taşın üstüne yerleştirilip çekiçlerle yirmi, otuz hatta yüz can bir kütle haline gelene dek dövülüyorlardı.' ("Tundale's Vision," *Visions of Heaven and Hell Before Dante*, [1989] der. Gardiner, s. 172-73)

Eileen Gardiner düşsel edebiyatın cehennem imgesi üzerine yerinde bir yorum yapıyor:

Dokunsal ve görsel duyulara yapılan diğer saldırıların yanında, berbat kokular korkunç bir gürültü de cehennemle özdeşleştirilir. Cehennem net bir şekilde hayal edilip, tekrar tekrar betimlenir. Detaylar çoğunlukla aynı -ateş, köprüler, yakıcı göller, günahkârların sakatlarını dışarı çıkaran korkunç Küçük yaratıklar. Bunlar fiziksel, renkli ve canlı imgelerdir. Çoğunlukla, büyüyen sanayi ekonomisinin maskülen çalışma imgeleriyle ilişkilidirler. Demirhaneler, fırınlar, çekiçler, duman ve yanan metaller bir araya gelip; kırsal kesimden, aristokrat ya da çiftçi bir seyirciye kesinlikle cehennem gibi gelecek bir görüntü sunar." (*Medieval Visions of Heaven and Hell: A Sourcebook* [1993], s. xxviii)

zalimce bir işkence vardı: Sonsuza dek çalışmak. VI. yüzyılda, din kardeşi Brendan öte tarafa ziyaretinde, bir işçi gördüğü anda hemen istavroz çıkarır: Bütün umutlardan vazgeçilmesi gereken yere geldiğini anlamıştır. Görüşünü anlatan kişi şöyle diyor:

Bir taş atımı kadar ileri gittiklerinde, şimşek gibi çarpan körüklerin gürültüsünü ve örslerle demirlere vuran balyozları işittiler. Sonra Aziz Brendan, "Efendimiz yüce İsa, bizi bu meşum adadan esirge" diyerek, tüm vücudunu haç işaretiyle donattı. Çok geçmeden, oranın sakinlerinden biri çalışmaya başladı. Kılı ve çok çirkindi; ateş ve dumandan kararmıştı, İsa'nın hizmetkârlarını adanın yakınında görünce, "Eyvah! Eyvah!" diye haykırarak demirhanesine çekildi.²⁶

Bu düşünceye göre, eğer bu hayatta doğru biçimde davranmazsan, sonraki hayatta bile çalışmaya mahkûm olursun. Üstelik daha da kötüsü, Protestan kilisesine göre orada çalışmak, dünyadaki en kötü işgünüyle karşılaştırıldığında bile asla hayal edemeyeceğin raddede anlamsız ve tamamıyla gereksiz olacaktır.

Bu tema, Protestanlık öncesi dünya görüşünün kutsal saydığı şeylerde iyice belirginleşiyor. Dante'nin İlahi Komedya'sında (1321'deki ölümünden hemen önce tamamlamıştır), hayatlarını paraya adanmış günahkârlar -hem müsrifler hem de cimriler- sonsuz bir dairenin etrafında, devasa kaya parçalarını itmeye mahkûm olmuşlardır:

Gördüğüm insan sayısı
Her yerdekinden fazlaydı,
Çılgınlık atıyorlardı,
Göğüsleriyle koca yükleri iterken.
Birbirlerine de çarpıyorlardı,
Sonra geri dönerken "Niye tutuyorsun sen?"
"Niye saçyorsun sen?" diye bağıyorlardı.

26. "St. Brendan's Voyage," Gardiner, *Visions of Heaven and Hell*, s. 115-16.

Karanlık dairenin her köşesinde
işte böyle dönüyorlardı ters yöne.
Utanç verici cümleyi yineliyorlardı;
Bu karşılaşmanın ertesinde
Herkes gidiyordu yine kendi yan dairesine.²⁷

Dante, bu fikri Yunan mitolojisinden almıştır, insanların en kötülerinin gönderildiği Tartarus'ta en ağır ceza, açgözlü Sisyphos'a verilmişti. Büyük bir kayayı, sonunda hep geri yuvarlandığı halde, durmak bilmeden bir tepenin zirvesine itmeye mahkûmdu.²⁸ Pazar günü, Sisyphos'a ve Dante'nin Cehennemindeki günahkârlara hep el salları, fakat asla gelmez. Onlar, sonsuz bir cumaya mahkûm edilmişlerdir.

Bu temel bilgiyi göz önünde bulundurarak, Protestan Reformasyonu'nun çalışmaya karşı tavrımızda ne büyük bir değişikliği zorunlu kıldığını daha iyi anlayabiliriz. Reformasyon, alegorik olarak, hayatın çekim merkezini pazardan cumaya geçirdi. Protestan etiği, ideolojiyi öyle bir şekilde tamamen kendisine uyarladı ki, Cennet ve Cehennem bile tersyüz etti. Dünyada iş, kendi içinde mutlak amaç haline geldiğinde rahipler, cenneti sadece vakit öldürülen bir yer olarak hayal etmekte zorlandı. Çalışmak bundan böyle, şeytani bir ceza olarak görülemeyecekti. Nitekim, XVIII. yüzyıl Protestan rahibi Johann Kasper Lavater, cennette bile "Bir meşguliyetimiz olmadan huzurlu olamayız. Bir meşguliyeti olmak demek yapacak bir mesleği, bir memuriyeti, kendine özel bir görevi olmak demektir,"²⁹ diye bir açıklamada bulunmuştur. Baptist kilisesi men-

27. Dante, *ilahi Komedyâ: Cehennem*, çev.: Rekin Teksoy, Oğlak Yay., 1998, 7. Kanto, S5-35

28. Homeros, *Odyseia*, çev.: Azra Erhat/A. Kadir, Can Yay., 1998, s.200: "Sisyphos'u gördüm, korkunç işkenceler çekerken: Yakalamış iki avucuyla kocaman bir kayayı, ve de kollarıyla bacaklarıyla dayanmış kayaya, habire itiyordu onu bir tepeye doğru, işte kaya tepeye vardı varacak, işte tamam, ama tepeye varmasına tam bir parmak kala, bir güç itiyordu onu tepeden gerisin geri, aşağı kadar yuvarlanıyordu yeniden baş belası kaya, o da yeniden itiyordu kayayı tekmi kaslarını gere gere, kopan toz toprak habire aşarken başının üstünden, o habire itiyordu kayayı, kan ter içinde.' (11.593-600). Sisyphos'vari işlerin dehşetinden, Platon da *Gorgias* 525e'de bahsetmiştir, (bkz. *Apology*, 41c ve *Axiochus*,371e)

29.Lavater. *Aussichten in die Ewigkeit* (1773), 3:93.

subu William Clarke Ulyat, XX. yüzyılın başlarında cenneti tasvir ederken şöyle bir özet çıkarmıştı: "Orası adeta bir atölye."³⁰

Protestan etiği öyle güçlü çıktı ki; çalışmamerkezlilik hayal gücümüze bile sızdı. Bu durumun çok iyi bir örneği, Protestan vaizi olarak eğitilmiş bir adamın yazdığı bir roman olan Daniel Defoe'nun *Robinson Crusoe*'sudur (1719). Bereketli, ıssız bir adada kalmış Crusoe için işler kolay değildir; sürekli çalışır. İnançlarına o kadar sadık bir Protestan'dır ki, pazar günleri bile tatil yapmaz; halbuki yedi günden oluşan haftaya yine de uyar. Bir Aborijini düşmanların elinden kurtardıktan sonra, ona manidar bir şekilde Cuma ismini verip, Protestan etiğine göre eğitir ve sonra bu etiğin ideal işçisini kusursuzca betimleyen bir biçimde onu över: "Hiç kimsenin, Cuma'dan daha bağlı, daha sevimli, daha içten bir uşağı olmamıştır; Cuma'nın bana, tutkusuz, çıkar gözetmez, içten bir bağlılığı vardı; uysal bir çocuğun babasına bağlılığı gibi, bütün duygularıyla bana yönelmişti."³¹

Michel Tournier'nin *Vendredi* adlı, hikâyenin XX. yüzyıl hicviyle yeniden anlatıldığı romanında, Cuma'nın Protestan etiğine geçişi çok daha bütünlüklü halde bulunmaktadır. Crusoe Cuma'yı, ona Cassian manastır hükmünün emrettiğinden çok daha Sisypheos'vari bir görev vererek, bir teste tabi tutmaya karar verir: "Onu, dünyanın bütün zindanlarında aşağılamaların en alçaltıcısı olarak kabul edilen o anlamsız işi yapmaya zorladım: Bir çukur kazmak, sonra kazılan toprağı doldurmak için ikincisini kazmak, ikincisinin toprağını gömmek için üçüncüsünü kazmak vb. Bütün bir gün boyunca, kurşuni bir gökyüzünün altında, hamam sıcaklığında sıkıntı çekerek

30. Ulyat. *The First Years of the Life of the Redeemed After Death*, s.191.

31. Defoe, *Robinson Crusoe*, çev.: Akşit Göktürk. Yapı Kredi Yay., 1997, s. 202. Crusoe, zamanı hesaplama gereğini şöyle anlatır:

"Gelişimin on, on ikinci günü, defter, kalem, mürekkep yokluğu yüzünden günlerimin sayısını şaşıracağımı, belki pazar günlerini de çalışma günleriyle karıştırabileceğimi düşündüm; bunu önlemek için kocaman bir tahtanın üzerine bıçakla, büyük harflerle 'Buraya 30 Eylül 1659'da ayak bastım' diye yazdım, bunu bir direğe çakarak karaya ilk çıktığım yere bir haç gibi diktim. Bu dört köşe tahtanın üzerine her gün bıçağımla bir çizik çekiyor, her yedinci çiziyi ötekilerden uzun her ayın ilk gününü de ötekilerden daha uzun yapıyordum; böylece, günleri, haftaları, ayları, yılları saymama yarayacak bir takvim yaptım kendime." (s. 71) "Çok geçmeden pazar günlerini ötekilerden ayırt edemez oldum" (s. 81).

çalıştı...Oysa Cuma'nın bu aptalca işe karşı isyan etmemiş olduğunu söylemek pek yetersiz kalır. Onu bu kadar ateşli bir şekilde çalışırken gördüğüm enderdir."³²

Sisyphos, gerçek anlamda bir kahraman olmuştur.³³

B. TUTKULU HAYAT

Sadece bilgisayar hacker'larının etiği değil toplumsal bir meydan okuyuş olarak algılanıp bu geniş tarihsel bağlama yerleştirildiğinde hacker etiğinin, Protestan etiğinden daha ziyade, Protestanlık öncesi etiğe benzediğini görürüz. Bu anlamda, hacker'lar için hayatın

32. M. Tournier. *Cuma ya da Pasifik Arafı*, çev.: Melis Ece, Ayrıntı Yay., 3. baskı 2004,s. 126.

33. Crusoe, çalışmaya ilişkin değişen yaklaşımlarımızın kusursuz bir örneğidir; çünkü bir adada yaşama fikri, değerlerimizi açıklamak için çok yerinde bir örnek. Crusoe'nun adasında yaşam, eski Kutsanmışlar Adası mitinde betimlenenden çok farklıdır. Hesiodos'a göre bu mitte, insanlar Altın Çağ'dakine benzer koşullarda yaşıyorlardı: "Tanrılar gibi, kalplerinde üzüntü olmadan, zorluk ve acıdan uzak yaşıyorlardı. Sefil çağ onlardan gelmedi; kolları ve bacaklarıyla yorulmadan hiçbir kötülüğün erişemeyeceği yerde, şölenler yaparak eğlendiler" (*Work and Days*. 114-17).

Bir adada yaşam imgeleri ütopyalar tarihini de etkilemiştir ve eskiyle modern görüşlerin arasındaki fark açıktır. Sokrates (yani Platon) ideal toplum fikrinde, Kutsanmışların Adası kalıbından yola çıkmıştır. Mümkün olan en iyi toplumda, sadece en alt sınıflar ve köleler çalışacaktır. Sokrates şöyle açıklıyor: 'Bir de kafaları işlemeyip de beden işlerinde çalışan insanlar vardır. Bunlar da beden güçlerinden faydalanmak istediklerinden, bu güçlerini ücret karşılığı satanlar, aldıkları paraya gündelik, kendilerine de gündelikçi, denir, değil mi?' [*Devlet*. 371d-e '.: Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 1999, s. 59; ayrıca bkz. 347b, 370b-c, 522b, 590c]. Sözü'nün kısası, vatandaşlar çalışmak durumunda değiller ve zamanlarını felsefeye adanmışlardır. Çalışmayla kurulan Sokratesci ilişki, Platon'un tüm eserlerine hâkimdir. Gorgiasta Platon, Sokrates'e muhatabı Kallikles'e özgür bir adam olarak kızının kesinlikle bir mühendisle evlenmesine izin vermeyeceğini izah ettirir ve "Bununla beraber sen yine onu ve sanatını aşağı tutar ve küçük görürcesine bir makineci den başka bir şey olmadığını söylersin" der (*Gorgias* 512c, çev: Reyhan Erben MEB Yay 113; karşılaştırın, 518e-19a). *Phaidros'ta* Sokrates, hayattaki ilk on yazgının bir listesini bile verir. Yalnızca bir sofist, tiran ve hayvan olmak bir işçi olmaktan daha aşağı sırada yer alır (birinci kademenin tanrıların veya tanrılığa yakın olan insanların, yani filozofların olması sürpriz değildir) (248d-e). Diğer Platoncu eserlerdeki hava da aynıdır. (bkz. özellikle Soten. 203a ve *Alkibiades*, 1:131b).

Modern ütopyalardaki çalışmaya olan yaklaşımlar, çarpıcı şekilde farklıdır. Thomas More'un Ütopya adasında aylıklık yasaklanmıştır. Bu fikir, Rönesans'tan bu yana tasavvur edilen diğer bütün bilinen ütopyaların çoğunda paylaşılır.

maksadının, cumadan çok pazara yakın olduğu söylenebilir. Fakat daha yakından bakıldığında şunu belirtmeli ki, sonuçta hacker etiği hiçbir şey yapmadan geçen bir cennet hayatı tasavvur eden Protestanlık öncesi çalışma etiğiyle aynı şey değildir. Hacker'lar, tutkularını hayata geçirmek isterler ve ilginç uğraşlarının bile, her zaman tam anlamıyla mutluluk getirmediğini kabul etmeye hazırdırlar.

Hacker'lar için, gerçekleştirilmesi her yanıyla tamamen eğlenceli bir oyun olmasa da *tutku*, faaliyetlerinin genel anlamını ifade eder. Bu nedenle Linus Torvalds, Linux üzerinde çalışmasını, keyifli bir hobi ve ciddi bir çalışmanın bir araya gelişi olarak betimler: "Linux, çoğunlukla bir hobi oldu (ama en iyisinden, ciddi bir hobi)."³⁴ Hack'lemek tutku dolu ve yaratıcı bir edim olsa da, sıkı çalışma gerektirir. Raymond "How to Become a Hacker" adlı rehberinde şöyle der: "Hacker olmak çok eğlencelidir ama bu eğlence çok da efor gerektirir."³⁵ Herhangi başka bir şeyi yaratırken de, en azından bu kadar efor gerekir. Eğer gerekiyorsa hacker'lar, bütünü yaratmak için gerekli ama daha az ilgi çekici kısımlar için de hazırdırlar. Bununla beraber, bütünün anlamlılığı daha sıkıcı kısımlara bile değer yükler. Raymond: "Sıkı çalışmak ve kendini adanmak angarya değil ciddi bir tür oyun halini alacaktır."³⁶

Hayatta sürekli neşesiz olmakla: insanın gerçekleştirmek uğruna, belki daha az eğlenceli ama yine de gerekli olan işleri de üstlenmeye gönüllü olduğu bir tutku bulmak arasında fark vardır.

34 Comp.os.minix'e 29 Ocak 1992'de gönderilmiş bir mesaj.

35. Raymond, "How to Become a Hacker," s, 233.

36. a.g.y.,s. 237.

II Vakit nakit midir?

A. "VAKİT NAKİTTİR"

Hacker'ların kendilerine özgü çalışma biçimlerinin bir başka temel boyutu ise, zamanla olan ilişkileridir. Linux, Net ve kişisel bilgisayar, dokuzdan beşe çalışan bir ofiste geliştirilmedi. Torvalds, Linux'un ilk versiyonlarını programladığında, genellikle gece geç saatlere kadar çalıştı ve devam etmek için ikinci vakti kalktı. Bazen Linux'u kodlamak yerine, sadece bilgisayarda oyun oynadı ya da tamamıyla farklı bir şey yaptı. Zamanla kurdukları bu serbest ilişki her zaman bireysel bir hayat ritminden zevk alan hacker'lara özgü bir özellik olmuştur.

Weber ünlü eserinde, Protestan çalışma etiği kavramıyla özel bir zaman hissini birleştirerek, çalışma ve zaman kavramları arasındaki organik bağı vurgulamıştı. Weber, Benjamin Franklin'in "Vakit nakittir"¹ sloganını alıntılar. Kapitalizmin ruhu, zamana ilişkin bu yaklaşımdan türemiştir.

1. *Advica to a Young Tradesman*'deki tam metin şöyledir: "Vaktin nakit olduğunu unutma. Emeğiyle günde on şilin kazanabilen ve yurtdışına giden ya da o günün yarısını aylak geçiren biri, oyalanırken veya aylaklık yaparken altı peniden fazlasını harcamasa da, tek masrafın *bu* olduğunu düşünmemeli; gerçekte ilaveten beş şilin harcamış, daha doğrusu ziyan etmiştir" (s. 370).

Network toplumunun zamanla olan egemen ilişki biçimini düşündüğümüzde yeni ekonominin; eski endüstriyel kapitalizmden birçok farklı yönden ayrılsa da, zamanın optimize edilmesi hususunda çoğunlukla Protestan etiğinin hükümlerini takip ettiği açık. Şimdilerde, en kısa zaman birimleri bile nakit demek. Castells, network toplumunun zamanı sıkıştırma eğilimi hakkında çok yerinde noktalara işaret ediyor.²

B. OPTİMİZE EDİLMİŞ ZAMAN

Kimse zamanın optimize edilmesinin sonuçlarından kaçınmaz. İş dünyasından haberlerin sunuluş şekli, zamanın bizim için nasıl daha yoğun işlediğine dair iyi bir kültürel göstergedir. CNBC'deki ekonomi haberlerinin fon müziği, MTV'deki müziklerden daha çılgın bir hale geldi; süratli görsel estetiğiyle ise müzik kliplerini bile geride bıraktı. İnsan, haberlerin gerçek içeriğini anlamasa bile. "acele etmek lazım" mesajını alıyor. Haberlerin manasını anlamadan da insan, iş dünyasının haber bültenlerinde sunulan ve hava ra-

2. Bkz. *Information Age* (2000). 1. cilt, 7. böl. *Bilgisel ekonomi*, aynı zamanda karakteristik ürünleri bilgiişlem teknolojisi veya bilginin kendisi olan ekonomi anlamına gelir. Pine ve Gilmore, yeni tecrübe ekonomisinden bahsederek, olaya önemli bir boyut getirmiş olurlar. Bilgisel ekonomi aynı zamanda, ürünlerin sembolik düzeylerinin gün geçtikçe önem kazandığı bir semboller ekonomisidir. Pine ve Gilmore, bu ekonominin tüketicisi için şöyle der: "Bir tecrübeyi satın aldığımda, bir şirketin sahneye koyduğu bir dizi anılmaya değer olaydan yararlanmaya zaman harcamak için; bunun onu kişisel bir yoldan meşgul etmesi için para verir - aynı bir tiyatro oyununda olduğu gibi" (*The Experience Economy*, [1999] s. 2) Tüketici, özel bir stili olan bir kafede bir fincan kahve içiyorken bir tecrübeyi tükettiğinin bilincinde değilse bile, şirketler ürünlerini daha da bilinçli bir şekilde tecrübeler olarak dizayn ederler, çünkü bu iyi satar.

porlarıyla aynı formatı uygulayan bu süratli ekonominin, hareketlerimizin gidişatını düzenlediğinin farkına varıyor. İkisinde de, "hava durumu" hakkında bilgilendiriliyoruz ve bize sadece kendimizi bunlara göre ayarlamak kalıyor: New York'ta güneş ve hoş bir +80 NASDAQ' derece hâkim, Tokyo'da tayfun ve kâr artışı uyarılan...

Castells yapıtı *The Information Age'de*, küresel bilgi ekonomisinde (veya daha kesin konuşmak gerekirse, *bilgisel* ekonomide, çünkü tüm ekonomiler bilgiye dayanır fakat bizimkisi, yeni bilgişlem teknolojisi paradigmasına dayanıyor; *bilgi ekonomisi* deyimi bu fikrin eşanlamlısı olarak kullanılacaktır) rekabetin nasıl arttığını deneysel olarak ispat ediyor.³ Hızlı teknolojik değişimler, rakiplerden önce davranıp, yeni teknolojiyi tüketicilere süratle ulaştırmayı zorunlu kılıyor. Yavaş olanlar, ellerinde eskimiş ürünlerle kalakalıyor. Bundan daha da beteri, teknolojideki köklü değişimlere verilen gecikmiş yanıtlar oluyor.

Bu hız kültürünün mükemmel örnekleri, bilgi ekonomisinin bugünkü sembolleri olan Amazon.com, Netscape ve Dell Computer'dır. Eskiden komisyoncu, şimdi ise Amazon.com Web mağazasının kurucusu olan Jeff Bezos, teknolojideki ilerlemeleri yakalamanın önemini şöyle anlatıyor: "Bir şey yılda yüzde 2300 artıyorsa (Amazon.com'un kuruluş döneminde Net'in arttığı gibi), hızlı hareket etmelisiniz. Aciliyet hissi, en değerli servetiniz haline gelir."⁴ ikincisi Netscape olan üç milyar dolarlık şirketlerin kurucusu Jim Clark, Web'in sunduğu fırsatı fark ettikten sonra, Web'in en son atılımında temel rol oynayan Mosaic tarayıcısının yaratıldığı Illinois'den Silikon Vadisi'ne geri dönüşünü şöyle anlatıyor: "Saat işliyordu. Illinois'ten San Francisco'ya üç buçuk saat süren bir uçak yolculuğu bile vakit kaybı demektir. Sürekli artan hızlanmanın yanında, Moore yasası on sekiz aylık artışlarıyla neredeyse yavaş görünüyordu [Intel'in kurucusu Gordon Moore'a göre, mikroişlemcilerin verimi her on sekiz ayda bir iki katına çıkar].⁵ Bundan çok

*ABD'deki en büyük bilgisayarlaşmış borsa organizasyonlarından biri. (ç.n.) 3.a.g.y, cilt 1. böl. 2. Deneysel bilgiler Held tarafından da, *Global Transformations.' Politics. Economics and Culture*'da verilmiştir.

4. Spector. *Amazon.com: Get Big Fast*, (2000) s. 41.

5. Moore, yasayı ilk kez 1965'le *Electronics* dergisinin 'Experts Look Ahead' başlıklı yazı dizisinde sunmuştu. Bu ilk formüle göre, bir birleşik devrenin içine sığabilecek bileşen sayısı her sene ikiye katlanıyordu. Sonradan, bu rakam "her on sekiz ayda bir" diye düzeltilti. Yasa bazen, daha kolay hatırlanılır bir şekilde de ifade edilir: Her bir sene verim ikiye katlanır ve bedel yarıya iner.

daha kısa bir sürede, yepyeni bir Ürün yapmak ve pazara sunmak zorundaydık [...] insanlar artık Moore yasasının -ebediyet gibi uzun olan!- on sekiz aylık dönemleriyle değil; ışığın bir fiber optik kablodan geçişi kadar hızlı düşüneceklerdi."⁶

Clark'ın "sürekli hızlanma yasası", teknoloji ürünlerinin piyasaya daha hızlı sürülmesini zorunlu kılıyor. Başarılı girişimcilerin bu alandaki sermayesi de, öncesinde olmadığı kadar hızlı hareket etmek zorunda kalıyor. Yatırımlar; saatler, dakikalar ve hatta saniyeler içerisinde sürekli hedef değiştiriyor. Sermayenin depolarda beklemesine veya fazla personel uğruna durgunluk yaşanmasına izin verilmemeli: Teknolojik bir gelişmeye ya da finans piyasalarında sürekli değişen hedeflere yapılacak hızlı yatırımlar için hazır bulunmalı.

Zamanı sıkıştırmanın şimdilerde geldiği noktada, teknolojik ve ekonomik rekabet; tüketiciye geleceğin kendisine rakibinin arabuluculuğuyla ulaşacağından daha hızlı ulaşacağını vaat etmekten ibaret oldu. Yeni teknolojik buluşlar, bize geleceği şimdi getirdikleri iddiasıyla pazarlanıyor. Buna karşılık, ekonomi alanında kimse, geleceği bekleyerek zengin olmakla tatmin olmuyor; bu nedenle de Net şirketleri, gelecekte bekledikleri gerçekleşmeden çok önce, rekor zamanda inanılmaz anlık değer kazanıyor.

Bu hız dünyasında, çevrede hızlı bir değişim (örneğin teknolojik bir değişim veya finans pazarında sürpriz bir dalgalanma), mükemmel girişimler için bile sorun yaratıp, işlerini çok iyi yapan insanların bile işten çıkarılmasına neden olabilir.

Bu gibi hızlı değişimlere ve hızlandırılmış tekno-ekonomik rekabete ayak uydurabilmek için özel girişimler, daha çevik işletme yöntemleri benimsediler. Çeviklik ilk olarak, network oluşturarak kazanılır. Sonsözde Manuel Castells, *network girişimciliğinin* yükselişini anlatıyor.⁷ Network girişimcileri asıl becerilerine odaklanıp

6. Clark ve Edwards. *Netscape Time: The Making of the Billion-Dollar Start-Up That Took on Microsoft*, (1999) s. 67-68, 62-63.

7. Bir de, bkz. *Information Age*, cilt 1, böl. 3.

değişen ihtiyaçlarına göre taşeronlar ve danışmanlarla çalışıp network geliştirirler. Her beceriyi kendi kendine edinmek çok zaman alır ve fazladan personel de sonrasında yavaşlatan bir yük haline gelebilir. Network girişimcileri, aslında enerjik rakipler olsalar da; rakipleriyle proje bazında ortak çalışmalara girmeye bile hazırdırlar. Network girişimi kendi içinde dahi, değişik projelerde birlikte çalışan, birbirinden oldukça bağımsız birimlerden oluşur. İnsanlar, sabit işler yerine esnek şekillerde istihdam edilirler. Castells bunlara *esnek çalışanlar*⁸ der. Network modeli, bir girişimin sadece o anın projeleri için gerekli olan personeli işe almasını mümkün kılar. Bu da demektir ki, yeni ekonominin gerçek çalışanları, girişimlerin kendisi değil, birbirleri arasındaki ya da kendi içlerindeki projelerdir.⁹

ikincisi, işletme düşünürü Michael Hammer'ın *Harvard Business Review*'deki etkili "Reengineering: Don't Automate, Obliterate" (1990)¹⁰ başlıklı makalesinde işaret ettiği gibi bazen yeniden yapılandırma da denilen, işlemlerin optimize edilmesi vasıtasıyla, network toplumundaki işler hızlanır. Yeni ekonomiye adapte olmak, eski bir işletime yeni bir web sayfası eklemek anlamına gelmez; tüm işletimin yeniden düşünülmesi gerekir. Değişimden sonra işletim, tamamen yeni aşamalardan oluşabilir, ama bu gerçekleşmese bile. tüm gereksiz ara aşamalar atılır. Böylece ürünlerin depo-

8. a.g.y., böl. 4.

9. Dell Computer'ın kurucusu Michael Dell, network'de az ve öz çalışma prensibini "internet devrimcileri için kurallar"da şöyle ifade eder: "işiniz için hayati önem taşımayan işlemleri başkalarına bırakın," ve devam eder, "Nerede uzmanlaşmak istediğinizi seçin ve gerisi için büyük ortaklar bulun." Dell ve Fredman, *Direct from Dell: Strategies That Revolutionized an Industry*, (1999) s. xii, 173.

10. Hammer teorisini, James Champy ile birlikte *Reengineering the Corporation*'da daha popüler bir biçimde anlatmıştı. Orada, başarılı organizasyonların kendilerine yönelttikleri soruları ele alır: "Onlar 'Yaptığımızı daha iyi nasıl yaparız?' ya da 'Yaptığımızı daha az bir maliyetle nasıl yaparız?' diye sormuyorlardı. Bunların yerine, 'Sahi, yaptığımız işi neden yapıyoruz ki?' diye soruyorlardı." İşletmeye bu soru ışığında bakarak, Hammer ve Champy şu sonuca varırlar: "Çalışanların üzerine çalıştıkları işlerin çoğunun, müşteri ihtiyacını karşılamakla yani, yüksek kaliteli bir ürün yaratmak, o ürünü makul bir fiyata sağlamak ve mükemmel hizmet sağlamakla hiçbir ilgisi olmadığını gördük. Birçok iş sadece, şirketin kendi organizasyonunun içindeki talepleri karşılamak için yapılıyordu" (s.4) - Hammer ve Champy bunun yerine şirketlerin, anahtar işletimin etrafında organize olmaları gerektiğinde ısrarcıdır.

larda bekletilmesi durumu en aza indirilir ya da tamamen ortadan kaldırılır. Hız kültüründe hareketsizlik, yavaşlıktan daha beterdir.¹¹

Ve üçüncü olarak, endüstri toplumundan zaten aşına olduğumuz otomasyon da halen önemlidir. Yüksek teknolojiye dayanan işler hakkındaki haberlerin, halen insanları sıklıkla bir montaj hattında göstermesinin anlamı vardır. Bir işletim optimize edildiğinde, parçaları yine de otomasyonla süratlendirilmelidir (bazen işletimin optimizasyonu ve otomasyon ters sırayla gerçekleşir; ki bu da kolaylıkla gereksiz ve hatta tamamıyla yanlış işlerin yapılmasına neden olur), ileri teknoloji endüstrinin bile hâlâ maddi üretime gereksinimi vardır; fakat insanlar bu üretimde mümkün olduğunca az rol oynar ve onlara işlerini en çok vakit kazandıran şekilde yapmaları öğretilir. Frederick Winslow Taylor tarafından endüstri devri kapitalizmi için geliştirilmiş, zamanı optimize etme metodu olan Taylorizm'in güncel bir versiyonu, network toplumunda hâlâ etkin durumda.

Bu hız kültürü, günümüzün tipik bilgi uzmanının çalışma saatlerini, her zaman daha etkin biçimde kullanmasını gerektiriyor. İşgünü bir dizi hızlı görev arasında bölünmüş durumda ve kişi, birinden diğerine koşturmak zorunda. Sürekli, bir projenin son mühletine yetişmeye çalışırken, çalışanın muzipliğe vakti kalmaz ve tüm bunların altından kalkabilmek için vaktini optimize etmek zorunda kalır.

C. PAZARIN CUMALAŞTIRILMASI

Eski Protestan etiğinin çalışmamerkezciliği zaten, işte oyuna yer olmadığı anlamına geliyordu. Bu etiğin bilgi ekonomisindeki mükemmel örneği, vakti optimize etme idealinin şimdilerde, işyerinin dışındaki hayata da taşınmasıdır (eğer öyle bir hayat hâlâ varsa ta-

11. Dell, bu prensibi şöyle özetliyor: "Sürat ya da zamanın sıkıştırılması ve stok zincirinden müşteriye doğru giden mesafenin uzaklığı, rekabet avantajının tek kaynağı olacaktır. İnternet'i, üreticiler ve satıcılar ile üreticiler ve müşteriler arasında bağlantı kurmanın bedelini düşürmek için kullanın. Bu, ürünleri ve hizmeti, pazara eskiden olmadığı kadar hızlı ulaştırmayı mümkün kılacak." Dell. *Direct From Dell*, s. xii.

bii). Çalışma hayatı veya birinci bölümde önerilen alegorileri kullanırsak, cumanın üzerindeki optimize etme baskısı artık o kadar kuvvetli ki, Protestan etiğinin diğer kutbu olan boş vaktin muzipliğini ya da pazarı öldürüyor. Çalışma hayatı son raddeye kadar optimize edildikten sonra; optimumu yakalama zorunluluğu, insanın diğer tüm yaptıklarına da el uzatır. İnsan artık boş vaktinde bile yalnızca "olmak" için özgür değildir; "oluşunu" en iyi şekilde icra etmelidir. Örneğin, ancak bir acemi rahatlama teknikleri üzerine bir kurs almadan rahatlamaya başlar. Hobi sahibi değil de yalnızca hobi meraklısı olmak, utanç verici bir şey olarak kabul edilir.

Muziplik, ilk önce işten çıkarıldı sonra da oyundan; geriye optimize edilmiş boş vakitler kaldı. Witold Rybczynski *Waiting for the Weekend* adlı kitabında, bu değişime iyi bir örnek veriyor: "İnsanlar eskiden tenis 'oynarlardı'; şimdi ise *backhand* 'çalışıyorlar'."¹² Boş vakitleri değerlendirmenin başka bir çalışmamerkezli yolu ise, iş için önemli olan beceriler üzerine çalışmak veya çalışmaya en iyi şekilde devam edebilmek için kendini, mümkün olan en optimum şekilde işten uzaklaştırmakla meşgul olmaktır.

Optimize edilmiş bir hayatta boş vakit, çalışma vaktinin kalıplarını benimser. Evde geçen vakit, işteki vakit kadar sıkı bir şekilde saati saatine planlanır: 5.30-5.45, çocuğu antrenmana görür. 5.45-6.30, spor salonu. 6.30-7.20, terapi seansı. 7.20-7.35, çocuğu antrenmandan al. 7.35-8.00, yemek hazırla ve ye. 8.00-11.00, ailenle televizyon izle. 11.00-11.35, eşinle konuş. 11.35-12.35, gece yarısı şovunu izle. 12.35-12.45, eşine (zaman zaman) başka türlü ilgi göster. Gün, bir iş modeline uygun olarak, açık ve net dilimlere bölünür ve bu bölünme elbette ki televizyon programları saatleriyle de takviye edilir. Evde geçirilen vakit çoğunlukla, işte geçirilen vakit gibi tecrübe edilir; her şeyi idare edebilmek için bir işten diğerine koşturarak. Bir anne kendisiyle yapılan bir söyleşide, ailelerin şimdilerde yeni bir statü sembollerinin olmasına dair çok yerinde olan hissiya-

12. Rybczynski, *Waiting for the Weekend*. s. 18. Artık sadece... tenis oynamayıp, sistematik olarak *backhand* üzerine çalışmasıyla bilinen ilk kişinin Frederick Taylor'dan başkası olmaması makul. Bunun için özel bir raket tasarımı bile yapmış *• 1881 ABD erkekler çiftler şampiyonasını kazanmıştı. Copley, *Frederick W. Taylor: Father of the Scientific Management*, 1:117.

tını şöyle anlatıyor: "Eskiden bu bir ev ya da arabaydı. Şimdiyse, 'Meşgul müsün? Biz nasıl meşgulüz bir bilsen.' deniyor."¹³

Sosyolog Arlie Russell Hochschild *Time Bind'da*, bir evin vaktini optimize etmek için iş metotlarının ne derece kullanıldığının mükemmel bir tarifini veriyor. Hochschild, evdeki bu değişimleri bilgişlem teknolojisiyle alakalı olarak incelemese de; bu değişimler, iş hayatında kullanılan vakti optimize etmenin üç şeklinin bir uyarlaması olarak ele alınarak, kolayca daha geniş bağlamlara oturtulabilir. Ev de Taylorize edildi; başka bir deyişle insanın görevini en basit ve en çabuk şekilde yapılabilir hale getirmek için otomasyona sokuldu. Buraya, Hochschild'ın "ebeveynleri evde işlevsizleştirme" kavramı çok uygun düşüyor: Kişisel tariflerle yapılan ev yemeklerinin yerini mikrodalgada hazırlanan yemekler aldı. Aileler artık kendi eğlencelerini kendileri yaratmak yerine sadece, televizyonun toplumsal toplantı hattına dahil olmak için uzaktan kumandaya basıp duruyorlar. Hochschild tam bir ironi yakalamış: "Akşam yemeğinden sonra, bazı aileler sessiz ama samimi şekilde birlikte oturup, televizyon anneleri, babaları ve çocuklarının birbirleriyle hararetle konuştukları sitcom'ları izliyorlar.""

Ev hayatının yönetiminde, başka bir iş stratejisi de devreye giriyor: Dışarıda yemekten kreşlere kadar her yerde network kullanmak; özellikle de dış kaynak kullanımı şeklinde yapılanı, (yani yemek üretimi ve çocuk bakımı taşeronlarca yapılıyor). Hochschild, bunun sonucunda oluşan yeni anne (ya da baba) görüntüsünün iyi bir betimlemesini yapıyor: "Vakit yoksunu anne, giderek daha fazla, ebeveyn olmak ve ebeveynliğin ürün haline getirilmiş bir versiyonunu başka birinden satın almak arasında bir seçim yapmaya zorlanıyor. Genişleyen bir ürün ve hizmet münüsüne bel bağlamakla, gittikçe daha çok, aile hayatının dış kaynaklı kısımlarını denetleyen ve düzenleyen bir ebeveynlik yöneticisi haline geliyor."¹⁵

13. Kantrowitz, "Busy Around the Clock", (2000) s.49.

14. Russell Hochschild, *Time Bind*, (1997) s. 209. Bu, Taylor'un kitabının önsözünde daha geniş bir şekilde ifade ettiği şeyi gerçeğe dönüştürdü: "[Bilimsel idarenin] aynı prensipleri, tüm toplumsal faaliyetlerde eşit bir etkiyle uygulanabilir." ilk örnek olarak, "evlerimizin idaresinden bahseder (s. iv).

15. a.g.y.,s. 232.

Üçüncü olarak, sürecin optimize edilmesi geliyor. Evde bile; çocuk bakma "süreci" "gereksiz" kısımları elenerek, optimize ediliyor. Artık ebeveynler, çocuklarıyla verimsiz bir şekilde birlikte olmak yerine, onlarla "kaliteli vakit" geçiriyorlar. Bu kaliteli vakit, başlangıcı ve bitişi itibarıyla kesin olarak tanımlanmıştır. Bu sürede net olarak bir olay gerçekleşir ya da somut bir çıkarım elde edilir (örneğin çocuğun okul piyesi veya atletizm yarışması veya lunaparka gitmek gibi), Kaliteli vakit esnasında aksaklık süresi en aza indirilir ya da tamamen yok edilir. Hız kültürünü tamamen içselleştirmiş bir ebeveyn; çocuğun da bunu, ebeveynin çocuğuna koşulsuz vakit ayırdığı bir ilişki biçimine eşit hatta daha iyi şekilde tecrübe ettiğine inanabilir. Hochschild şöyle diyor: "Kaliteli vakit, yoğun birliktelik süreleri ayarlamamanın, tümünden bir vakit kaybını, üstelik ilişki de hiç kalite kaybı yaşanmayacak bir şekilde telafi edeceği umudunu vaat eder."¹⁶

D. ESNEK ZAMAN

Bilgi ekonomisinde hayatın tümü, çalışmaya özgü şekilde (eski zamanlarda ise buna bile özgü olmayan şekilde) daha da optimize edildi. Fakat hepsi bu da değil. Protestan etiği, vaktin çalışmamerkezli *optimizasyonu* ve aynı zamanda, çalışmamerkezli vakit *organizasyonu* manasına da geliyor. Düzenli çalışma vakti fikrini hayatın merkezine ilk defa Protestan etiği oturttu. Kendini organize etmek yitirilmiş ve çalışmadan artakalanlar bölgesine havale edilmişti: Günden kalan akşama, haftadan kalan hafta sonuna ve emekliliğe; yani hayattan geriye kalanlara. Vaktin diğer kullanım biçimlerinin tümünü organize eden, düzenli olarak tekrar edilen iş, hayatın merkezi olmuştur. Weber, Protestan ahlakında. "Sıradan çalışanın çoğunlukla kabullenmeye zorlandığı düzensiz çalışma, çoğunlukla kaçınılmaz olsa da, her zaman istenmeyen bir geçiş dönemidir. Mesleği olmayan bir adam, dünyevi asketizmin talep ettiği sistematik, tertipli karakterden yoksun olur,"¹⁷ der.

16. a.g.y., s. 50.

17. Weber, *Protestant Ethic*, s. 161.

Vaktin bu şekilde organize edilmesi şimdiye kadar bilgişlem teknolojisinde fazla bir şey değiştirmedir. Yeni bilgi teknolojilerinin, zamanı hem sıkıştırıp hem de daha esnekleştirmesine rağmen, çok az sayıda kişi harfi harfine dñzenli çalışma saatlerinden sapabiliyor. (Castells buna "zamanın sırasını bozma" diyor.) Net ve cep telefonu gibi teknolojilerle, insan istediği yerde ve zamanda çalışabilir.

Fakat, bu yeni esneklik, vaktin otomatik olarak daha bñtñnel bir şekilde organize edilmesine yol açmaz. Aslında, bilgi ekonomisindeki hâkim gelişmeye bakılırsa; esnekliğin çalışmamerkezciliğin kuvvetlenmesine yol açtığı görünmektedir. Bilgi uzmanları bu esnekliği çoğu zaman, boş vakit kazanabilmek için çalışmak yerine, boş vakitlerini kısa iş nöbetleri için daha elverişli hale getirmekte kullanıyor. Pratikte, çalışma için ayrılan zaman diliminin merkezinde yine, (en azından) sekiz saatlik bir işgünü var; fakat dinlenme vakti, iş nöbetleriyle bölünüyor; Televizyon, e-posta, çocuklarla dışarıya çıkmaya ayrılan yarımşar saatlik vakitlerin arasına bir-iki tane işle ilgili cep telefonu konuşması serpiştiriliyor.

Kablosuz teknoloji, örneğin cep telefonu kendi içinde bir özgñrlük teknolojisi değil; bir "aciliyet teknolojisi" de pekâlâ olabilir. Her telefon görüşmesi kolaylıkla acil bir görüşmeye; cep telefonu da, günün acil durumlarının üstesinden gelebilmek için bir araca dönüşebiliyor.

Bu bilgiler ışığında, ilk telefon edinenlerin (hem sabit hem telsiz telefon), acil durumlara yetişmek zorunda olan polisler gibi acil durum görevlileri olmasında bir ironi var. Örneğin, Aronson ve Greenbaum, telefonlu doktorların, "telefonla her zaman ulaşılabilmenin ahlâki yükümlñlñęünü yavaş ama emin bir şekilde üstlenmelerini" anlatıyor. Telefon ilk başta, daha geniş topluluklara bile, bir hayatta kalma aracı olarak pazarlandı. 1905 tarihli bir reklam, telefonun yalnız bir ev hanımını nasıl kurtarabileceğini anlatıyordu: "Modern kadın, acil durumların telefonla korkunç olmaktan çıktığını görüyor. Doktorunu çağırabileceğim ya da eğer ihtiyaç varsa, polisi veya itfaiyeyi, normalde bir hizmetçiyi çağırmaktan daha ki-

18. Aronson ve Greenbaum, "Take Two Aspirin." Fischer, *America Calling*, s. 176'da yer almıştır.

sa bir sürede arayabileceğini biliyor."¹⁹ Başka bir pazarlama fikri ise, bir işadammın acil bir durum yüzünden geç kalacağını söylemek için karısını arayabilecek olmasıydı. 1910 tarihli bir reklamda bir adam karısına, "Yarım saat geç kalacağım," der ve kansı neşeyle cevap verir, "Peki, John." Daha fazla açıklamayı fotoğrafın altındaki metin yapar: "Beklenmedik olaylar, işadamını sık sık bürosunda alıkoyar. Masasında ve evinde bir Bell telefonu olduğunda, ailesine anında ulaşabilir. Birkaç kelime, tüm gerginliği yumuşatır."²⁰

Mucidi Alexander Graham Bell'in, 1876'da yardımcısına telefonda söylediği ilk sözlerinden bu yana ("Bay Watson, buraya gelin, sizi istiyorum"), telefon bir aciliyet kültürüne bağlandı. Buradaki paradoks ise en yüksek teknolojinin bizi kolayca, acil durumlara yetişmek üzere sürekli hatta olduğumuz, hayatta kalabilme yaşantısının en düşük seviyesine getirmesi. Bilgi ekonomisinin elit tabakasının böyle görünme yönünde güçlü bir eğilimi var: Eskiden, artık sürekli çalışıp, bir yerden bir yere koşturma zorunluluğu kalmadığında elit tabakaya mensup olunuyordu; şimdilerde ise elit tabakayı, cep telefonlarıyla acil meseleleri halleden ve hep bir işin son mühletine yetişmeye çalışan, sürekli hareket halinde olan insanlar oluşturuyor.

E. CUMANIN PAZARLAŞTIRILMASI

Teknolojiyi, çalışmamerkezliliği ilerletmek için kullanırsak; cep telefonu gibi teknolojiler, çalışma ve dinlenme arasındaki sınırın çalışmamerkezliliğin lehine, kolayca yok olmasına neden olur. Vaktin optimize edilmesi *de* esnekleştirilmesi *de*, pazar gününün gittikçe cumaya benzemesine neden olabilir.

Fakat bu kaçınılmaz değildir. Hacker'lar, oyuna daha fazla yer açabilmek amacıyla vakti optimize ederler: Torvalds'ın görüşüne göre, Linux'u geliştirirken geçen ciddi çalışma sürecinde, biraz bilardo oynamaya ve acil amaçları olmayan programlama denemelerine her zaman vakit olmalıdır. Aynı yaklaşım, 60'lı yılların

19. Fischer, *America Calling*, 7. fotoğraf.

20. a.g.y., 8. fotoğraf.

MIT'sinden bu yana hacker'lar tarafından da paylaşılmıştır. Esnek zamanın hacker versiyonunda iş, aile, hobiler, vs. gibi hayatın farklı alanları katı şekilde birleşmez; dolayısıyla çalışmak, her zaman haritanın merkezinde değildir. Bir hacker gün ortasında uzun bir öğle yemeği için arkadaşlarıyla bir araya gelebilir; ya da akşam bir bira içmek için dışarı çıkabilir. Sonra da akşamüstü ya da ertesi gün çalışmaya devam edebilir. Bazen aniden, tüm günü tamamıyla farklı bir şey yapmakla geçirmeye karar verebilir. Hacker'a göre, vaktin optimize edilmesi ve esnekleştirilmesi için makinelerin kullanılması, insanlar için daha az makineleşmiş yani - daha az optimize edilmiş ve daha az rutin bir hayat sağlar. Raymond. "Bir hacker gibi davranmak için buna, (insanların hiçbir zaman aptalca kendini tekrar eden işlerde köle gibi çalışmaması gerektiğine); sıkıcı kısımları, sadece kendin için değil herkes için mümkün olduğu kadar otomasyonla halletmeyi isteyecek kadar inanmalısın," der. Hacker'in, vaktini özgür iradesiyle kullanma ideali gerçekleştiğinde, cuma (iş haftası), pazarın ("hayattan artakalanların") geleneksel haline daha çok benzeyecektir.

Tarihsel olarak, vakti kendi kendine organize etme özgürlüğünün öncüsü, yine akademidir. Akademi her zaman, kişinin vaktini kendisinin organize etme özgürlüğünü savunmuştur. Platon, vakitle olan akademik ilişkiyi, özgür bir insan *skhole*'ye yani "çok vakte" sahiptir, "konuştuğunda huzur ve sessizlikte konuşur ve zamanı kendisininindir,"²¹ diyerek tanımlar. Fakat *skhole* yalnızca "vakti olmak" değil, aynı zamanda zamanla kurulan belli bir ilişki manasına geliyordu. Akademik bir hayat yaşayan bir kişi, *kendi vaktini kendisi organize edebilirdi*, yani çalışma ve dinlenmeyi istediği şekilde birleştirebilirdi. Özgür bir insan, belli işler yapmayı üstlenebilirdi fakat bu, başkasının onun vaktine sahip olduğu anlamına gelmezdi. Kendi vaktinin yönetimine sahip olmama -*askholia*-mahpusluk (kölelik) durumuyla özdeşleştirilirdi.

Protestanlık öncesi yaşamda, akademinin dışındaki insanlar bile, vakitlerine Protestan Reformasyonu'ndan sonra olduğundan da-

21. Platon, *Theaitetos*, 172d [*Diyaloglar II*, çev. Macil Gökberk Remzi Kitabevi Yay.. 1998]; bkz. 172c-73b, 154e-55ava 187d-e, *Apology*, 23c ve *Phaedrus*. 2589

ha fazla hâkimdiler. Emmanuel Le Roy Ladurie, *Montaillou: Cathars and Catholics in a French Village, 1294-1324* adlı eserinde, XIII. yüzyılın sonu ve XIV. yüzyılın başlarında bir ortaçağ köyündeki yaşamın büyüleyici bir portresini sunuyor. Köylülerin, zamanı kesin bir biçimde tanımlama yolları yoktu. Zamandan bahsettiklerinde, "Karaağaçların yaprak verdikleri mevsimde oldu" veya "iki tespih duası [Paternoster] kadar uzun sürüyor" gibi belirsiz ifadeler kullanırlardı.²² Montaillou'da, köy herhangi düzenli bir iş zamanına göre yönetilmediği için, daha kesin zaman ölçülerine ihtiyaç yoktu.

Le Roy Ladurie şunları yazar: "Montaillou sakinleri, ağır işten korkmazlardı ve gerekiyorsa çaba gösterirlerdi. Fakat sabit ve sürekli bir zaman çizelgesinde düşünmezlerdi... Onlar için işgünü, bir dostla sohbet edip, belki de aynı zamanda bir kadeh şarabın keyfini çıkardıkları uzun, düzensiz aralarla bölünürdü. Bu *sözlerle*, diyor Sicre, *kepenklerimi indirdim ve Guillemette Maury'nin evine gittim*. Arnaud Sicre, benzer başka kesintilere de işaret ediyor: *Pierrre Maury beni ayakkabı yaptığım dükkândan çağırdı... yaptığım işi bıraktığımı duyunca, Guillemette bana evine gelmemi rica etmek için haber gönderdi. Ben de gittim...*"²³

Montaillou'da sürati büyük ölçüde belirleyen yine de zaman değil çalışandı. Günümüzde, günün ortasında çıkıp arkadaşıyla bir kadeh şarap içmeye giden bir ayakkabıcı, kaç ayakkabıyı ne kadar mükemmel şekilde yaparsa yapsın kovulacaktır. Bunun nedeni, artık günümüz çalışanlarının, "karanlık" ortaçağdaki ayakkabı tamircisi veya çobanın sahip olduğu, kendi zamanını yönetme özgürlüğüne sahip olmaması. Tabii ki, toprak köleliğinden bahsetmeden ortaçağda çalışmayı tasvir etmek yanlış olur; fakat bu önemli istisnayı dışarıda bırakırsak, ortaçağda çalışma için; makul hedefler gerçekleştirildiği sürece kimse çalışanların vakitlerini nasıl kullandıklarını denetlemezdi, diyebiliriz.

Hareket, yalnızca manastırlarda *saate* bağlıydı, yani bir kez daha görüldüğü gibi, Protestan etiğinin tarihsel önceli, manastırda bu-

22. Le Roy Ladurie. *Montaillou*, (1978) s. 279. 277.

23, a, 9. y., s. 277-78.

lunabilir. Aslında, manastır yasalarını okurken insan kendini, önemli bir çağdaş şirketin icraatlarını okur gibi hissediyor. Benedictus hükmü, buna iyi bir örnek. Hüküm, hayatın döngüsünün, "her zaman aynı Saatler 'de, aynı şekilde tekrar edilmesi" gerektiğini öğretiyor.²⁴ Bu "Saatler", kilise hukukuna ait yedi Görev Saatidir (*horas officii*).²⁵

şafak vakti	övgü duası (<i>laudes</i>)
09.00	sabah ayini (<i>prima</i>)
öğle	öğle ayini (<i>sexta</i>)
15.00	ikinci ayini (<i>nona</i>)
18.00	akşamüstü ayini (<i>vespera</i>)
akşam	gün bitimi ayini (<i>completorium</i>)
gece	gece ayini (<i>matutinae</i>)

Tüm faaliyetlerin zaman sınırlarını, bu saatler belirlerdi. Bunlara uyulduğunda uyanma vakti de yatma vakti gibi hep aynı saatte olurdu.²⁶ İş, ders çalışma ve yemek saatleri de kesin olarak saptanmıştı.

Hayat düzenleyici bu programdan sapmak, Benedictus hükmü altında cezalandırılan bir hareketti. Fazla uyumak kınanırdı: "Bunun olmasını önleyecek her tür tedbir alınsın."²⁷ Hiç kimsenin, kendi isteğine göre atıştırmak için ara vermesine müsaade yoktu: "Bu iş için tespit edilen zaman öncesinde ya da sonrasında hiç kimse, yemeye ve içmeye cüret etmesin."²⁸ Kutsal Görev Saatleri'nin başlangıcını kaçıran cezalandırılırdı²⁹ -Görev Saatleri'nde mutlak dakiklik talebine tek istisna olan gece ibadetine, ikinci ilahi okunana kadar geçen zaman içerisinde gelinebilirdi ("ayrı düzenlenmiş bir çalışma saati").³⁰

24. *The Rule of St. Benedict*, 18.

25. a.g.y., 16.

26. a.g.y., 42.

27. a.g.y., 11.

28. a.g.y., 43.

29. Hatta geç gelenler, gereğine uygun şekilde, belli zamanlarda dakik olarak cezalandırılırdı: "Bütün Görev Saatlerinde Tanrının işi sona erdiğinde, durduğu yerde kendini yere atsın ve bu şekilde tarziye etsin: ta ki başrahip ona cezasının bittiğini söyleyinceye dek" (a.g.y. s. 44)

30. Aziz Benedictus şöyle yazıyor: "Gece toplantılarına *ikinci* ilahiye kadar geç gelmeye, ancak ilahi bitip de kardeşleri duaya başlamadan önce cemaatte yerini almak için acele etmek şartıyla müsaade vardır. Fakat eğer geç geliş için izin verilen saat az da olsa geçirilirse, daha önce değindiğimiz suçlama ve cezaya kesinlikle maruz kalınacaktır."

Protestan etiği, saati manastırdan dışan çıkarıp günlük hayata sokarak; modern çalışan, onunla özdeşleşen işyeri ve iş zamanı gibi kavramları doğurdu. Sonrasında, Franklin'in otobiyografisindeki sözler herkese uyar oldu: "İşimin her kısmına özel vakit ayrılmalı."³¹ Bilgi ekonomisi, yeni teknolojisine rağmen, bireysel değişikliklere yer vermeden, hâlâ ağırlıklı olarak Görev Saatleri'ni esas alıyor.

Burası garip bir dünya ve gcl bir direniş olmadan değişmiyor. Toplumsal tarih uzmanı Edward Thompson, "Time, Work-Discipline, and Industrial Capitalism" (1967)³² başlıklı makalesinde, endüstriyel çalışmaya geçişte karşılaşılan gclkleri tarif ediyor. Örneğin ortaçağda, ziraatçıların grevmerkezli çalışmaya alışık olmasına dikkat çekiyor. Onların geleneksel düşüncelerinde esas olan, görevi tamamlamaktı. Hava koşulları harici sınırlar koyardı ama bu sınırlar içerisinde görevlerin üstesinden bireysel eğilime göre gelinirdi. Diğer yandan endüstriyel çalışma, zamanmerkezliydi: İş, ona harcanan vakitle tanımlanıyordu. Endüstri ağı öncesi insanlara yabancı gelen işin kendisi değil, zamanla bağlantılı bir iş ilişkisi tanımlama fikriydi ve buna direnmişlerdi.

Yeni bilgiişlem teknolojisinin ilginç vaadi, grevmerkezli çalışmanın yeni bir şeklini mümkün kılabileceğidir. Fakat bunun kendiliğinden gerçekleşmeyeceğini hatırlamakta fayda var. Aslında tuhaf gerçek şu ki, şu anda bu teknoloji daha çok kontrol saati gibi araçlarla, çalışanın vaktinin daha yoğun bir şekilde denetlenmesi için kullanılıyor. (Bu teknoloji uygulamasının absrdlğ aklıma, endstriyelleşen Hindistan'da geçirdiğim eğitici bir ayı getiriyor. Her gün yaptığım yürüyüşlerde, sabahtan gecenin geç saatlerine kadar köşe başlarında duran Hindistanlı sokak sprclerine dikkat etmeye başladım. Ne var ki, sokaklar, hiçbir zaman daha temiz g-

31. Franklin, *Autobiography*, s. 90.

32. Thompson aynı zamanda, *The Making of the English Working Class* isimli kitabın da yazarıdır (1963). [*İngiliz işçi Sınıfının Oluşumu*, ev.: Uygur Kocabaşoğlu. Birikim Yay.. 2004]

rünmüyordu. Şaşkınlığımı bir Hindistanlı dostuma anlattığımda ve bu işçilerin amirlerinin, durumdan neden şikâyetçi olmadıklarını sorduğumda, olaya tamamen yanlış bir açıdan baktığımı söyledi. Ben yanlışlıkla, Hindistanlı sokak süpürücülerinin işinin sokağı süpürmek olduğunu varsaymışım ancak -diye ekledi- Hindistanlı sokak süpürücüsünün görevi sokağı süpürmek değil; *bir sokak süpürücüsü sıfatında kusursuzca var olmaktır!* Bu aynı zamanda kontrol saatinin de arkasında olan ideolojinin iyi bir ifadesi. Gördüğüm en gelişmiş kontrol saatlerinin, insanların herhangi bir zamanda, kusursuz varoluşlarının hangi özel nüansıya meşgul olduklarını belirtmek için kullanmaları beklenen düzinelerce kodu vardır; ki buna molaların esas gerekçesi olan sindirim sistemlerinin durumu da dahil. İşte bu, en saf haliyle teknolojinin zamanmerkezli kullanımı.)

F. YARATICILIĞIN RİTMİ

İşletme mantığımızın, bilgi ekonomisinde şirketin başarısını belirleyen yaratıcılığı teşvik etmek yerine hâlâ, çalışmanın, çalışanın vakti ve mekânı gibi dış faktörlerine odaklandığını, kimse inkâr edemez. Çoğu yönetici, işteki gayemizin "gün doldurmak" mı, yoksa bir şeyler yapmak mı olduğu sorusunun derin önemini anlayabilmiş değil. Yetmişlerin başlarında, Stanford Üniversitesi yapay zekâ laboratuvarından Les Earnest, hacker'ların bu soruya yanıtlarının iyi bir özetini verdi; "İnsanları, israf ettikleri vakit miktarıyla değil; yarım sene ya da bir sene gibi, oldukça uzun zaman dilimlerinde neler başardıklarıyla değerlendirmeye çalışıyoruz."³³

Bu cevap hem salt pragmatik olarak hem de etik açıdan anlaşılabilir. Pragmatik mesaj şu: Bilgi ekonomisinin en önemli üretim kaynağı yaratıcılıktır ve sürekli acele ederek, ya da dokuzdan beşe denetim altında, ilginç şeyler yaratmak mümkün değildir. Bilgi ekonomisindeki denetim kültürü, arzulanan hedeflere kolayca ters düşebileceğinden, sadece ekonomik nedenler yüzünden bile muzip-

33. Brand, *The Media Lab*. s. 53.

liği ve bireysel yaratıcılık tarzlarını hesaba katmak önemlidir. Tabii ki, önemli bir ek koşul da şudur: Görevmerkezli proje kültürünün hayata geçirilmesinde, belirlenen proje programları -hayatta kalabilmenin *son* mühlet tarihleri olmadığından- çok kısa zamanlı olmamalı ki, yaratıcılık ritmi için hakiki bir fırsat ortaya çıkabilsin.

Fakat şüphesiz, buradaki etik boyut, bu pragmatik kaygulardan daha da önemlidir; değeri olan bir hayattan bahsediyoruz. Çalışma vaktini denetleme kültürü, yetişkinleri kendi hayatlarını yönetecek kadar olgun kabul etmeyen bir kültürdür. Bu kültür, herhangi bir özel girişim ya da hükümet kurumunda, kendileri için sorumluluk alabilecek derecede olgun olan sadece birkaç kişi olduğunu ve yetişkinlerin çoğunun, küçük otorite grubunun sürekli rehberliği olmaksızın bunu yapamayacaklarını varsayar. Böyle bir kültürde çoğu insan kendini, itaate mahkûm görür.

Hacker'lar, her zaman bireye saygı duymuştur. Her zaman otoriteye karşı olmuşlardır. Raymond, hacker'ın görevini şöyle tanımlıyor: "Nerede otoriter sistem yanlış bir tavır görürsen mücadele et ki seni ve diğer hacker'lan bastırmasın."³⁴

Hacker etiği, bireyin değerinin ve özgürlüğünün "çalışmak" adına bunca sınırlanışının ortasında bize, hayatımızın burada ve şimdi olduğunu hatırlatır. Çalışmak, aralıksız devam eden ve içinde diğer tutkulara da yer olması gereken hayatımızın, sadece bir parçasıdır. Çalışma şekillerinde reform yapmak, sadece çalışanlara , insanlara da insan oldukları için saygı gösterme meselesidir. Hacker'lar, "vakit nakittir" özdeyişi yerine "bu benim hayatım"ı kabul ederler. Ve bu artık kesinlikle bizim hayatımız. Parçalara ayrılmış bir beta versiyonunu değil, kendisini dolu dolu yaşamalıyız.

34. Raymond. "How to Become a Hacker." s. 236.

İkinci kısım Para Etiği

III Bir dürtü olarak para

A. PARA ETİĞİ

Gördüğümüz gibi, hacker etiği hâlâ hüküm süren Protestan etiğine meydan okuyan bir *çalışma etiği* anlamına geliyor. Hacker'ların Çalışmaya olan itirazlarının çoğuna katılmak çok da zor olmasa gerek. Aslında, Protestan çalışma etiğinin bilgişlem teknolojisi üzerinde halen güçlü bir etkisi olmasına rağmen: hacker çalışma etiği yavaş yavaş, bilgisayar hacker'larından daha geniş bir grup olan bilgi uzmanlarına yayılıyora benziyor. Fakat, Weber'in Protestan ahlakı kavramının ikinci temel seviyesine -yani *para etiğine*, parayla olan ilişkimize- geldiğimizde tepkiler mecburen daha da bölünmüş oluyor.

Weber, eski kapitalizmin ruhunun bu boyutu yani Protestan pa-

ra etiği hakkında, "Bu etiğin *summum bonum'u*" yani en iyi yanını, "daha fazla para kazanmaktır," demişti.¹ Protestan etiğinde, hem para hem de iş, kendi ilerinde mutlak amaçlar gibi grlrlere.

"Yeni ekonominin" "yeniliği", eski para kazanma amacını reddetmekten ibaret değildir. Doğrusunu söylemek gerekirse, bizler tarihin en bütüncül kapitalist çağında yaşıyoruz. Kapitalist ruhun geleneksel telafisi olan, alışveriş karşıtı ruhlu pazar gününe kendimizi bu kadar yabancı hissetmemiz ve geriye kalan tüm pazar günü kapalı dkknlardan kurtulup, pazarını bir başka cumaya çevirmek istememiz, bu çağa uygun, ufak bir sembol. Pazar günüyle olan ilişkimizdeki değişiklik, yeni bilgi ekonomisindeki Protestan etiğinin de, bununla ilgili önemli bir değişim geçirdiğine iyi bir işaret: Dinlenme demek olan pazar günü, çoğunlukla bir tktim alanıdır. Weber'in tutumlu, XVII. yüzyıl Pritenin yerini; XXI. yüzyılın her şeyi yalayıp yutan, hazzla sürüklenmiş tüketicisi aldı.

Bunun anlamını, Protestan etiğinin merkezi çatışmasının şimdi yeni bir şekilde zldğdr. Çatışma, ekonomik refahını artıran iş talebi ve herhangi bir işini dev kabul etme talebinin eşzamanlılığından ötürü ortaya ıktı. Fakat eğer kişi çalışmayı, gerçekten en yüce değer olarak görüyorsa, gelirini azami hale getirmeyi dert etmez. Ve kişi parayı, en yüce hedefi olarak görüyorsa çalışmak artık kendi içinde bir değer değil, sadece bir vasıta. Eski kapitalizmde bu çatışma, çalışmayı paradan daha yüksek bir yere koymakla üzülmüştü; ki bu da çoğu insanın *Protestan etiği* terimini, *Protestan alışma etiği* diye anlamaya meyilli oluşundan belli oluyor.

Yeni ekonomide, çalışmak hâlâ özerk bir değer, fakat paranın yanında ikinci plana atılmış. şphtesiz hâlâ, çalışmayı daha yüce bir değer olarak gören birçok insan var ve toplumlar, çalışmaya ihtiyacı olmayacak kadar varlıklıken bile, hâlâ aylak olanı kınama eğilimindedir. Fakat yavaş yavaş, iş ve para arasındaki denge, yeni ekonomide servetin nasıl oğaldığının cazibesine kapılıp, para lehine ağır basıyor. Bir işyerinin ortaya çıkardığı işin maddi sonucu (hisseleri), sermayesinin büyümesinden ve hissesinin değer artışından daha önemsiz hale geliyor. Iř (kr) ve sermaye arasındaki iliş-

1. Weber, *Protestan Ahlakı*, s. 43.

ki, sermaye yararına değişiyor. Bu, hisse senedi seçenekleri, başlangıç işleri, hisse karşılığı ücret ödeme ve borsada yatırım yapmak için bankaya daha az para yatıran kişilerin yarattığı bir netice. XVII. yuzyılın alışmamerkezci Protestanları, özellikle bahis oynamayı yasaklamışlardı; yeni ekonomi ise bahise dayanıyor.

Yeni ekonomi, paranın pozisyonunu gclendirdiği gibi; kapitalizmin eski ruhunun merkezi olan *mülkiyet* fikrini de benzer şekilde bilgi alanına doğru, emsali görülmemiş derecede yayarak gclendiriyor. Bilgi ekonomisinde, şirketler para kazanma amaçlarını; patentler, ticari markalar, telif hakları, patent hakkı bildirimini olmayan anaşmalar ve başka yollardan bilgiye sahip olmaya çalışarak gerçekleştiriyorlar. Gerçekte bilgi o kadar korunuyor ki, bir bilgi-teknoloji merkezini ziyaret ettiğinizde, bazen insan, bilgiyi koruyan tüm bu kilitlerin, binayı had safhada güvenli bir hapishaneye benzer hale getirdiği izleniminden kurtulamıyor.

Bu yeniden canlanan Protestan para etiğinin tam aksine zgn hacker etiği, açıklığı vurguluyor. Önceden değinildiği gibi, hacker'ların "jargon file"na göre hacker etiği, içinde "bilgi paylaşımının gerçekten etkili ve işe yarar bir şey olduğuna ve hacker 'ların ücretsiz yazılım yazıp, uzmanlıklarını paylaşmalarının etik görevleri olduğuna"² dair inancı barındırır. Bilginin zgr akışını kontrol etme olgusunun tarihsel habercisi manastır iken (Benedictus, hükmü sırasında, İncil'den, birçok yeni ekonomi girişimi için geçerli olabilecek bir bölümü, prensip mertebesine yükseltmişti: "Sessizliği iyi şeylerden bile sakınınız"³ ve manastırlarda bilgi edinme özgürlüğü dürtüsü, yani *curiositas*, ahlksızlık kabul edilirdi);⁴ hacker etiğinin tarihsel önceli, akademik ya da bilimsel etiktedir (bilim sosyologu Robert Merton, Rönesans'ta bilim etiğinin gelişimi hakkın-meşhur ifadesinde, bu etiğin esaslarından birinin, "komünizm" veya bilimsel bilginin halka açık olması olduğunu vurgulamıştı.⁵(Bu fikir Rönesans'ın, ilk bilimsel camianın akademik eti-

2. *The Jargon File*, bkz. *hacker ethic*.

3. *The Rule of St. Benedict*, 6.

4. Tertullianus, bunu kısa ve öz şekilde şöyle ifade ediyor: "Durmuyan merak, sapkınlığın ehresidir" (*Prescription Against Heretics*, 14).

5. Merton'un klasikleşmiş makalesi, "Science and Technology in Democratic Order"

ğinden; yani Platon'un, bilginin özgürce paylaşıldığı ortak hareket yani *synusia* fikrine dayanan Akademisinden alıp, tekrar hayat verdiği fikirdir).⁶

Bu hacker etiğinden yola çıkan birçok hacker, yaratıcılıklarının neticelerini hâlâ, başkalarının kullanması, test etmesi ve daha da geliştirmesi için alenen dağıtıyorlar. Bu Net için geçerli; üzerinde boş vakitlerini harcayarak çalışan bir grup hacker'ın yarattığı Linux da, iyi örneklerden bir diğeri. Torvalds, herkese açık gelişimini muhafaza etmeyi garantilemek için, Linux'u baştan itibaren "copyleft'letti." ("Copyleft", aslen Stallman'ın GNU" projesinde geliştirilmiş, tüm gelişimlerin özgür kullanıma ve başkaları tarafından daha da geliştirilmeye açık olduğunu garantileyen bir lisans biçimi. Stallman bu ismi, bir mektup zarfında yazan bir cümleden almış: "Copyleft: tüm hakları saklıdır.")⁷

(*Journal of Legal and Political Sociology* 1[1942]), "The Normative Structure of Science" adıyla *The Sociology of Science: Theoretical and Empirical Investigations* (bkz. s. 273-75.) adlı derlemede yeniden basıldı.

6. Synusia'nın önemi Platon'un 7. mektubunda tartışılmıştır. Araştırmalara göre Platon'un Akademisinin Rafaello'nun şatafatlı tablosu *Atina Okulundaki* gibi bildik görüntüsü, tarihsel gerçeklerle uyuşmuyor. Akademi, modern anlamda bir üniversite binası ya da Kampus değil; daha çok insanları serbest şekilde bir araya getiren belli bir bilim felsefesi idi. Akademi, Atina'nın şehir sınırlarının dışında, Atinalı kahraman Akademos'un adının verildiği Akademia parkında bir araya gelen, bir grup bilgindi. Bazı eski yazıtların yaptığı gibi, Platon'un bu parkı satın aldığını söylemek; bugün birisinin gidip New York'taki Central Park'ı satın alabileceği, ya da buraya özel bir üniversite kuracağını ilan edebileceği iddiası kadar absürd olur. Platon'un parka yakın bir evi olmuş olabilir. Bkz. Baltes, "Plato's School, the Academy" (1993); Cherniss, *The Riddle of the Early Academy* (1945); Dillon, "What Happened to Plato's Garden?" *Hermathena* (1983); Glucker, *Antiochus and the Late Academy* (1978); Dusanic, "Plato's Academy and Timotheus' Policy, 365-359 B.C." (1980); Billot, "Academie" (1989) ve Gaiser, *Philodems Academica: die Boricht über Platon und die Alte Akademie in Zwei Herkulanensischen Papyri* (1988).

Buna benzer olarak, Platoncu Akademiye tekrar can veren Ficino'nun akademisinin aslında bir bina değil, bu bilim felsefesinin tekrar hayata geçirilişi olduğu anlaşılıyor. Bkz. Hankins, "The Myth of the Platonic Academy of Florence".

*Copyright'm Türkçe karşılığı telif hakkıdır. Burada yazar, right (hern hak, hem sağ dernek) ve left (sol) kelimeleri üzerinden bir kelime oyunu yapıyor (ç n.).

*GNU's Not Unix-GNU Unix değildir (ç.n.).

7. Stallman, "The GNU Operating System and the Free Software Movement (1999), s. 59n. Açık kaynaklı diğer lisans şekilleri için, bkz. Perens, *The Open Source Definition*" (1999), www.opensource.org/osd.html'de güncelleştiriliyor.

B. BİR DÜRTÜ OLARAK PARA

Para kazanma dürtüsünün kuvvetlendiği ve böylece gittikçe daha fazla bilginin erişiminin engellendiği bir çağın ortasında hacker'ların Linux gibi, harekete geçiren gücün para olacağı yerde, yaratılanların başkalarına verildiği devasa bir projeye girişme nedenlerine dair yaptıkları açıklamalar şaşırtıcıdır. Bu kitabın başında Torvalds, hacker'lığın bu şeklini, genel insan dürtüleri bağlamına yerleştirmek için "Linus Yasası"nı sunuyor. Basitleştirdiğinin bilincinde olarak, *hayatta kalma*, *toplumsal hayat* ve *eğlence* diye adlandırdığı üç temel dürtüden söz ediyor. En alt kademe olan *hayatta kalmaya*; daha yüksek seviyedeki dürtüleri karşılamak için gerekli, diyerek kısaca değiniyor. Torvalds'ın *eğlence* diye bahsettiği, bu kitabın sözlüğünde *tutkuya* karşılık gelir; yani kendi başına ilginç, cazip ve keyifli olan bir şeyle motive olma durumu.

Toplumsal hayat; ait olma, kabul görme ve sevgi ihtiyaçlarını içine alır. Bunların temel kuvvetler olduğu aşikâr. Her birimiz, tarafından onaylandığımızı hissettiğimiz bir gruba ait olmaya ihtiyaç duyarız. Ancak sadece onaylanmak yetmez: Yaptıklarımızla kabul görmek de isteriz ve daha derin bir tecrübeye ihtiyacımız vardır; sevilmeyi hissetmeye ve birini sevmeye. Diğer bir deyişle, insanlar diğerleriyle birlikte bir Sizin parçası olma, bir topluluk içinde saygı duyulan bir *kadın* veya *erkek* olma ve bir başkasıyla birlikte özel bir *ben* olma tecrübesine ihtiyaç duyar.

Çoğu hacker, 60'lardan bu yana, benzer görüşler ifade etti. Örneğin Wozniak, 1986'da Kaliforniya Berkeley Üniversitesi'nden mezun olurken yaptığı konuşmada, hareketini motive eden etkenleri şöyle özetlemişti: "İnsan hayatta, nedeni mutluluk olmayan hiçbir şey yapmaz [...] Benim hayat hakkında teorim bu [...] aslında Çok basit bir formül: $M = YxExA$. Mutluluk eşittir, yemek, eğlence ve arkadaşlar."⁸ (Wozniak'ın terminolojisinde *yemek*, Torvalds'ın *hayatla kalma* deyimine; *arkadaşlar*, *toplumsal hayata* ve *eğlence* de *eğlenceye* tekabül ediyor.) Bu hacker görüşü tabii ki, psikolojide insanların en temel motivasyonlarını sınıflandırma giri-

8. Gold, Steve *Wozniak: A Wizard Called Woz* (1994), s. 10.

şimlerine benziyor - özellikle de Abraham Maslow'un, *Motivation and Personality* ve *Toward a Psychology of Being* adlı yapıtlarında anlatıldığı beş kademelik ihtiyaç hiyerarşisine. Bu hiyerarşi genelde, en tepede en önemli dürtülerimizin temsil edildiği bir piramit olarak gösteriliyor. Alt kademede fizyolojik ihtiyaçları, yani ikinci kademedeki güven hissiyle yakından ilişkili olan, hayatta kalma ihtiyacını görüyoruz. Üçüncü kademede, toplumsal aidiyet ve sevgi yer alıyor ve bu da toplumsal açıdan kabul görmenin yer aldığı dördüncü kademeyle yakından ilişkili. En üst kademede ise, kendini gerçekleştirme var. Torvalds'ın üçlüsünün, Maslow'un modeline nasıl uyduğunu görmek zor değil.

Bu tür basitleştirmeler kaçınılmaz olarak, insan hareketinin psikolojik çeşitliliğini göz ardı ediyor; fakat bu teorik ikaz göz önünde bulundurulduğunda, Torvalds'ın ya da Maslow'un modelleri yine de, hacker hareketinin motivasyon kaynağının Protestan etiğinkinden ne şekilde farklı olduğuna biraz olsun ışık tutuyor. Birçok insana neden çalıştıkları sorulduğunda (sanki başka bir seçenek varmış gibi hafifçe afallayarak) verecekleri cevaplar, "hayatta kalmak için" veya "hayatını kazanmak için bir şey yapmalısın" olacaktır. Fakat gerçek anlamda hayatta kalmayı kastetmiyorlar - yani yiyecek yemeklerinin olmasını vs. Onların değişlerinde *hayatta kalmak*, toplumsal olarak belirlenmiş bir hayat tarzını ima ediyor: Yalnızca hayatta kalmak için değil, bir topluma özgü toplumsal ihtiyaçların kalıbına uyabilmek için de çalışıyorlar.

Protestan etiğinin aşılandığı toplumumuzda iş, toplumsal açıdan bir kabul edilme kaynağı aslında. Bunun uç bir örneği, filozof Henri Saint-Simon'un XIX. yüzyılda, ideal toplum için yaptığı Protestan planda görülebilir: Sadece çalışanlar vatandaş sayılıyor bu planda. Bu, Aristoteles'in *Politika*'da sunduğu, yalnızca çalışmak zorunda olmayanların vatandaşlığa layık görüldüğü,⁹ antikçağın

9. Aristoteles şöyle diyor: "Geriye yurttaşın tanımıyla ilgili bir sorun kalmaktadır. Bir yurttaş, gerçekten, 'devlet yönetimine katılma yeteneği ve olanağı bulunan bir kimse' midir, yoksa işçileri de yurttaş sayacak mıyız?.. Devletin var olması için bulunması gereken bütün insanlara yurttaş demeliyiz diye bir düşünceyi bir an bile aklımızdan geçirmiyoruz... Fakat, en iyi devlet, işçiyi yurttaş yapmaz." [*Politika*, 1277b-78a. çev.: Mete Tuncay, Remzi Kitabevi Yay, 1983, s. 77]

ideal toplum planlarının tam zıddı. İşin kendisi toplumsal etkileşim gerektirmese de; yalnızca ekmeğini kazanmanın ötesinde toplumsal açıdan kabul görmek, çalışmak için önemli bir toplumsal motivasyon olarak baki kalıyor.

Tabii ki, neredeyse her tür işte, insanların eline hem iş arkadaşları hem de müşterileriyle toplumsal alışverişte bulunma fırsatı geçtiğinden: ait olma ihtiyacı da, işyerinin kendi toplumsal koşulları içerisinde ifade buluyor, işyerinde insanlar dedikodu yapabilir, yaşam koşullarını tartışabilir ve güncel olaylar hakkında yorum yapabilirler. Bir kişi iyi bir iş yaparak kabul de görebilir. Hatta işyeri âşık bile olunabilecek bir alandır. Bunun gibi toplumsal dürtüler doğal olarak, Protestan etiğinden önce de işle iç içeydi; fakat bu etik, bu dürtüleri hayata geçirmek için, kendine özgü yeni bir yol açtı. Protestan etiğinin yönettiği çalışmamerkezli hayatta, insanların işyerlerinin dışında neredeyse hiç arkadaşları olmaz ve âşık olmak için bir iki başka yer daha vardır. (Şimdilerde meslektaşları arasından eş edinen ve işle ilgili koşullar altında tanışan insanları ve işyeri aşklarının ne kadar sık yaşandığını bir düşünün.) Bu hayat tarzı içerisinde iş dışında yaşam; toplumsal aidiyeti, kabul görmeyi veya geleneksel olarak evde ya da boş vakitlerde tecrübe edilen aşkı sağlamaz. Böylece iş, evin yerini doldurmaya başlar. Bu demek değildir ki iş, artık rahat bir "ev" atmosferinde yapılmaktadır. Bunun anlamı sadece, kişinin bu dürtülerini tatmin edebilmesi için çalışmaya ihtiyaç duyuyor olmasıdır; çünkü çalışmamerkezcilik iş dışı yaşamı istila etmiş ve kendisine dahil etmiştir.

Hacker âleminde, toplumsal motivasyonlar önemli rol oynar fakat farklı bir şekilde. İnsan bazı hacker'ların boş vakitlerini, rahatlıkla başkalarına verdikleri programları geliştirmeye harcadıklarını; güçlü toplumsal dürtüleri olduğunu görmeden gerçekten anlayamaz. Raymond, bu hacker'ların *benzerlerinden kabul görmenin* etkisiyle motive olduklarını söylüyor." Bu hacker'lar için, tutkularını paylaşan bir toplulukta kabul görmek, tıpkı akademisyenler için olduğu gibi, paradan daha önemli ve daha derinden tatmin edici bir şeydir. Protestan etiğinden kesin farkı ise, hacker'lar için benzerlerinden

kabul görmenin, tutkunun yerini almamasının önemli olması. Kabul görmek; tutkuyla hareket edip bu yaratıcı topluluk için toplumsal bir değeri olan bir şey yaratmanın, toplumsal bir *neticesi* olarak ortaya çıkmalıdır. Protestan etiğinde, genelde tersi geçerlidir: Toplumsal motivasyonlar, dikkatleri, çalışmanın kendisi bir tutkuyu gerçekleştirmeyi gerektirmeli fikrinden başka yöne çekmeye yarar. Sonuç olarak, Protestan etiğinin çalışmanın toplumsal tarafı üzerindeki ısrarı; hem iş dışında toplumsal hayat olmayışının, *hem de* işin kendi içinde bir tutku unsuru bulunmayışının yerini doldurur hale gelir.

Hacker'ların modellerini bu kadar kuvvetli yapan, toplumsal kademeyi tutku kademesiyle birleştirmeleridir. Hacker'lar, derinden tatmin edici toplumsal dürtüler ve potansiyelleri hakkında çok önemli bir şeyin farkındalar. Bununla -hiçbir zaman çok doğru olmayan- asosyal hacker klişesini çürütüyorlar. (Laboratuvarında ilk MİT hacker'larının program yazdığı ünlü yapay zekâ araştırmacısı Marvin Minsky, belki tam da bu olguyu düşünürken, "Ortak inanışın aksine hacker'lar, diğer insanlardan daha toplumsaldır." demişti.)¹¹

Protestan etiğinin, iş ve para peşinde olması da, bu aynı üç kategorideki toplumsal dürtülere dayanır, fakat bu sefer bunlar, para ve iş aracılığıyla tatmin edildikleri ve doğrudan doğruya hareketin doğasından ve yarattıklarından kaynaklanmadıkları için, aynı etkiyi doğuramaz. Sonuç olarak, toplumsal dürtüler tutkulu bir yandaş bulamadığında, hayatta kalmakla yandaş olur ve yaşam, "hayatını kazanmaya" odaklanıp kalır.

Tutku ve topluluk (olma) yandaşı Torvalds gibi hackerlar, çok gariptir ki böyle bir hayata, en alt seviyedeki hayatta kalabilme havasının nüfuz etmiş olduğunu görürler. Gerçekten de, tüm bu teknolojik ilerlemeye rağmen insanların günlerini, neden hâlâ ağırlıklı olarak ekmek kazanma dedikleri şeye adanmış oldukları, haklı bir merak konusu. Bu inanılmaz teknolojik evrim bizi, hayatta kalma seviyesinden daha yukarılara çıkarmış olmamalı mıydı? Belki de, hâkim olan ilerlemeyi, hayatlarımızı kolaylaştırmanın tarihi değil de, ekmek parası kazanmayı sürekli daha da zorlaştırmanın tarihi olarak görmeliyiz. Çinli filozof Lin Yutang, Protestan etiğinin yö-

11.Brand, *Media Lab*, s. 57.

nettđđ medeniyetin bakış açısıyla. "Medeniyet ekseriyette yiyecek peşinde koşmaktır; kalkınma ise yiyeceğe ulaşmayı her gün daha da zor hale getiren gelişimdir."¹² demiştir.

Üzerinde çalışmak için bir alan seçmekle, gelirini en yüksek seviyede tutabilmek için bir aranıyor ilanına cevap vermek arasında fark vardır. Tıpkı kişinin, hayatında ne yapmak istediği üzerine ilk başta düşünmesi ve yalnız bundan sonra vardđđ noktayı mali açıdan nasıl mümkün kılacağını düşünüp durmasının farklı bir şey olması gibi. Torvalds gibi hacker'lar için, hayattaki temel organize edici unsur, iş ya da para değil, tutku ve birlikte toplumsal değeri olan bir şey üretmektir.

Esas olan hayatı organize etme meselesi, son derece mühimdir. Eğer para kazanmak ana hedefse, kişi gerçekten ilgi duyduğu şeylerin ne olduğunu veya başkalarından kabul görmeye layık olmayı nasıl istediğini unutabilir. Akılda yalnızca para kazanma fikri varken başlamış bir hayata başka değerler eklemek, kişisel olarak ilginç bir çabayı mali açıdan mümkün kılmak ve hatta kârlı hale getirmekten çok daha zordur. Birinci durumda, hiç ilginç bulmasam da yaptđđm şey muhtemelen, başkaları için de eşit derecede yavandır ve bunu onlara satmak için, onları aslında içten içe yavan olan bu şeyin, yine de ilgi çekici olduğuna ikna etmek zorunda kalırım (çoğu reklamcılık işinde olduğu gibi).

C. KAPİTALİST HACKER'LAR

Buraya kadar birçok hacker'ın paraya karşı yaklaşımının, bir çeşit cennet ütopyacılığı ya da esasen paradan bir hoşlanmama durumu olduğunun düşünülmemesi gerektiğini açıklamış oldum. Asıl hacker etiği her şeyden önce, paranın bir dürtü olarak neyle bağdaştđđ ve diğer dürtülere olan etkisinin hangi türlerinden sakınılması gerektiğiyle ilgiliydi. Hacker'lar saf insanlar değildirler. Kapitalist bir

12. *The Importance of Living*, s. 158, şöyle devam eder: "Tehlike, fazla medenileşmemiz ve yemek peşinde koşmanın, yarı yolda iştahımızı kaybetmemize yol açacak denli ağırlaşacağı noktaya gelmemizdir; ki aslında bu noktaya şimdiden geldik."

toplumda, yeterli bireysel sermaye olmaksızın tamamıyla özgür olmanın hakikaten hayli zor olduğu gerçeğini görmüyor değiller. Bir kapitalist, başkalarının hayatı üzerinde para yoluyla iktidar sahibi olur. Kişi, tam da başkası için çalışırken, işini kişisel tutkusuna üzerine kuramayabilir; hayatının ritmini belirleme hakkını kaybeder ve açık olma ideali, kişinin kendi elinde değildir. Ancak, insan eğer güçlü bir kapitalistse, hayattaki kararlarını kendisi verebilir.

"Kapitalist hacker'lığı" seçmiş birçok hacker örneği mevcut. Bazıları geleneksel kapitalizmde sadece geçici olarak rol alıyorlar: Bu hacker'lar mali özgürlüklerini, bir şirket yöneterek ya da birkaç sene tutkuyla çalışarak elde ettikleri hisselerle kazanıyorlar. Wozniak, buna iyi bir örnek. Yirmi dokuz yaşındaki Woz, Apple'ın kuruluşundan altı sene sonunda emekli olduğunda, aşağı yukarı yüz milyon dolar değerinde bir hisseye sahipti (Bu servetini şirket içerisinde daha adilce dağıtmak istediği için, hisselerinin kayda değer bir miktarını çalışma arkadaşlarına inanılmaz derecede düşük bir fiyatla sattıktan sonraki rakamdı).¹³ Mali bağımsızlığı sayesinde Wozniak, o zamandan bu yana, hareketlerini özgürce seçebildi. Apple'dan sonraki hayatını şöyle anlatıyor: "Muhasebecilerim ve sekreterlerim her şeyi hallediyorlar; böylece ben de ne istersem onu yapmaya yani bilgisayarlarla, okullarla ve çocuklarla uğraşmaya mümkün olduğunca fazla vakit harcayabiliyorum."¹⁴ Wozniak, Apple'dan ayrıldıktan sonra, yeni nesil hacker 'lara öğretmenlik yapma rüyasını gerçekleştirebilmek için gereken resmi koşulları yerine getirmeye, yani üniversiteye geri dönmeye karar verdi. (Civardaki okullarda ve evinde, çocuklara bilgisayar kullanmayı öğretiyor.)

Hacker olmanın, aslen tutkuyla hareket etme ve kendi vaktini organize etme özgürlüğünden ibaret olduğunu ve bu çalışma etiği hayata geçirildiği sürece, kalıcı olarak geleneksel kapitalizm yoluyla para kazanmanın bir sorun teşkil etmediğini düşünen hacker'lar da var. En tanınmış teknoloji firmalarının birçoğu, bunun iyi örnekleri arasında. 1982'de bir network'e bağlı çalışma istasyonları tasarlamak için Sun Microsystems'i kuran bir grup genç; Berke-

13 Linzmayer, *Apple Confidential*(1999), s 37-40.

14. Wolfson ve Leyba. "Humble Hero."

ley'den Bill Joy ve Alman kökenli teknoloji sihirbazı Andreas "Andy" Bechtolsheim'in da dahil olduğu üç Stanford öğrencisinden oluşuyordu. Firmalarının ismi, Bechtolsheim'in üzerine çalıştığı Stanford Üniversitesi Network'ünün baş harflerinden oluşan bir kısaltmaydı. Bechtolsheim, en baştaki ekiple paylaştığı tutkuyu şöyle anımsıyor: "Yirmi küsur yaşlarındaydık ve bir şirket yönetiyorduk. Daha yeni tanışmıştık ama tutkuyu kesinlikle paylaşıyorduk"¹⁵ Joy ve Bechtolsheim iş camiasında kaldılar. Joy, Sun'ı yönetmeye devam etti; Bechtolsheim ise, hacker ürünü başka bir özel girişim olan Internet yönlendiricisi yetiştiren, Cisco Systems'a geçti. Hacker'lar tarafından başlatılan, teknoloji üzerine bu tür özel girişimler sayesinde hacker çalışma etiği, yavaş yavaş diğer iş alanlarına yayılıyor; tıpkı Weber'e göre Protestan etiğinin, zamanında özel girişimleri etkisi altına almakla başlayıp, sonradan kapitalizmin yönetici ruhu haline gelmesi gibi.

Hacker'lığın hayli geleneksel bir kapitalizm içerisinde yer alması, tabiatında bir gerginlik barındırıyor. *Kapitalizm* ve *hacker* terimlerinin özgün anlamları birbirlerinden çok farklı yönlere gidiyor. Protestan etiğinin paraya odaklanmasına uygun olarak, kapitalizmin en yüce gayesi sermayenin artmasıdır. Diğer yandan hacker'ların çalışma etiği, tutkulu ve özgür ritimde harekette ısrar eder. Teorik olarak iki amacı bağdaştırmak mümkün olsa da, aradaki gerginlik, iş uygulamaya geldiğinde genelde, hacker 'lığı bir kenara bırakıp, Protestan etiğinin ana hatlarını takip etmekle çözülür.

Bilgisayar hacker'larının bir numaralı düşmanı Bill Gates'in Microsoft'u, buna iyi bir örnektir. Gates, 1975'te şirketin kuruluşuna ortak olduğunda, tıpkı Joy, Wozniak ve Torvalds gibi bir hacker'dı. Çocukluğundan beri bilgisayarlara tutkundu ve tüm vaktini yerel CompuLink Corporation'ın bilgisayarında programlamayla geçirirdi. Gates ilk, BASIC programlama diline, bu dil kullanılsın diye planlanmış bilgisayarı (MITS Altair) kullanmadan bir dönüştürücü programlamayı başardığında, hacker'ların saygısını kazanmıştı. Arkadaşı Paul Allen'la birlikte, Microsoft'u

15.Southwick, *High Noon: The inside Story of Scott McNealy and the Rise of SUN Microsystems* (1999), s. 16. Şirketin kuruluş tarihi için bkz. böl. 1.

kurmasının başlangıçtaki özel maksadı, kişisel bilgisayarlar için programlama dilleri yaratmaktı. Bu hayli hacker'vari bir başlangıç noktasıydı, çünkü sadece hacker'lar, programlama için bu makineleri kullanıyorlardı.¹⁶

Microsoft'un bundan sonraki tarihinde, kâr dürtüsü tutkudan ağır bastı. Kapitalist hacker 'lık, Protestan etiğinin parayı olabildiğince çoğaltma amacını paylaştığından; böyle bir odaklanma, bir girişimin çalışma etiğini başta etkilemek ve en sonunda onu ele geçirmek durumundadır. Para en yüksek amaç haline geldiğinde, iş seçenekleri için tutku, bir kıstas olmaktan çıkar. Projeler öncelikle, en çok kâr vaadi esas alınarak seçilir. Buna göre kabul görme, kişinin iktidar mevkisine -organizasyondaki yeri ve kişisel servetine-göre belirlenir.

Microsoft'un başlatılma evresinden sonra Gates, çalışmaya olan yaklaşımından ara sıra, kulağa hacker etiğinden çok Protestan etiğine uygun bir tonda gelen şekilde bahsetmeye başladı. Örneğin: "Sıkı çalışmayı, ciddi olmayı ve yapabileceğinizin en iyisini yapmayı sevmiyorsanız, sizin çalışacağınız yer burası değil."¹⁷

D. SERBEST PİYASA EKONOMİSİ

Bir grup hacker, hacker'lıkla kapitalizmin bugünkü şeklini birleştirmenin yarattığı problemleri göz önüne alarak, açık bir modelde yazılım üreten ve açık kaynaklı denen girişimlere dayalı yeni bir tür ekonomiyi savunmak için yeni yollara başvuruyor. Birçoklarının Linux'u geliştiren Red Hat gibi başarılı şirketlerin örnek teşkil ettiği bu modelde, herkes bu programların kaynak kodlarını çalışarak öğrenmekte ve hatta onları geliştirip kendi açık ürünlerini üretmek-

16. Ceruzzi. *A History of Modern Computing* (1998), 7. böl. Microsoft'un ilk dilleri arasında, BASIC (1975), FORTRAN (1977) vs COBOL-80 (1978) vardı. Microsoft'un, Unix benzeri işletim sistemlerine sonradan yaptığı saldırıların görünümü (en son örnek linux'a dahili memorandumlarda yaptığı, fakat halka sızan saldırılar: Valloppillil. *Open Source Software* [1998], Valloppillil ve Cohen, *Linux OS Competitive Analysis* [1998].), Microsoft'un ilk işletim sisteminin hacker'ların tercihi Unix ailesinin bir versiyonu olan XENIX olması bakımından biraz ironik bir durum ("Microsoft Timeline").

17. Gates, *The New York Times Syndicate*.

te serbesttir.¹⁸ Bu şirketlerin manevi babası; açık kaynaklı şirketlerin kendisinden insan olarak uzak durmayı tercih etmesine neden olacak kadar radikal düşünceleri olan, tartışmalı isim Richard Stallman'dır. Stallman'ın taviz vermeyen yaklaşımının tipik bir ifadesi, Net için kaydettiği "Serbest Yazılım Şarkısı"dır:

Hemen bize katılın ve yazılımı paylaşın;
Özgür olacaksınız hacker'lar, özgür olacaksınız. (*nakarat*)

İstifçiler yığınla para alabilirler,
Bu doğru hacker'lar, bu doğru.
Ama komşularına yardım edemezler.
Bu fena, hacker'lar, bu fena.

Yeterince serbest yazılımımız olduğunda
Elimizin altında, hacker'lar, elimizin altında,
O pis lisansları fırlatıp atacağız
Sonsuza kadar, hacker'lar, sonsuza kadar.

Hemen bize katılın ve yazılımı paylaşın;
Özgür olacaksınız hacker'lar, özgür olacaksınız. (*nakarat*)¹⁹

Birçoklarının kulağına bu, ilk anda, komünizmin hatta ütopyacılığın bir biçimi gibi gelebilir. Fakat daha yakından bir bakış, bunların hiçbiri olmadığını açığa çıkarır. Görünüşteki kapitalist karşıtı havasına rağmen Stallman'ın hacker'lığı, kapitalizme bu şekilde karşı durmuyor. Stallman, şarkıda ve diğer daha ciddi yazılarında, *serbest yazılım* derken kullandığı *serbest* kelimesinin "ücretsiz" anlamına gelmesi gerekmediğini, basitçe "özgürlük" anlamına gelebileceğini söyler. Bu fikrin *bedava bira* yerine, *özgür ifade* anlamında düşünülmesini öneriyor.²⁰ Stallman'ın hacker para etiği yorumu

18. Red Hat'in hikâyesi, Young ve Goldman Rohm'un *Under the Radar*'ında anlatılmıştır. (1999).

19. Stallman. "The Free Software Song."

20. "What is Free Software?" (1996). Konunun diğer ciddi ele alınışları için bkz. "The GNU Manifesto" (1985) ve "The GNU Operating System and the Free Software Movement"(1999).

*para kazanmaya değil, sadece başkalarının bilgi erişimini engelleyerek para kazanmaya karşı çıkıyor. Yeni bir tür serbest piyasa ekonomisi teklif ediyor: Normal kapitalist sözlüktekinden daha derin anlamda serbest bir piyasa ekonomisi; ama yine de kapitalist bir ekonomi. Birçok açık kaynaklı şirket için en zor şey, bu radikal fikre uymak. Onlar açık modellerini, salt pragmatik bir gerekçeyle kuruyorlar: Açık kaynaklı modelin, teknik ya da ekonomik açıdan daha iyi olacağı projelerde bu model kullanılıyor: bunun dışında kapalı model tercih ediliyor.*²¹

Stallman'ın etik yaklaşımında, çıta daha yukarıda. Soru şu: Şirketin şu anki bilgi kısıtlama uygulaması, etik açıdan savunulabilir mi? Şu an kullanılan model oluşu, doğru model olduğu veya düzgün şekilde savunulmuş olduğu anlamına gelmez. Herhangi bir değişiklik yapmadan, şu anki uygulama için entelektüel olarak tatmin edici bir savunma yapmaya çalışan birilerini zor bulursunuz. Herhangi bir ciddi deneme, bilgi çağımızın birçok temel meselesini ele almalıdır; örneğin kapalı bilginin çelişkili olarak, açık bilgiye tabi olmasını. Çağımızın merkezinde bu çelişki yatıyor. Gerçekte teknoloji şirketlerinin araştırmaya tabi oluşu ciddiye alınırsa, yeni bilgi ekonomisindeki iş girişimlerinin yüz yüze geldiği etik ikilemin şu olduğu söylenebilir: Kapitalist başarı, yalnızca araştırmacılar (Merton'un anladığı şekilde) "komünist" kaldığı sürece mümkündür. Ancak bilimsel bilgi açık olduğu sürece, müşterek bilgiye yapılacak gizli, marjinal eklemeler heyecan verici bireysel kazanımlara dönüşür. Bu çelişki, network toplumunun yalnızca kapitalizm tarafından değil, en azından eşit bir derecede de bilimsel "komünizm" tarafından belirleniyor olduğu gerçeğinden ortaya çıkar. Stallman'vari bir hacker, "Günümüz kapitalizmi, bilimsel komünizmin sömürülmesine dayanır!" diye ilan etmek için ilham dolu olabilir. Kendi ürettiği bütün bilgiyi gizleyip, başka herkesin üretti-

21. Bu Stallman'ın *serbest yazılımını* tercih edenlerle, *açık kaynağı* tercih edenler arasındaki fark. Şubat 1998'te, Palo Alto'da birkaç öncü hacker'ın bir araya geldiği toplantıda, Chris Paterson tarafından önerilen yeni terimin benimsenmesinin nedenlerinden biri daha az ideolojik olmasıydı. Bu yeni terimin en ünlü iki taraftarı opensource.org'u kuran Bruce Perens ve Eric Raymond'dır. Bkz. Open-sourcs.org, "History of the Opensource Initiative." Yine bkz. Rosenberg. *Open Source: The Unauthorized White Papers* ve Wayner, *Free for All: How Linux and the Free Software Movement Undercut the High-Tech Titans* (2000).

ği bilgiyi almak, etik bir açmaz meydana getirir. Bu açmaz, ürünlerin büyük kısmı değerini öncesindeki araştırmadan aldığı için, bilgi çağının ilerlemesiyle daha da beter bir hal alır.

Hacker etiğinin bu uç formu, bize şu soruyla sataşır: Rekabetin bilgiyi kontrolünde tutmaya değil, başka etkenlere bağlı olacağı bir serbest piyasa ekonomisi; rekabetin (tabii ki yalnızca yazılımda değil diğer alanlarda da) farklı bir düzeyde olacağı bir ekonomi olabilir mi? Bu soruyu cevaplarken, kolay ama hatalı bir çözümle, bunun işe yaramadığını gördüğümüz komünizmin yeni bir şekli olduğunu söyleyerek atlatmaya çalışmamalı. Bu aslında *komünizm* değil; komünizm merkezi bir otorite modeline bağlıdır, devletçi bir ekonomi biçimidir ve bu hacker'lara çok yabancıdır. (Yani, Merton'un, bilimde etiğin ana niteliklerinden biri olarak seçtiği *komünizm*, talihsiz bir etiket; çünkü bununla tamamıyla farklı bir fikri, bilginin açıklığını kastediyor.)

Buna ek olarak hacker çalışma etiği, kapitalizmin çalışmamerkezliliğine karşı dururken, komünizmin de aynı özelliğine karşı durmuş olur. Büyük farkları olmasına rağmen, hem kapitalizmin hem de komünizmin tarihsel açıdan Protestan etiğine dayandığını hatırlamalı. Sosyolog Peter Anthony'nin bize, *The Ideology of Work'te* hatırlattığı gibi: "Protestan etiğinde tanınan [Kapitalizmin arkasındaki] tüm bu malzemeler: İş, ölçü, rasyonalizm, materyalizm, [komünizm içerisinde] daha geniş çevrelerce kabul edilmiş diğer kavramlara belirsiz alternatifler olarak değil, diğerlerinin kaldırılmasını talep eden hâkim konular olarak mevcuttur." ²² Bu açıdan bakıldığında, kolları sıvamış olan şirket yöneticisi, tarlalarda orak sallayan Sovyet emek kahramanından çok da farklı değildir; ikisi de çalışma şampiyonudur. Kapitalizm, komünizm ve yeni bilgi ekonomisinin her biri, şimdiye kadar sadece, Protestan etiğinin kendilerince en saf olan hallerini yaydılar. Hacker para etiğinin her biçimi, var olan sistemlerin tümüne meydan okur. Hacker âlemi, bu büyük sorulara verdiği cevaplarla bütünleşmez; fakat bilgi ekonomisinin göbeğinde, bu sorular hakkında bir tartışma başlatmış olmak bile yeterince radikal bir meydan okuyuştur.

IV Akademi ve manastır

A. AÇIK MODEL

Hacker para etiğinin aslında, "kâr arayışını rasyonel ve sistematik biçimde yapan" (Weber'in günümüze hâlâ uyan, eski kapitalizmin ruhunu betimlemesi)¹ yeni ekonominin hükmeden tavrına; hacker'ın yarattıklarını kullanmaları, özgürce test etmeleri ve daha da geliştirmeleri için başkalarına verdiği açık model meydan okuyor. İlk MİT hacker'ları için bu fikir, hacker etiği için, hacker'in çalışmayla kurduğu hacker'ca ilişki kadar tanımlayıcı bir unsurdu; fakat bugünlerde "jargon file"a göre, açıklığa dair bu etik ideal, hacker'lar arasında "evrensel değilse de geniş çapta" kabul ediliyor.²

1. Weber, *Protestan Ahlakı*, s. 55.

2. *The Jargon File*, bkz. *hacker ethic*.

Bu kitabın bakış açısına göre, hacker'lık için etik açıdan öne sürülen savlar, en ilginç ve önemlileri olsa da, işin anlamlı ve etkileyici bir de pragmatik boyutu var. Tutkuyla ve özgürce çalışmak için öne sürülen etik savlara daha pragmatik olan şu noktayı da ekleyebiliriz: Bilgi çağında yeni bilgi en etkili biçimiyle, muzipliği ve insanın kendi bireysel ritminde çalışabileceği olasılığını kabul ederek üretiliyor. Aynı şekilde şunu da söyleyebiliriz ki, açık model, sadece etik açıdan makul olmakla kalmıyor, uygulamada da çok güçlü bir model. (Hatta, "jargon file" bile "gerçekten *etkili* ve işe yarar" olduğunu söylüyor.) Hacker'ların açıklık anlayışına, bu açıdan daha yakından bir göz atmaya değer. Net'in gelişimi harika bir örnek olurdu; fakat şimdiye kadar açıklık idealini tartışmalı şekilde en ileriye götürmüş olan Linux projesi, daha da iyi iş görecektir. Net ve Linux'u mümkün kılan bu güçlü modeli anladıktan sonra, açık modelin, hayatın yazılım dışındaki diğer alanlarında nasıl uygulanabileceği konusunda da birkaç şey düşünebiliriz.

Torvalds, Linux Üzerinde çalışmaya 1991'de, halen Helsinki Üniversitesi'nde bir öğrenciyken başladı.³ İşletim sistemlerinin sorunlarına ilgi duymaya başladıktan sonra Torvalds, evindeki bilgisayarı için Hollandalı bilgisayar profesörü Andrew Tanenbaum'un yazdığı, Unix'e benzeyen bir işletim sistemi olan Minix'i getirtti ve bunu üzerinde çalışarak geliştirilecek bir iskelet olarak kullandı; bu sayede kendininkini tasarlamaya girişti.⁴ Torvalds'ın çalışmasının esas özelliği, en başından itibaren projesine başkalarını da dahil etmesiydi. 25 Ağustos 1991'de, Nette konu başlığı "Minix'te en çok neyi görmek istersiniz?" olan bir mesaj gönderdi ve bu mesajda "(serbest) bir işletim sistemi" kurmakta olduğunu ilan etti. Cevap olarak birçok fikir ve hatta programı test etme konusunda yardım etme sözleri geldi. İşletim sisteminin ilk versiyonu. Eylül 1991 'de Net'te herkese açık bir kaynak kodu olarak ortaya çıktı.⁶

Geliştirilmiş yeni versiyonu, ekim başlarında hazırdu bile. Tor-

3- Daha erken tarihi için. bkz. Torvalds. "Re: Writing an OS" (1992) ve "Birthday" (1992).

4. Bkz. Tanenbaum. *Operating Systems: Design and Implementation*.

5. Torvalds. "What Would You Like to See Most in Minix?" (1991).

6. Torvalds, "Birthday" (1992).

valds bunun ardından diğerlerine, yeni sistemi geliştirmede ona katılmaları için, daha da doğrudan bir davette bulundu.⁷ Net'e gönderdiği bir mesajla, bilgi kaynakları hakkında ipucu istedi; aldı ve gelişme çabuk ilerledi. Bir ay içerisinde, diğer programcılar işe katılmışlardı bile. O günden bu yana Linux network'ü, şaşırtıcı ve yaratıcı bir süratle büyüdü. Binlerce programcı, Linux'un gelişimine katkıda bulundu ve sayıları hâlâ sürekli artıyor. Milyonlarca kullanıcı var ve onların sayısı da artıyor. Gelişimine herkes katkıda bulunabilir ve sistemi isteyen herkes serbestçe kullanabilir.⁸

Geliştirme çalışmalarının koordinasyonu için Linux hacker'ları, Net'in bütün alet çantasını kullanıyorlar: E-posta, posta adresi listeleri, haber grupları, dosya sunucuları ve web sayfalarını.⁹ Geliştirme çalışması, hacker gruplarının kendi içlerinde rekabet eden versiyonlar hazırladıkları bağımsız modüllere bile bölündü. Torvalds ve diğer birkaç lider geliştiriciden oluşan bir grup, Linux'un geliştirilmiş halinde bu versiyonlardan hangilerinin kullanılacağına sonrasında karar veriyor (ve tabii ki modüler yapı da aşama aşama geliyor). Torvalds'ın grubu, herhangi bir kalıcı otorite mevkisinde değil. Grup, yaptığı tercihler hacker camiasında yapılan tercihlere denk düştüğü sürece otoritesini elinde tutuyor. Grubun seçimi yeterince öğretici bulunmazsa, hacker camiası, sürünün eski liderlerini atlayarak, projeyi kendi yönünde geliştirmeye koyuluyor.

Linux'un sürekli gelişimini kontrol edebilmek için, yayınlar iki seriye bölündü. Ortalama kullanıcı için güvenli olan sabit versiyonlarda, sürüm numarası x.y.z'deki y, çifttir (örneğin 1.0.0 versiyonu gibi); programcılar hedefleyen geliştirilebilir versiyonlardaki y ise

7. 5 Ekim 1991'de, Torvalds şöyle bir mesaj almış: 'Erkeklerin erkek olup kendi aygıt sürücülerini kendileri yazdıkları minix-1.1'in güzel günlerini özlüyor musunuz?' Torvalds, 'Free Minix-like Kernel Source for 386-AT' (1991),

8. Linux projesine katkıda bulunanlara daha etraflıca bir bakış için, bkz. Torvalds. "Credits" ve Dempsey. Weiss, Jones ve Greenberg. *A Quantitative Profile of a Community of Open Source Linux Developers* (1999).

9. ilk tartışma. comp.os.minix haber grubunda, Linux 0.0.1 Finlandiya sunucusu nic.funet.fi'de, /pub/OS/Linux adlı dizinde [directory] Eylül 1991'de gerçekleşti. Bugünlerde, Torvalds içeriğin en yeni versiyonunu <ftp://kernel.org/pub/linux/kernel> adresine yüklüyor. Linux'a odaklanmış olan sayılamayacak kadar çok mailing listesi, haber grubu ve web sayfası var.

sabit versiyondaki $y + 1$ 'dir. (örneğin sabit versiyon 1.0.0'ın, ilerlemiş ama hâlâ son kez test edilmemiş geliştirilebilir versiyonu 1.1.0'dır). X , sadece gerçekten köklü bir değişim yapıldığında artar (bu kitap yazılırkenki en son versiyon 2.4.0 idi). Bu basit model, Linux'un gelişiminde sürpriz bir şekilde oldukça işe yaradı.

Raymond, ilk kez Nette yayımlanmış olan ünlü denemesi "The Cathedral and the Bazaar'da, Linux'un açık modeli ile çoğu şirket tarafından tercih edilen kapalı model arasındaki farkı, modelleri pazara ve katedrale benzeterek tanımlıyor. Bir teknoloji olmasına rağmen Raymond, Linux'un gerçek yeniliğinin teknik değil toplumsal; yeni, tamamen açık ve toplumsal; bir şekilde geliştirilmesi anlamında olduğunu vurguluyor. Onun sözleriyle bu, katedralden pazara geçiştir.¹⁰

Raymond, katedrali, içinde bir kişinin veya çok küçük bir grup insanın, her şeyi önceden planladığı ve sonra kendi gücüyle planı gerçekleştirdiği bir model olarak tanımlıyor. Gelişim, kapalı kapılar ardında meydana geliyor ve başka herkes, sadece "bitmiş" neticeleri görebiliyor. Pazar modelinde ise, fikir üretme süreci herkese açıktır ve fikirler başından itibaren, test edilmek üzere diğerlerine dağıtılır. Görüşlerin çeşitliliği önemli: Fikirler erken bir aşamada geniş çapta yayıldığında, dışarıdan yapılacak eklemelerden ve diğerlerinin eleştirilerinden faydalanabilir. Katedral bitmiş halde sunulduğunda ise, temelleri artık değiştirilemez. Pazarda, insanlar değişik yaklaşımlar bulmaya çalışırlar ve birisinin harika bir fikri olduğunda, diğerleri onu alıp üzerine inşa ederler.

10. Raymond, şöyle diyor:

"Bununla birlikte Linux'un en önemli özelliği, teknik değil sosyolojiktir. Linux'un gelişimine kadar herkes, bir işletim sistemi kadar karışık herhangi bir yazılımın, oldukça küçük, sıkıca bağlı bir grup insan tarafından dikkatlice düzenlenmiş şekilde geliştirilmesi gerektiğine inanıyordu. Hem ticari yazılımın, hem de 1980'lerde Free Software Foundation'ın inşa ettiği büyük özgür yazılım katedrallerinin -Jolitz'nin orijinal 386BSD kapısından [port] fırlamış olan freeBSD/ netBSD/ OpenBSD projelerinin de- tipik modeli buydu ve hâlâ da bu.

Linux ise tamamen farklı bir şekilde gelişti. Neredeyse başlangıçtan beri, daha çok sadece internet'ten koordine olan, devasa sayıda gönüllü tarafından rastgele hack'lenirdi. Kalite, katı standartlarla veya hükmetmekle değil, sadece safça basit olan bir stratejiyle; her hafta yüzlerce kullanıcıdan geribildirim alıp vererek, geliştiricilerin getirdiği mutasyonlar üzerinde hızlı bir tür Darwin'ci seleksiyon yaratmakla elde edilir. ("The Cathedral and the Bazaar' (1999], s. 23-24)

Bu açık kaynaklı model, genel anlamda şöyle tarif edilebilir: Her şey, bir sorun veya birisinin kişisel olarak önemli bulduğu bir amaçla başlar. O kişi sadece sorunu, ya da amacın kendisini verebilir; fakat genelde, Linux numaralandırma sistemini kullanırsak, bir Çözüm-0.1.1 versiyonunu da sunacaktır. Açık modelde alıcı, bu Çözüm'ü özgürce kullanma, test etme ve geliştirme hakkına sahiptir. Bu yalnızca, Çözüm'e giden bilgi de (kaynak) beraberinde verilmişse mümkündür. Açık kaynaklı modelde, bu hakların verilmesi, iki yükümlülüğü beraberinde getirir: Aynı haklar, orijinal Çözüm veya iyileştirilmiş versiyonu (0.1.2) paylaşıldığında devredilmeli ve herhangi bir versiyon paylaşıldığında katkıda bulunanlar belirtilmelidir. Tüm süreç paylaşılr ve katılımcılar daha iyi versiyonlara aşama aşama veya bazen sıçrama ve sekmelerle (diyelim, 0.y.z versiyonundan 1.y.z versiyonuna geçerek) ilerlerler. Pratikte projeler tabii ki, bu idealleştirilmiş modeli değişen ölçülerde takip edebilir.

B. AKADEMİ VE MANASTIR

Açık kaynaklı model için başka bir alegori ise yine, bu modelin katedralden daha da doğrudan benzeştiği, akademidir. Bilim adamları da çalışmalarını başkalarının serbest kullanımına, test etmesine ve daha da ilerletmesine açarlar. Araştırmaları, açık ve kendi hatalarını düzelteren bir süreç fikri üzerine kuruludur. Robert Merton, kendi hatalarını düzeltme fikrinin, bilimde etiğin açıklık kadar önemli bir yapıtaşı olduğunu vurgulamıştı. Buna *organize edilmiş kuşkuculuk*¹¹ adını vermişti- bu tarihsel açıdan, Platon'un Akademisindeki eleştirel diyalog aracılığıyla gerçeğe yaklaşma fikrini de barındıran, *synusia*'nın bir devamıdır.¹² Bilimsel etik, teorilerin or-

11. Merton, *Sociology of Science*'ta "Normative Structure of Science", s. 277.

12. Temel olarak Platon'un tüm Sokratesçi diyalogları, bu eleştirel diyaloga örnek teşkil eder. Sokrates bunlarda, sıklıkla eleştirel diyalog gereksinimi hakkında fikir belirtir. Örneğin Kriton'da, Sokrates şöyle diyor: "Birlikte araştıralım dostum. Benim söylediklerimde takılacağın bir şey olursa, söyle, dediğine uyarım" [*Kriton*. çev.: Zafer Taşlıkılıoğlu. MEB Yay., 1997] (48e). Phaidon'da muhatabını, kendisine "Savunmamda eksik bir şey mi görüyorsun?" diye sorması için kışkırtır ve *Euthydemos*'ta buna benzer şekilde şöyle der: "Yemin ederim ki, dedim, bu noktada iddiamın çürütüldüğünü görmekten pek memnunum" (295a) [*Euthydemos*, çev.: Halil Vehbi Eralp, M.E.B. Yay., 1997]. *Theaitatosve Kleitophon*'da Sokrates, bu eleştiri sürecinin neden her zaman kârlı olduğunu anlatır: "Böyle ilerlersek ya aradığımızı bulacağız, yahut hiç bilmediğimiz şeyler için, daha az hayale kapılmayı öğreneceğiz. Herhalde, bu sonuncusu bile, hiç de kötü bir kazanç değil." (187b-c) [*Diyaloglar II*, çev. Macit Gökberk, Remzi Kitabevi Yay, 1998]; ve "Zafımı ve kuvvetimi bildiğimden birincisi üzerinde işleyeceğim, ikinciden de olanca kuvvetimle kaçacağım besbellidir" (407a) (*Hipparkhos ve Kleitophon*, çev.: Ziya Taşlıkılıoğlu, Milli Eğitim Basımevi, 1997] Bu nedenle akademik tartışmalarda, bir eleştiri dürüstçe ortaya konulmalı, kimseyi memnun edeceğim diye uğraşmamalıdır (karşılaştırınız: *Euthyphro*, 14e; *Protagoras*, 319b, 336e; *Devlet*, 336e).

taklaşa hazırlandığı ve hatalarının görülüp, tüm bilim camiasının eleştirileri yoluyla aşama aşama düzeltildiği bir model gerektirir.¹³

Şüphesiz bilim adamları da bu modeli, sadece etik nedenlerden dolayı değil, aynı zamanda bilimsel bilgiye ulaşmanın en başarılı yolu olduğu için seçtiler. Doğa hakkında bildiklerimizin tümü, bu akademik veya bilimsel modele dayanır. İlk hacker'ların açık kaynaklı modelinin, bu kadar etkili biçimde çalışmasının nedeni -tutkularını gerçekleştiriyor olmalarına ve bilim adamları gibi, benzerleri tarafından motive edilmelerine ek olarak- büyük ölçüde, bilgi için en iyi uyarlanmış olan, ideal açık akademik modele uymasındır.

Akademik modelde, çıkış noktasının genel anlamda araştırmacıların da kişisel olarak ilginç bulduğu bir sorun veya amaç olma eğiliminde olduğu söylenebilir. Araştırmacılar, sonradan kendi Çözümlerini üretirler (çoğu kez sorunun sadece ifade edilmesi ya da "BİR programın ilan edilmesi de kendi içinde ilginç olduğu halde), akademik etik, bu Çözümü herkesin kullanabilmesini, eleştirebilmesini ve geliştirebilmesini ister. Herhangi bir nihai neticeden daha önemli olan şey, gerisindeki Çözümü üretmiş olan bilgi ve argüman zinciridir. (Sadece " $E = mc^2$ " yi yazmak yeterli değildir; teorik ve deneysel gerekçeler de gereklidir.) Buna rağmen bilimde etik, sadece gerçekleri kapsamaz. Ayrıca, iki aynı temel yükümlülüğü barındırır: Kaynaklardan her zaman bahsedilmelidir (eser hırsızlığı etik açıdan nefret uyandırıcıdır) ve yeni Çözüm gizli tutulmamalı,

13.Aslında XIX yüzyılda *bilim adamı* deyimini icat eden William Whewell, bununla bu türde bir kendi hatalarını düzeltme sürecine girmiş insanı kastetmişti.

bilim camiasının yararına yeniden basılmalıdır. Bu iki yükümlülüğün yerine getirilmesini, kanunlar değil fakat bilim camiasının kendi içinde barındırdığı, güçlü etik yaptırımları gerektirir.

Bu modeli takip ederek, örneğin normal bir fizik araştırması, zaten gelmiş olan noktaya, sürekli yeni eklemeler yapar ("gelişmeye açık versiyonlar") ve bu iyileştirmeleri test ettikten sonra, bilim camiası bunları bilgi birikiminin bir parçası olarak kabul eder ("sabit versiyonlar"). Çok daha nadiren, bilim felsefecisi Thomas Kuhn'un *The Structure of Scientific Revolutions* [Bilimsel Devrimlerin Yapısı] adlı kitabındaki ifadesini kullanmak gerekirse, bütünsel bir "paradigma kayması" olur.¹⁴ Fizikte en genel anlamıyla, sadece üç tane uzun ömürlü araştırma paradigması oldu; Aristoteles-Batlamyusçu fizik, "klasik" Newton fiziği ve rölativite teorisi ile kuvantum mekaniğine dayanan Einstein-Heisenberg fiziği. Bu şekilde bakıldığında, günümüzdeki teoriler 3.y.z versiyonlarıdır. (Birçok fizikçi, yakında olacağına inandıkları, 4. versiyona şimdiden, "Her Şeyin Teorisi" diyor. Bilgisayar hacker'ları 4.0.0'ın gelişini çok da sabırsızlıkla beklemeyeceklerdir.)

Bu hacker ve akademinin açık modelinin sadece bilgi erişimini kısıtlamakla kalmayıp, otorite yanlısı olan karşısına, kapalı model denebilir. Manastır modeline uygun olarak yapılandırılmış bir iş girişiminde otorite, amacı belirler ve gerçekleştirilmesi için küçük kapalı bir grup insan seçer. Grup, kendi test etme sürecini tamamladıktan sonra, diğerleri sonucu olduğu gibi kabul etmek zorundadır. Sonucu başka şekillerde kullanmak, "yetki dışı kullanımlar"a girer. Burada manastır alegorisini, bu tarz için yerinde bir metafor olarak, yine kullanabiliriz. Aziz Büyük Basil'in IV. yüzyıldan kalan manastır yasası, bunu iyi özetliyor: "Kimse üstünün idare yöntemine karışmayacaktır."¹⁵ Kapalı model, bir faaliyetin daha yaratıcı ve kendi hatalarını düzeltici olmasına imkân verecek şekilde inisiyatif kullanımına veya eleştiriye izin vermez.

14. Kuhn şöyle der: "Paradigmaları bir bilim çevresine belli bir süre için bir model sağlayan, yani örnek sorular ve çözümler temin eden evrensel olarak kabul edilmiş bilimsel başarılar şeklinde tanımlıyorum." [*Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, çev. Nilüfer Kuyaş, Alan Yay, 1994. s. 35]

15. Basil, *Long Rules*, 48.

Hacker'ların, hiyerarşiye dayanan işletme biçimine, içinde insanların kolayca aşağılandığı bir kültür yaratması gibi etik nedenler yüzünden karşı durduklarından bahsetmiştik; ayrıca en etkilisinin hiyerarşiye dayanmayan bir biçim olduğunu düşünüyorlar. Geleneksel olarak yapılandırılmış bir işin bakış açısından bu, kulağa ilk anda oldukça anlamsız gelebilir. Nasıl yürüyebilir ki? Birisinin, Net ve Linux'u geliştirenler için bir organizasyon planı yapması gerekmez mi? İlginçtir ki, bilim için de benzer şeyler söylenebilir, kendilerini organize etmiş araştırmacı grupları kaosunda, Einstein nasıl olup da $E = mc^2$ 'ye ulaşabilmiş? Bilimin; bilim baş yöneticisi başkanlığında, her daldan sorumlu bir bölüm şefiyle, açık ve net bir hiyerarşiye göre işlemesi gerekmez mi?

Bilim adamları da hacker'lar da tecrübelerinden, bu modelin bu kadar güçlü olmasının nedenlerinden birinin, güçlü yapıların mevcut olmaması olduğunu öğrendiler. Hacker'lar ve bilim adamları, tutkularını gerçekleştirmeye ve onları paylaşan diğer bireylerle şebekeler oluşturmaya, daha henüz başlayabildiler. Bu ruhla, hem iş alanında hem de hükümette hâkim ruh arasındaki fark açık. Hükümet kurumlarında otorite fikri hareketlere, şirketlerde olduğundan daha da fazla sinmiştir. Hacker'lar için, bir işe başlamadan önce, hükümete özgü şekilde bitmeyen toplantılar yapmak, sayısız komite kurmak, bezdirici strateji taslakları vs. hazırlamak; en az üretmeye başlamadan önce bir fikir oturtmak için pazar araştırması yapmak kadar büyük bir eziyettir. (Üniversitenin bir devlet dairesine ya da manastıra dönüştürülmesi de, hacker'lar ve bilim adamlarının hayli sinirine dokunur.)

Fakat görünürdeki yapı eksikliği, hiçbir yapı olmadığı manasına da gelmez. Hacker'lığın görünürdeki kargaşasına rağmen, bilim nasıl anarşizm içerisinde var olmuyorsa, hacker'lık da bu şekilde var olmaz. Hacker ve bilim projelerinde, görevi yön belirleme ve diğerlerinin yaratıcılığını destekleme olan Torvalds gibi, ilgili rehber kişiler vardır. Buna ek olarak, hem akademik modelin hem de hacker modelinin, özel bir yayımlama yapısı vardır. Araştırma herkese açıktır: fakat uygulamada, saygın bilimsel yayımlara dahil edilen katkılar, daha küçük bir hakemler grubu tarafından seçilir. Yine

de bu model uzun vadede, hakem grubunun gerçeği tayin etmesini değil; gerçeğin hakem grubunu tayin etmesini garanti altına almak için tasarlandı. Akademik hakem grubu gibi, hacker network'ünün hakem grubu da, kararları tüm camianın dikkate aldığı seğıimlere uyum sağladığı sürece yetki sahibi olur. Eğer hakem grubu bunu başaramazsa, camia tarafından saf dışı bırakılır ve yerine yeni kanallar yaratılır. Bu nihayetinde, otorite mevkisinin herkese açık ve yalnızca başarıya dayalı olduğu anlamına gelir; kimse sürekli kalcılığa erişemez. Kimse çalışmalarının meslektaşları tarafından, başkalarının yarattıklarının eleştirildiği gibi eleştirilmeyeceği bir mevki edinemez.

C. HACKER ÖĞRENİM MODELİ

Akademinin, bilgisayar hacker'ları var olmadan çok önce ne kadar etkili olduğunu söylemeye bile lüzum yok. Örneğin XIX. yüzyıldan sonraki tüm endüstriyel teknolojiler (elektrik, telefon, televizyon, vs.), bilimsel teorinin desteği olmadan mümkün olmazdı. Son endüstriyel devrim, bilimsel neticelere güvenen bir topluma geçişe işaret etti bile. Hacker'lar bilgi çağında, akıllıca bilimsel neticelerden daha da önemli olan şeyin, bu neticeleri almayı olanaklı kılan *açık akademik model* olduğunu hatırlatmada yardımcı oldular.

Bu merkezi önem arz eden bir kavrayış biçimi. Hacker modelinin pragmatik başarısının ikinci büyük nedeni, hacker'in öğrenim biçiminin, yeni yazılım geliştirme biçimiyle (ki aslında müşterek öğrenimlerinin keşif sahası olarak kabul edilebilir) aynı şekilde olduğu gerçeğidir. Dolayısıyla öğrenim modelleri, üretim modelleriyle aynı güçlere sahiptir.

Tipik bir hacker öğrenme süreci; ortaya ilginç bir sorun atmak, çeşitli kaynaklar kullanarak bir sonuca varmaya çalışmak, sonra da daha geniş çapta test edilmesi için çözümü sunmakla başlar. Bir konu hakkında daha fazla şey öğrenmek, hacker'in tutkusu haline gelir. Linus Torvalds programlamayı ilk başta, büyükbabasından kalan bilgisayarı kullanarak öğrendi. Kendi kendine sorunlar hazırla-

di ve çözmek için neyi bilmesi gerektiğini öğrendi. Birçok hacker programlamayı, buna benzer gayri resmi bir yoldan, tutkularının takipçisi olarak öğrendi. On yaşındaki çocukların, çok karmaşık programlama meselelerini öğrenme yeteneğine sahip olmaları örneği bize; yaşlılarının geleneksel okullardaki eğitimlerinin sıklıkla yavaş ilerlediğini düşüncelerinin aksine, öğrenim sürecinde tutkunun önemi hakkında çok şey söyler.¹⁶

Sonraları Torvalds'ın 1991'de satın aldığı PC'nin işlemcisinin içinde yaptığı keşifler sırasında işletim sisteminin ilk tohumları atıldı. Tipik bir hacker edasıyla, A'lar ya da B'ler yazarak, sadece işlemcinin özelliklerini test eden bir programla yapılan basit deneyler, aşama aşama genişleyerek, bir Net haber grubu okuma programı planına ve sonra da azimli bir şekilde bütün bir işletim sistemi fikrine dönüştü.¹⁷ Temel bilgilerini hiç ders almadan edinmiş olmasından ötürü Torvalds, kendi kendisinin öğretmeni olmuş bir programcı olsa da, her şeyi tek başına öğrenmedi. Örneğin, işletim sistemlerine aşinalık kazanmak için, Tanenbaum'un Minix'inin kaynak kodlarıyla beraber, hacker camiasının sağladığı diğer çeşitli bilgi kaynaklarını öğrendi. En başından beri gerçek bir hacker tavrıyla, henüz uzmanlık kazanmadığı alanlarda, sorular sorarak yardım istemekten çekinmedi.

Hacker öğrenim modelinin asıl gücü, hacker'ın öğrenirken aslında diğerlerine de öğretmesidir. Bir hacker, bir programın kaynak kodu üzerinde çalıştığında, genellikle onu geliştirir ve başkaları da onun çalışmasından faydalanır. Bir hacker, Net'teki bilgi kaynaklarını kontrol ettiğinde, genellikle kendi tecrübesinden edindiği yardımcı bilgileri de ekler. Çeşitli sorunlar etrafında devam eden, eleş-

16. Torvalds'ın, bir denizaltı oyunu gibi, ilk programlama tecrübeleri için bkz. Learmonth, "Giving It All Away" (1997). Buna benzer olarak Wozniak, dördüncü sınıftayken teknolojiyle ilgili heyecan duymaya başlamıştı ve altıncı sınıfla tic-tac-toe oynatan bir bilgisayar yaptı. Wozniak, öğrenme sürecinin nasıl geliştiğini anlatıyor: "Hepsini kendim yaptım. Bir ders bile almadım; nasıl yapılacağı hakkında bir kitap bile almadım" (Wolfson ve Leyba, "Humble Hero"). Başka bir sözünde, şunu ekliyor. "Bir öğrenciyi motive etmek ve bir şey öğrenmek istemesini sağlamak (...) bunu sert bir biçimde öğretmekten, öğretmekten, yine öğretmekten ve öğrenilmesini ummaktan çok daha önemlidir" (Tech "An Interview with Steve Wozniak [1998]").

17. Torvalds, "Re: Writing an OS" (1992).

tirel ve geliştirici bir tartışma oluşur. Bu tartışmaya katılmanın ödülü, benzerlerinden kabul görmektir.

Hacker'ların açık öğrenim modeline, "Net Akademisi" denebilir. Bu, öğrenenlerin bizzat kendilerinin yarattığı, sürekli evrim geçiren bir öğrenme ortamıdır. Hacker'ların uyguladığı öğrenim modelinin birçok avantajı vardır. Hacker dünyasında, öğretmenler veya bilgi kaynağı toplayıcıları çoğunlukla, henüz bir şey öğrenmiş olanlardır. Bunun yararı, bir konuyla yeni meşgul olmuş birisinin, o konuyu diğerlerine, artık bilgileri taze olmayan ve acemilerin nasıl düşündüklerini çoktan unutmuş olan bir uzmandan, genelde çok daha iyi öğretebilmesindedir. Bir uzman için, henüz yeni bir şeyler öğrenmeye başlamış birisiyle empati kurmak, uzmanın entelektüel nedenlerden dolayı reddedeceği basitleştirme düzeyleri gerektirir. Uzman, temel bilgileri öğretmeyi, her zaman çok tatmin edici de bulmayabilir. Buna karşılık bir öğrenci, hoca olma durumunun keyfini genellikle yaşayamadığı ve yeteneklerini kullanmak için yeterli imkân bulamadığı için, bu işi son derece yapmaya değer bulabilir. Öğretme süreci aynı zamanda doğası gereği, konunun etraflıca analizini gerektirir. Eğer kişi başkalarına gerçekten bir şey öğretebiliyorsa, kendisi malzemeyi zaten çok iyi anlamıştır. Malzemeyi hazırlarken, sorulabilecek sorular ve karşıt fikirler açısından çok dikkatlice ele almalıdır.

Bu model bir kez daha, öğrencileri bilgi aktarımı için hedef olarak kabul etmek yerine, onlara öğrenimde yoldaş (*syntheis*) olarak bakılan, Platon'un Akademisine benzer.¹⁸ Akademinin bakış açısına göre, öğretme işinin asıl görevi, öğrenenin ortaya bir sorun çıkarma, düşünme yolları geliştirme ve eleştiri yöneltme yeteneklerini kuvvetlendirmektir. Buradan yola çıkarak öğretmene metafor olarak, ebe¹⁹, çöpçatan²⁰ ve şölenlerde merasim başı denirdi.²¹ Öğretmenin görevi, önceden doğruluğu kanıtlanmış bilgilerle öğrencile-

18. Bkz. Plato, MINOS, 319e.

19. Platon ebelik fikrini, diyaloglarından birinde söz verdiği Sokrates'in ağzından şöyle anlatıyor:

"Öyle ya, ben şu noktada ebelere tümüyle benzerim: bilgelik konusunda ben de ebeler gibi kısırım, daima başkalarına soru sorduğum, kendim ise hiçbir konu hakkında hiçbir zaman kendi düşüncemi söylemediğim için -çünkü hiçbir bilgelik iddiasında değilim- birçokları beni kabahatli görürler, ki bu tamamıyla haklıdır. Bunun nedeni şudur: Tanrı beni başkalarını doğurtmaya zorluyor, fakat doğurma-

rin kafalarını doldurmak değil, öğrencilerin kendi başlangıç noktalarından başlayıp bir şeyler yaratmalarına yardımcı olmaktır.

Hacker camiasında da uzmanlar, kendilerini daha geniş bilgileri sayesinde, atsinekleri, ebe ve şölenbaşı gibi davranabilen öğrenciler olarak görürler.

D. NET AKADEMİSİ

Esas akademi ve hacker modelinin -Platon'un "Hiçbir özgür insan bir şeyi bir köle gibi öğrenmemelidir,"²² fikriyle iyi özetlenmiş olan-ethos'u, Aziz Benedictus'un: "Konuşmak ve öğretmek efendiye ya-

yı benim elimden almıştır. Onun için kendim hiç bilge değilim, ruhumun ürünü sayabileceğim hiçbir buluş da gösteremem. Fakat benimle temas edenler ilk önce hiçbir şey bilmiyor gibi görünürler. Oysa tümü sohbetimizin devamı sırasında Tanrının inayetiyle, kendileriyle başkalarının da tanık olduğu gibi, şaşırılacak ilerlemeler gösterirler. Bununla beraber benden, hiçbir şey öğrenmedikleri de açıktır. Bu güzel düşünceler hazinesini yalnızca kendi içlerinde bulur, onu meydana koyarlar."

(Platon, *Theaitetos*, 150c-d)

Plutarkhos şöyle özetliyor: "Sokrates hiçbir zaman, bir şey öğretmeye kalkmazdı, fakat genç adamlarda doğum sancularına neden olur gibi, kafa karışıklıklarını kışkırtarak; doğuştan sahip oldukları düşünceleri uyandırır, hızlandırır ve doğuşuna yardım ederdi. Buna verdiği isim ise obstetrik [gebelikle ilgili] beceriydi; çünkü bu beceri diğer adamların yaptığı gibi, rastlayanlara dışarıdan akıl aşılıyormuş gibi yapmıyor; aklın doğuştan içlerinde olduğunu, sadece işlenmemiş, karışık ve terbiye ile istikrara gerek duyar olduğunu gösteriyordu." (*Platonic Ouestionis*, 1000e).

Sokratesçi fikre göre öğretme işinin amacı, birisinin öğrenmeyi öğrenmesine, soru yönelebilmesine yardımcı olmaktır. Öncelikli koşul kafa karıştırmaktır. *Menon* diyalogunda, başlıktaki karakter Sokratesçi öğretmenin etkisini şöyle anlatıyor: 'Sokrates, seninle karşılaşmazdan önce bana senin gerçekte kafası karma karışık bir adam olduğunu ve başkalarının da kafalarını karıştırdığını söylediler, içinde bulunduğumuz şu anda, bana büyü yapmakta olduğunu ve beni büyülediğini ve ben tam olarak kendisini idare etmekten aciz bir kütle haline gelinceye dek, beni büyüünün etkisi altında bıraktığını hissediyorum. Bunu düşüncesizliğime, küstahlığıma ver, ama bilesin ki seni yalnızca dış görünüşünle değil, ancak başka bakımlardan da tam tamına insanın denizde karşılaştığı yassı uyuşturucu balığa benzetiyorum. Bir kimse ne zaman bu uyuşturucu balıkla temas etse, balık onu uyuşturur ve bu tam tamına senin şimdi bana yapar görüldüğün şeydir. Zihnim va dudaklarım gerçekten de uyuşmuş bir halde ve sana verecek hiçbir karşılığım yok. (80a-b) [*Menon*, çev.: Ahmet Cevizci, Gündoğan Yay., 1994, s. 20-21].

Fakat, bu kafa karışıklığı durumu sonunda daha iyiye işaret olacaktır. Sokrates'in açıkladığı gibi:

kışır. Öğrenciye sessiz olmak ve dinlemek uygun düşer,"²³ yasasıyla özetlenmiş olan manastır okulu ruhundan tamamıyla farklıdır, îronik olan, günümüzde akademinin, öğrenim yapısını manastırdaki gönderen-alan modeline uydurma eğiliminde olmasıdır. İroni, aka-

SOKRATES: Öyleyse, onun kafasını karıştırmakla ve onu bir uyuşturucu balık gibi uyuşturmakla, ona bir zarar verdik mi? **MENON:** Verdiğimizi sanmıyorum.

SOKRATES: Gerçekte ona doğru yanıt bulma konusunda biraz yardım ettik, Çünkü şimdi o yalnızca doğru yanıtla ilgili olarak bilgisiz olmakla kalmaz, ancak aynı zamanda doğru yanıt aramaktan zevk de duyacaktır. Şimdiye dek o, belli bir şeklin büyüklüğünün iki misli büyüklükte olan bir kare konusunda, onun birinci şeklin kenar uzunluğunun iki misli uzunlukta bir kenara sahip olması gerektiğini söyleyerek, çeşitli durumlarda ve büyük dinleyici toplulukları önünde güzel vs akıcı bir biçimde konuştuğunu düşünüyordu **MENON:** Hiç kuşkusuz.

SOKRATES: O bir şaşkınlık ve karışıklık haline itilmezden, bilgisizliğin bilincine varıp, öğrenme arzusu duymazdan önce, onun (gerçekte bilmeseyse bile) bildiğini düşündüğü şeyi araştırmaya ya da öğrenmeye kalkışacağını sanıyor musun?

MENON: Hayır. (84b-c) [*Menon*, çev.: Ahmet Cevizci, Gündoğan Yay., 1994, s. 32]. {bir de bkz. *Atkibiades*, 106d)

20. Sokratesçi öğretmene aynı zamanda çöpçatan denilmesinin sebebi, birlikte doğurmaları için insanları bir araya getirmenin onun görevi olmasıydı (Xenophon. *Symposium*, 3). Sokrates yöntemini şöyle anlatıyor: "Fakat Theaitetos, öyleleri vardır ki gebe olmadıklarına karar veririm; düşünceme göre böylelerine hiçbir yardımım dokunamaz; onlara bütün hayırseverliğimle aracılık ediyor ve kimlerin dostluğundan yararlanabileceklerini, Tanrıya şükür, çok iyi kestirebiliyorum. Bunlardan birçoğunu Prodikos'a, birçoğunu da Tanrının lütfunu görmüş başka bilge adamlara gönderdim." (Platon, *Theaitetos*. 151 b). [*Diyaloglar II*, çev.: Macit Gökberk. Remzi Kitabevi Yay., 1998]. Bununla şunu karşılaştırın; "Biris Aristippos'a [Sokrates'ın bir öğrencisi], Sokrates'in kendisine nasıl yardım ettiğini sormuş. O da, 'Felsefedeki öğrenci arkadaşlarımı tatmin etmenin yolunu bulmamı kolaylaştırdı' diye cevap vermiş" (Philodemus, *Rhetoric*, 1, 342.13).

21. Üçüncü Akademi metaforu, şöenlerde törenlerin başı (symposiarkhos) olan öğretmendi. Şöenler, aksamları gerçekleştirdi ve günün diyaloglarıyla birlikte, esaslı bir öğrenme alıştırmasıydı. Bu şöenlerin amacı oldukça ciddiydi ve entelektüel açıdan çitası yüksekti -örneğin, ağır bir felsefi konu tartışılabilirdi- fakat aynı zamanda güçlü deneysel olaylardı, (iki büyük örneği, Platon ve Xenophon'un şöenleridir.)

Şöenbaşı, şöenlerin başarısından iki açıdan sorumluydu: İlki, yükselttiği mevkiden diyalogun entelektüel amaçlarına ulaşmasını sağlamak; ikincisi, hiçbir katılımcının fazla resmi kalmamasını sağlamak, ikincisi için, elinde iki çeşit yetki vardı. İlki, fazla resmi olan katılımcılara daha çok şarap içme emri verme hakkı vardı. Eğer bu işe yaramazsa, şöenbaşı, katılımcıya giysilerini çıkarıp dans etmesini emredebilirdi! Şöenbaşı, tutku dolu katılımları hızlandırmak için gereken her yolu kullanırdı, (bkz. Plato, *Symposium* 213e-14a)

22. Plato, *Republic*, 7.536e.

23. *The Rule of St. Benedict*, 6.

demide bir "sanal üniversite" inşa etmeye başladığında ise iyice büyüyor: Sonuç, bilgisayara geçmiş bir manastır okulu oluyor.

XVII. yüzyıldaki bilimsel devrimin anlamı, güya skolastik öğretinin geride bırakılması ve yerine sürekli yeni bilgiler için çabalayan bir bilimin gelmesi olacaktı. Oysa üniversite, skolastik eğitim modelini ve hiyerarşisini, kullandığı terimlere kadar muhafaza etti (örneğin, "dekan", esasında manastırda bir görevliydi). Bilimsel devrim dört yüz yıl önce gerçekleşti; fakat üniversitelerimize araştırmaya dayalı öğretim için bir temel olarak pek iyi yansıtılmadı. Skolastik öğretim yöntemlerinin, bağımsız düşünce ve yeni bilgi üretme yeteneğine sahip modern bireyler yaratabilmesini beklememiz oldukça garip görünüyor.

Hacker öğrenim modelinin daha geniş anlamda önemi; akademik gelişmeyi ve öğrenim modellerini birbirine eş görme fikrindeki gücün, sağlam bir hatırlatıcısı olmasıdır. Bu fikri, tüm çalışma malzemelerinin kullanımı, eleştirisi ve geliştirmesi serbest, kamuya açık bir Net Akademisi kurmak için de kullanabiliriz. Network varolan malzemeyi yeni yönlerde geliştirerek, eldeki konular için durmadan daha iyi kaynaklar üretecek. Network'ün üyeleri, çeşitli konulara duydukları tutkuyla ve katılımlarından dolayı benzerlerinden kabul görerek, azimli olacaklar.

Mantıken bu malzemenin hem sürekli genişletilmesi ve geliştirilmesi, hem de tartışılması ve incelenmesi; Net Akademisi'nin çalışmaları takdir etmesinin tek yolu olmalı ve takdirler genel ruha sadık kalınarak, tüm öğrenim camiası için en değerli olan başarılarla gitmeli. Malzemenin eleştirmek ve iyileştirmek yolunda -yani malzemeyle motive olup bir şey yapma yönünde- hacker tarzıyla okunması; günümüzdeki malzemeyi sadece okuma eğilimine kıyasla, öğrenmeye de çok daha kolay geçmeyi sağlayacaktır.

Net Akademisi, yeni başlayan öğrenciden, alandaki en ileri öğrenciye kadar herkes için, önemli bir değişmez süreklilik yaratmak amacıyla hacker modelini uygulayacaktır. Öğrenciler, araştırmacılarla meseleleri tartışarak ve sonrasında alanlarındaki araştırma yayınlarını doğrudan inceleyerek, en baştan itibaren araştırmacı öğrenenler olacaklardır.

Net Akademisi'nde her öğrenim olayı, diğer bütün öğrenenleri sürekli olarak zenginleştirecektir. Yalnız ya da başkalarıyla birlikte olsun öğrenci, paylaşılan malzemeye bir şeyler katacaktır. Bu, her öğrencinin en baştan başladığı, herkesten yaıtılmış bir şekilde aynı sınavlardan geçtiği ve diğerlerinin birikimlerinden asla yararlanma şansı bulamadığı günümüzün tek kullanımlık öğrenim biçiminden farklıdır. Daha beteri sınavdan sonra öğrencinin, tüm o bireysel birikimi aslında çöpe atıyor olmasıdır. Bu yöntem, her neslin araştırmacılarının tüm sonuçlarını sonunda çöpe fırlatması (" $E = mc^2$, e, ne olacak yani, fırlat gitsin!") ve diğer nesillerin baştan başlaması kadar absürddür.²⁴

Elbette ki genel Net Akademisi'nin uygulamaya geçirilmesi, zorlukları olan bir girişim. Örneğin hacker'ların ve araştırmacıların dünyasında olduğu gibi, öğrenim malzemelerinin ortaklaşa ortaya çıkarılmaları için rehber olacak bir yapı gerekli. Malzeme sürekli yeni yönere doğru uyarlandığında ve genişletildiğinde, buna rakip versiyonlar doğar. Bu, hacker ve araştırma alanlarında her zaman olan şeydir. Hacker'lar, uygulamada bundan kaynaklanan sorunları, eşzamanlı versiyonlama denen sistemler geliştirerek çözdü. Bunlar, rakip versiyonların var olan versiyondan ve birbirlerinden, ne şekilde farklı olduğunu göstermeyi olanaklı kılıyor. Daha teorik bir düzeyde, sorun hakemler aracılığıyla çözülebilir. Eşzamanlı versiyonlama sisteminin yardımıyla, kendi kendini organize etmiş bir grup hakem, rakip versiyonlar arasında karar verebilir ve gerek olursa fikirlerini birleştirebilir.

24. Bu konular yavaş yavaş, eğitim kuramında daha çok yer almaya başlıyor. Vygotsky nin, kişinin potansiyel kabiliyetinin, kendisinden daha tecrübeli birisiyle işbirliği yaparken, tecrit edilmişken ki asıl kabiliyetinden daha fazla olduğunu vurgulayan, yakınsal [proximal] gelişim bölgesi kavramından (*Mind in Society* [1978]) esinlenen işbirliğiyle öğrenime, yeniden bir ilgi var. Öğrenciler kendi kendilerine sorular sorup, birlikte çalıştıklarında, aynı zamanda birbirlerinden öğrenebilirler; her zaman daha ileride öğrenciler olması faktöründen yararlanabilirler. Lave ve Wenger bu yüzden, öğrenciler ve araştırmacıların birbirleriyle diyalog içerisinde olmasını önemsiyorlar. Uzman kültüründe aceminin "meşru ikincil katılımından" bahsederler (*Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation* [1991]). Bunun böyle dikkatli ifade edilmesi, çoğu üniversite profesörünün bu fikir hakkında ne düşündüğüne işaret ediyor.

Hacker'lar akademik modelin önemini tam olarak hatırlattıktan sonra; soru yöneltmek, bunları sorgulamak ve çözüm geliştirmekten oluşan ortak bir sürece -tutkuya ve yapılan değerli katkılar için toplumsal açıdan kabul görmekle tetiklenmeye- dayanan akademik modelin kendisini daha derinlemesine öğretmeden, şimdi yaptığımız gibi onlara çoğunlukla hazır sonuçları vermeye devam etmek garip olur. Akademik özünü, bireysel başarılar değil, akademik modelin kendisi oluşturur.

E. TOPLUMSAL MODEL

Hacker modelinde mevcut olan bu daha geniş çapta uygulanabilirlik olasılığını ifade etmek tabii ki, yalnızca oturup hükümetlerin veya şirketlerin bunu gerçekleştirmesini beklemeliyiz diye anlaşılmalıdır. Hacker'lığın esaslarından biri, açık model üzerinden bireylerin doğrudan işbirliğiyle, harika şeyler başarabileceğini hatırlatmasıdır. Örneğin, açık hacker modeli, içinde birinin, "Bir fikrim var, şu kadar katkıda bulunabilirim, lütfen bana katılın," diyebileceği toplumsal bir modele -açık model diyelim- dönüştürülebilir. Açık modelin bu şekli de yerel kaynaklı fiziksel hareket gerektirecek olsa bile Net, güçleri birleştirmek ve sonradan fikri yayıp daha ileri safhada geliştirmek için etkili olacak bir vasıta şeklinde kullanılacaktır.

Örneğin, arada sırada bir yaşlının işlerine yardım etmeye gönüllü olduğumu, Net'te ilan edebilirim. Çocukların okuldan sonra bize gelip oyun oynayabileceklerini ilan edebilirim. Hafta içleri, bir komşunun köpeğini gezdirmekten memnun olacağımı söyleyebilirim. Belki de bu modelin etkisi, yardım gören kişinin, aynı şekilde başka birine yardım edeceğine söz vermesi gibi bir koşul ekleyerek güçlendirilebilir. Net, yerel imkânları organize etmek için bir vasıta olarak kullanılabilir. Yavaş yavaş, diğerleri de harika toplumsal fikirlerin gerçekleştirilmesine katılacaklar ve bu daha da harika fikirler üretecektir. Bilgisayar hacker'lığı modelinde olduğu gibi, bir kendi kendini besleme etkisi olacaktır.

Hacker modelinin siberâlemde hükümetler ve şirketler aracı olmaksızın, harika şeyler ortaya çıkarabileceğini gördük. Geriye, bireylerin doğrudan işbirliğinin, "fiziksel gerçekliğimizde" ne harika şeyler başarabileceğini görmek kalıyor.

Üçüncü Kısım Netik

V Netiketten netiğe

A. NETİKET VE NETİK

Hacker çalışma ve para etiğinin ardından, hacker etiğinin üçüncü önemli seviyesi olan *netik* diyebileceğimiz, network etiği gelir. Bu ifade, hacker'ların network toplumumuzun network'leriyle olan ilişkilerine daha aşına bir terim olan *netiket'ten* daha geniş kapsamda değinir (netiket. Nette iletişimin davranışlara ilişkin prensipleriyle ilgilidir; örneğin "öfkelenmekten kaçınm," "mesajınızı göndermeden evvel sıkça sorulan sorular dosyasını, okuyun," vs).¹Netiğin tüm unsurlarını bütün hacker'lar paylaşmaz; fakat bu unsurlar

1- Amacının "Herhangi bir tür Internet standardı belirlemek olmadığını" vurguladığı halde netiketin, hacker camiasında paylaşılan en iyi anlatımı "Netiquette Guidelines"dır. Internet Engineering Task Force [Internet Mühendisliği Görev Birliği] (RFC 1855) tarafından hazırlanan, netiketin bir başka önemli ifadesi. Vint Cerf'in taslağı "Guidelines for Conduct and Use of Internet" tir. (1994).

yine de. toplumsal anlamları ve hacker etiğiyle olan ilişkileri açısından birbirleriyle bağlantılıdır.

Hacker etiğinin ilk kısmı, hacker'ların Net gibi medya network'leriyle olan ilişkisini içerir. Her ne kadar hacker'ların bunlarla olan kendilerine has ilişkilerinin 60'lara, hacker etiğinin kaynağına gittiğini söyleyebiliyorsak da bu etik, daha bilinçli şekilde, açık olarak ifade edilmeye son yıllarda başlandı. 1990'da hacker Mitch Kapor ve John Perry Barlow, siberâlemin temel haklarını desteklemek için San Francisco'da Electronic Frontier Foundation'ı (EFF) [Elektronik Sınırlar Vakfı] kurduklarında, çok önemli bir an gelmişti.² 60'ların aykırı kültürünün çocuğu olan Barlow, eskiden Grateful Dead için şarkı yazardı. Kendisi siber haklar hareketinde bir öncü oldu. William Gibson'ın *siberâlem* terimini, (*Neuromancer* adlı romanından) tüm elektronik network'lere uyarlayan ilk kişiydi.³ Kapor 1982'de elektronik çizelge programı Lotus'u yaratarak kişisel bilgisayarların gelişiminde önemli rol oynadı. Bu, geniş çaplı bir işlevi önemli ölçüde kolaylaştıran ilk PC uygulamasıydı ve böylece kişisel bilgisayarın ilerlemesinde önemli bir unsur haline geldi.⁴ Lotus ismi, Kapor'un geçmişini yansıtıyordu. Psikoloji okumuş eski bir zihinsel-sağlık danışmanı ve sonrasında ise bir transandantal meditasyon hocası olan Kapor'un ilgisini Doğu düşünce sistemleri çekiyordu.

Kapor'un programı etrafında yapılandığı, Lotus adlı bu girişim, hızla zamanının en büyük yazılım şirketi haline geldi. Fakat özgün hacker'lığı günden güne ticari girişimciliğe dönüşmeye başladığında Kapor, yabancılaştığını hissetmeye başladı ve dört sene sonra işi bıraktı. Kendi sözleriyle: "Şahsen kendimi berbat hissediyordum. Bu yüzden bıraktım. Bir gün öylece ayrıldım (...) Bir organizma olarak iş için önemli olan şeyler, gün geçtikçe daha az he-

2. EFF'nin tarihi için bkz. Kapor ve Barlow, "Across the Electronic Frontier" ve Barlow, "A Not Terribly Brief History of the Electronic Frontier Foundation" (1990).

3. Barlow'un bu kelimeyi, "A Declaration of the Independence of Cyberspace'e [Siberâlemin Bağımsızlık Bildirisi] (1996) uyarlaması en meşhuru olmuştur.

4. Bkz. Ceruzzi, *History of Modern Computing* (1998), 8-9. bölümler.

ves duyduğum şeyler olmuştu."⁵

Hem Barlow hem de Kapor, siberâlemin konuşma ve mahremiyet özgürlüğü gibi temel haklarının, temel meseleler olarak görüyordu. FBI'ın çalıntı bir kaynak kodunu buldurmak konusunda Barlow ve Kapor 'dan şüphelenmesi, Electronic Frontier Foundation'ın kurulması için doğrudan doğruya bir teşvik oldu. Böylece, popüler deyişle "hacker" (yani cracker) olmalarından şüpheleniliyordu ve FBI ajanları, ikisine de ziyarette bulundu. Şüpheler asılsız çıktı; fakat Barlow ve Kapor, yasaları yapanların ve yürütenlerin hakiki hacker'lığın ve siberâlemin ne olduğunu pek anlamadıklarını hissettiler. Örneğin, Barlow'u görmeye gelen ajan, bilgisayarlar hakkında neredeyse hiçbir şey bilmiyordu ve çalınan kodu elinde tutan cracker grubu Nu Prometheus'dan [Çıplak Prometheus], New Prosthesis [Yeni Protez] diye bahsediyordu.

Barlow ve Kapor, bu ziyaretlere aldırış etmeyebilirlerdi fakat bir anlayış eksikliğinin, elektronik ortamın totaliter bir biçimde denetlenmesine yol açabileceğinden endişelenmeye başladılar; ki bu hacker'lar için baş tacı olan konuşma ve mahremiyet özgürlüğünü ciddi anlamda zayıflatabilirdi. İronik bir şekilde, Barlow'un kapitalist kanun ve düzenin savunucusu FBI'dan ziyaretçisi, Weber'in Protestan etiğinin en saf temsilcisi olarak gördüğü Protestan vaiz Richard Baxter'la adaş çıktı; buluşma neredeyse, Protestan etiğiyle hacker etiğinin alegorik bir yüzleşmesi olarak önceden tasarlanmış gibiydi.

EFF'nin ortak kurucuları arasında Wozniak, John Gilmore ve Stewart Brand vardı. Gilmore, mahremiyeti koruma amaçlı güçlü-şifreleme teknolojilerini savunmasıyla ve sloganı "Net, sansürü kusur sayar ve etrafından dolaşır geçer"le tanınır. Bu slogan ışığında Net'teki tamamıyla kontroldışı, alternatif haber gruplarının kurulmasında ortak oldu. Brand *The Whole Earth Catalog'un* yaratıcısıydı ve hacker'lığın tarihinde, hacker'lık hakkında ilk makaleyi 1972'de *Rolling Stone*'da yazarak ve ilk Hacker Konferansını 1984'te San Francisco'da düzenleyerek, önemli bir rol oynamıştır.

EFF kendisini "bilgisayarlar ve internet alanında, konuşma ve

5.Gans ve Goffman, 'Mitch Kapor and John Barlow Interview' (1990).

mahremiyet dahil olmak üzere, temel vatandaşlık haklarını koruyarak halk yararına çalışan, kâr etmeyen, partizan olmayan bir organizasyon" olarak tanımlıyor.⁶EFF pratikte, başka yasaların yanında; Birleşik Devletler Kongresi'nin 1997'de koyduğu, Internet için bir tür sansür otoritesi yaratmaya çalışan, İletişim Adabı Yasası'nın iptal edilmesine katkıda bulundu. EFF aynı zamanda, önceden ABD'de yasadışı oldukları ilan edilen güçlü şifreleme teknolojilerinin kullanılmasını savunmakta da önemli rol oynadı. Bu yasa değiştirilmeden önce EFF, Gilmore aracılığıyla bazı banka kayıtlarının şifrelerinde ve Net'te e-posta dağıtımında, DES koruması denen korumayı kırabilecek nitelikte olan DES Cracker'ı yaptı. Amaç, ABD'nin izin verdiği şifreleme yöntemlerinin, gizliliği sağlayamadığını göstermekti.⁷ Toplumsal açıdan bilinçli olan hacker'lar, şifreleme teknolojisinin sadece hükümetlerin ve işyerlerinin şifreleme ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp, bireyi de hükümetlerden ve işyerlerinden koruması gerektiğinin altını çiziyorlar.

İfade ve mahremiyet özgürlüğü, önemli hacker idealleri oldu ve Net, bunlara uygun olarak gelişti. EFF gibi hacker organizasyonlarına 90'larda, hükümetler ve özel girişimler Net'le geniş ölçüde ilgilenmeye başladıklarında ve o zamandan bu yana Net'i hacker ideallerine aykırı bir şekilde geliştirmeye çalıştıkları için ihtiyaç duyuldu.

İfade ve mahremiyet özgürlüğünü savunuşlarına bakıldığında hacker dünyasının tipik bir şekilde merkezlessiz bir yapı olduğu görülür. EFF'ye ek olarak, benzer faaliyetlerle meşgul olan çok sayıda başka hacker grubu mevcuttur. Bunlara iki örnek, Hollanda'nın etik meselelerle meşgul XS4ALL [Herkes İçin Erişim] Internet servisi ve insanlık suçlarını, siberâlemin gereçlerini kullanarak rapor eden Witness'tir [Tanık]. Bu hacker grupları, belli temalar altında kümeler olarak güçlerini bir araya getiriyorlar; The Global Internet Liberty Campaign [Küresel Internet Özgürlük Mücadelesi] gibi.⁸

6. Electronic Frontier Foundation, "About EFF."

7. Proje, Electronic Frontier Foundalion, *Cracking DES: Secrets of Encryption Research, Wiretap Politics and Chip Design*'da(1998) anlatılmıştır.

8. The Global Internet Liberty Campaign. internet Society'nin bir toplantısında, " Online haberleşmede önceden sansürü yasaklamak" ve "GII'da [Global Information Infrastructure] bir amaç için kullanılan kişisel bilginin, ilgisiz bir amaçla kullanılmamasını ya da kişinin haberi ve izni olmaksızın ifşa edilmemesini ve kişilerin Internet'ten kişisel bilgilerini görmelerini ve yanlış bilgileri düzeltmelerini sağlamak" ve benzer amaçlar (bkz. Global Internet Liberty Campaign. "Prensipier") için çalışmak üzere kuruldu. Hem ifade, hem de mahremiyet özgürlüğü alanlarındaki anahtar organizasyonları birbirine bağlar. Örneğin the Center tor Democracy and Technology (<http://www.cdt.org/>). the Digital Freedom Network (<http://www.dfn.org/>). the Electronic Frontier Foundation (<http://www.eff.org/>), the Electronic Privacy Information Center (<http://www.epic.org/>), the Internet Society (<http://www.isoc.org/>). Privacy International (<http://www.privacy.org/pi>) ve XS4ALL Foundation (<http://www.xs4all.net/>).

Diğer önemli tematik ittifakların arasında, the Internet Free Expression Alliance ve Internet Privacy Coalition yer alıyor.

B. KONUŞMA ÖZGÜRLÜĞÜ: KOSOVA MESELESİ

Bu gruplara, fazlasıyla iş düşüyor. İfade ve mahremiyet özgürlüğünün temel hak olarak kabul edildiği, gelişmiş tabir edilen ülkelerde, siberâlemde bu hakları sınırlama girişimleri hâlâ oluyor.⁹ Bununla beraber dünyanın geri kalanında bu haklar, açık açık tanınmıyor bile. Freedom House [Özgürlük Evi] araştırma merkezinin yayınladığı bir çalışma olan, *Censor Dot Gov: The internet and Press Freedom 2000*'e göre, dünya ülkelerinin üçte ikisi ve dünya nüfusunun beşte dördü, 2000 yılı başlangıcı itibarıyla konuşma özgürlüğüne tam olarak sahip değildi.¹⁰

Var olan güçler bu zihniyette olunca medyayı; özellikle de basın, radyo ve televizyon gibi geleneksel, merkezi olanlarını kontrol edebiliyor. Elbette Net'in içeriği üzerinde de denetim kurmaya çalışıyorlar; fakat pratikte, Net'in merkezsiz yapısından dolayı bu oldukça zor. Bu nedenle Net, totaliter toplumlarda, özgür bireysel ifade için önemli bir vasıta haline geldi. Chat'ten e-posta ve haber gruplarına ve Web'e kadar her şeyiyle bu aracı yaratan hacker'lar da, dünyanın çeşitli yerlerindeki muhaliflere kullanımı konusunda yardımcı oldu.

1999'daki Kosova krizi, diğer birçok ülkede de yapılan bu giri-

9. Siberâlemde ifade özgürlüğüne genel bir bakış için, bkz. Dempsey ve Weitzner, *Regardless of Frontiers: Protecting the Human Right to Freedom of Expression on the Global Internet*; insan Hakları izleme Komitesi. "Freedom of Expression on the Internet" ve Sussman, *Censor Dot Gov. The Internet and Press Freedom 2000* (2000).

10. Susman, *Censor Dot Gov* (2000), s. 1.

simlerin mükemmel bir örneğidir.¹¹ Sansür, ileride yapılacak insan hakları ihlallerinin erken bir belirtisidir. Bu ihlaller gerçekleştiğinde sansür, olayların yalnız yumuşatılmış, resmi bir versiyonuna müsaade eder ve herhangi bir eleştirinin yayılmasına engel olur. Yugoslavya'da da durum buydu. Ülkedeki Sırp çoğunluk, çoğunluğu özerk hükümet isteyen Arnavutlar'dan oluşan Kosova bölgesindeki "etnik temizliği" hızlandırırken, devlet başkanı Slobodan Miloseviç, medyanın boynundaki ipi her gün daha çok sıkıyordu.

Konuşma özgürlüğü sınırlandığında işler çirkinleşir. Kosova'daki Sırp güçleri erkekleri katledip, kadınlara tecavüz ederken ve köylerin tümünü, yeni doğmuş bebeğinden yaşlısına sürgüne gönderirken. Yugoslavya'nın resmi medyası her şeyin yolunda olduğunu duyurmuştu. (Bu gelenek, Miloseviç'in iktidarının son anlarına kadar sürdü. Seçim sonuçlarıyla oynadığında ve Belgrad'ın merkezinde yüz binlerce insan protesto gösterisi yaparken, Sırp televizyonu, olimpiyatların tekrarını gösteriyor ve klasik müzik yayını yapıyordu.) Medya, vahşet hakkında haber yapamıyordu ve muhaliflerin sesleri bastırılmıştı. NATO hava saldırılarıyla katliama son vermeyi hedeflediği sırada, hükümet geleneksel Yugoslav medyasını, resmen ele geçirmişti. Geleneksel olarak özgür ifadenin yandaşı oldukları için üniversiteler de susturulmuştu.¹² Basil manastır yasasındaki, "Yapılanlar hakkında kimse [...] meraklı sualler sormayacaktır," sözleri hükümetin politikasını anlatıyordu.

Buna rağmen Net, haberleri yayabiliyordu. EFF'nin önyak olmasıyla, anonymizer.com [anonimleştirici] adında bir network sunucusu Kosovalılar'a, yetkililerin izlerini bulmalarını engelleyecek şekilde mesaj gönderme olanağını tanıdı.¹³ Yine de savaştan gelen

11. Kosova savaşı dönemindeki medya hakkında genel haberler için bkz. Free 2000, *Restrictions on the Broadcast Media in FR Yugoslâvia* (1998); Open Society Institute, *Censorship in Serbia*; insan Hakları izleme Komitesi, "Federal Republic of Yugoslâvia," *WorldReport 2000*; Reporters sans Frontieres, *Federal Republic of Yugoslâvia: A State of Repression and War in Yugoslavia-Nato's Media Blunders*. Kosova savaşı hakkında, bilgiişlem teknolojisine değinen daha genel bir izahat için, bkz. Ignatieff, *Virtual War: Kosova and Beyond*.

12. Bkz. Joseph Saunders. *Deepening Authoritarianism in Serbia: The Purge of the Universities*(1999).

13. Open Society Institute, *Censorship in Serbia*.

en meşhur mesajlar, bildiğimiz e-posta yoluyla yayımlandı. Ünlü bir örneği, Arnavut etnik kökenli on altı yaşındaki "Adona" adında bir kız ile Kaliforniya'da Berkeley Lisesi ikinci sınıf öğrencisi Finnegan Hamill arasındaki e-posta haberleşmesiydi. (Adona'nın gerçek kimliği güvenlik nedenlerinden dolayı açıklanmadı.) Adona:

Merhaba Finnegan... Bir gece, geçen haftaydı sanıyorum, etrafımız polis ve silahlı güçlerle çevriliydi ve OSCE [Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Organizasyonu] gözlemcileri olmasaydı, Tanrı bilir kaç kurban olacaktı. Benim oturduğum kat da kuşatılmıştı. O korkuyu sana tarif edemem... Sonraki gün, oturduğum daireden birkaç metre ötede, Enver Maloku adında bir Arnavut gazeteciği öldürdüler. Bir Önceki gün kasaba merkezinde, genelde gençlerin takıldığı bir yerde bomba patladı.¹⁴

Başka bir gün şunları yazıyordu:

Artık öldürülen insanların sayısını bile bilemiyorum. Onları sadece, gazetelerin ölüm ilanı sayfalarında görebiliyorsun. Sonunda, katledilenler gibi, tecavüz edilip vücudumun parçalanmasını istemiyorum. Dilerim dünyadaki, tüm evrendeki hiç kimse, bizim yaşadıklarımızı yaşamak zorunda kalmaz. Normal bir hayatın olduğu için ne kadar şanslısın bilemezsin. Hepimiz sizin gibi özgür ve yaşıyor olmak istiyoruz, haklarımıza sahip olmak ve durmadan itilip kakılmamak. Finnegan, sana bu savaş hakkında neler hissettiğimi yazıyorum ve arkadaşlarım da aynılarını hissediyorlar.

NATO hava saldırıları başlamadan hemen önce, Adona şu mesajı gönderdi:

Sevgili Finnie,

Şu anda balkonumdan sana güçlkle yazıyorum. Çantalarıyla koşan insanlar görebiliyorum ve silah sesleri duyuyorum. Evimden birkaç metre uzaktaki bir köy tamamen kuşatıldı. Çantama gerekli şeyleri koydum. Giysiler, evraklar ve para [...] acil bir duruma karşı. Son birkaç gün içerisinde, Kosova'ya giren o kadar çok yeni güç, tank ve asker oldu ki. Dün, kasabamızın bir kısmı kuşatıldı ve öldürülenler oldu... Sabırsızlıkla haberleri bekliyorum.

14. E-postalar, National Public Radio tarafından internet üzerinden, "Letters from Kosovo" (1999) adıyla yayımlandı.

Miloseviç hükümetinin uyguladığı denetim, otoritelerin geçici arzusu üzerine medyanın susturulmasına izin veren 1998 tarihli, katı "halka açık bilgi yasasına ve düpedüz vahşice güç kullanmaya dayanıyordu. Örneğin, Mart 1999'da Sırp polisi, insan hakları savunucusu Bayram Kelmendi'yi ve iki oğlunu vurarak öldürdü. Kelmendi, polisin kapattığı Arnavut dilinde yayımlanan gazeteyi savunuyordu. İki bağımsız gazetenin yayımcısı ve hükümet televizyonuna göre NATO hava saldırılarını destekleyen bir adam olan Slavko Curuvija, 11 Nisan 1999'da evinin önünde vuruldu. Düzinelerce başka gazeteci tutuklandı, kötü muameleye maruz kaldı ya da sürgüne gönderildi.¹⁵

Yugoslavya'nın en etkili muhalif yayın aracı olan B92 radyo istasyonu, otoritelerle sürekli surette çeşitli sorunlar yaşadı. 27 Kasım 1996'da hükümet karşıtı gösteriler esnasında, yayın sinyali kesildi ve 3 Aralık'ta radyo tamamen kapatıldı. Bu noktada XS4ALL, B92'nin sinyallerini Net üzerinden yayımlama teklifiyle yardım önerdi (ses yayını, teknolojisi Kapor tarafından finanse edilen RealNetworks'den, RealAudio tarafından sağlandı). Başka radyoların yanı sıra, The Voice of America, Net üzerinden alınan sinyali Yugoslavya'ya geri yayımladı. Sansürlenmesinden sonuç alınmayınca hükümet, bir süre sonra B92'nin normal radyo yayınlarına devam etmesine izin verdi.¹⁶

XS4ALL'un ideolojisi, isminde ifade ediliyor: Net, ifade özgürlüğünün bir aracı olduğu için, herkes ulaşabilmelidir. XS4ALL, "politikada etkin ve hukuk davalarına karşı korkusuz" olmaya hazır olduğunu söylüyor.¹⁷ XS4ALL ve B92 arasındaki işbirliği, Kosova savaşının başlangıcı olan 24 Mart 1999'da Yugoslavya telekomünikasyon bakanlığı, bir kez daha istasyonu kapattığında ve vericilerine el koyduğunda, yeniden başladı. Radyonun yayın müdürü Veran Matić tutuklandı; hiçbir açıklama yapılmadan aynı gün serbest bırakıldı.

15. insan Hakları izleme Komitesi, "Human Rights Defenders" ve "Federal Republic of Yugoslavia," *World Repon 2000* (2000); Gazetecileri Koruma Komitesi, *Attacks on the Press in 1999* ve Reporters sans Frontieres, *Federal Republic of Yugoslavia*.

16. *Restrictions on the Broadcst Media*. s.16-17; XS4ALL, "The History of XS4ALL"

17. XS4ALL. "History of XS4ALL."

2 Nisan'da, radyonun yöneticisi Sasa Mirkoviç kovuldu ve yetkililer yeni bir yönetici atayıp, yeni kurallar tayin ettiler. XS4ALL'un yardımıyla, B92'nin asıl yayıncıları yayınlarına yine, Net'ten devam etmeyi başardılar ve yurtdışındaki radyo istasyonları, bir kez daha sinyali Yugoslavya'ya geri gönderme işini üstlendi.¹⁸

B92'nin hükümet denetimine karşı kazandığı zaferin, istasyonun Yugoslavya'da bağımsız eleştirel medyanın sembolü haline gelmesi açısından özel bir önemi vardı. Matiç'in, savaşın başında özgür medya için yazdığı savunma, neyin tehlikede olduğunun iyi bir ifadesi: "Özgür medyanın bir temsilcisi olarak, çatışmada hangi tarafta olunursa olursun, bilgiye duyulan ihtiyacın, fazlasıyla farkındayım. Ülkedeki insanlar, hem uluslararası tartışmalar hem de burada olup bitenler hakkında, günden güne haberdar edilmeli. Yurtdışındakilere burada olanlar hakkında doğrular söylenmeli. Ne var ki detaylı, sansürsüz gerçekler yerine bütün duyduğumuz, batı retoriğiyle propaganda."

Savaşın sonlarına doğru Witness organizasyonu, dört Kosovalıyı insan hakları ihlallerini dijital videoda belgelenmeleri için yetiştirdi. Görsel malzeme, dizüstü bilgisayar ve Net üzerinden uydu aracılığıyla ülkeden dışarıya yayımlandı. Bu malzeme, Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi'ne verildi.¹⁹

1992'de kurulan Witness, insan hakları ihlallerini bildirirken görüntülerin gücüne inanıyor ve görevini, bu işte kullanılması amacıyla video teknolojisinin ve eğitiminin geliştirilmesi olarak tanımlıyor: "Hedefimiz insan hakları savunucularına, aksi takdirde fark edilmeyecek ve cezalandırılmayacak insan hakları ihlallerinin kayıt, yayın ve ilanını yapabilmeleri için ihtiyaçları olan aletleri sağlamak." Kurucusu olan müzisyen ve siber sanat öncüsü Peter Gabriel, bunu şöyle ifade ediyor: "Gerçeklik sınır tanımaz. Bilgi özgür olmak ister. Teknoloji ise bunun anahtarıdır."²⁰

18. İnsan Hakları İzleme Komitesi, 'Federal Republic of Yugoslavia,' *Word Report 2000*.

19. Witness, *Witness Report 1998-1999*.

20. Witness. "About Witness" ve *Witness Report 1998-1999*.

Bu hacker gruplarının yanı sıra, daha geleneksel hareket grupları bile, Kosova çatışması sırasında "Net zamanı"na taşındılar. Sivil organizasyonları yönlendiren OneWorld [Tek Dünya] ve ortağı Out There News [Dışarıdaki Haberler Net] Net'te, insanların akraba ve arkadaşlarını bulmalarına yardımcı olacak bir mülteci veritabanı oluşturdu.²¹ Doğal olarak her şeyden önce teknolojiye değil, insana dayanan barış anlaşması görüşmelerinde bile yeni teknoloji, sembolik bir rol oynadı. Finlandiya cumhurbaşkanı Martti Ahtisaari ve Rusya eski başbakanı Viktor Çernomirdin'in başkanlık ettikleri görüşmelerde, ilk anlaşma taslağı bir Net cep telefonuna yazılmıştı ve anlaşmalar üzerine ilk ön hazırlık raporları, değişik ülkelerin temsilcilerine mesaj metinleri olarak gönderildi.²² Bu nedenle Kosova savaşı, tıpkı Vietnam'ın ilk televizyon savaşı olarak adlandırılmış olduğu gibi, ilk Net savaşı olarak adlandırılabilir.

Hatta savaşın küçük bir kısmı Net üzerinden yapıldı. Dorothy E. Denning'in *Activism, Hacktivism and Cyberterrorism* adlı çalışmasında anlattığı gibi, farklı tarafları destekleyen cracker'lar kendi saldırılarını başlattılar. Sırp cracker'lar savaşın başlamasından birkaç gün sonra, NATO Internet sunucusunu çökerttiler. Kaliforniyalı bir cracker, Yugoslav hükümetinin Web sayfalarına düzenlediği bir saldırıyla karşılık verdi. Cracker'lar, çatışma hakkındaki görüşlerine göre saf tutuyorlardı; Ruslar ve Çinliler, ABD'ye Amerikalılar, Arnavutlar ve Batı Avrupalılar, Sırp sayfalarına saldırıyorlardı. Bazı Doğu Avrupalı cracker'lar NATO karşıtı mesajlı virüsler üretiyordu. Savaş bittikten sonra bazı medya kuruluşları, başkan Clinton'un Miloseviç'in banka hesaplarına girmek gibi harekâtlar için cracker'ları kullanmayı onayladığı yolunda (asılsız) bir söylenti yaydı.²³

Belirtmek gerekir ki Net'in, savaşın genel maksatları üzerindeki etkisi önemsizdir; gidişatına olan etkisi ise ondan da azdır. Bununla beraber, Net'i özgür ifade için bir araç gibi, medyanın tümü etki alanları açısından birbirine bağlı olduğuna göre de, diğer med-

21. Bkz. OneWorld, 'Internet to Play Major Role in Kosova Refugee Crisis' (1999). internet sitesi, <http://www.refugjat-org>'dü.

22. Cumhurbaşkanı Ahtisaari'nin yardımcısı Matti Kalliokoski'den kişisel bir haber.

23. Denning'in çalışmasına ek olarak, bkz. Attrition.org, "Clinton and Hackers"(1999).

ya kollarından ayrı bir şey olarak kabul etmemek için hiçbir neden yoktur. Yayın aracı olarak Net, hâlâ bir kitle aracı değildir: fakat iki önemli hususu belirtmek gerekir. Birincisi, bazı özel koşullar altında bir yayın aracı olarak Net'in yeri doldurulamaz. Net üzerinden geleneksel medya haberleri, kendi hükümetleri tarafından haber olmaları engellenmiş olan kitleye ulaştırılabilir. Totaliter ülkelerde yaşayan birçok insan, bilgiye ve hükümetleri tarafından yasaklanan görüşlere bu yolla ulaşıyor.

İkincisi, Net'in bir yayın aracı olarak geniş bir kitleyi etkilemek için, kitle aracı olması gerekmiyor. Daha sonra geleneksel medyaya dağıtılacak haberleri yaratmakta, etkili bir üretim aracı olabilir. Net herkesi, bir gazetecinin alet edevatıyla donatıyor. Geleneksel medyada çalışan muhabirler ve yayıncılar bile, hikâyelerini bu aletleri giderek daha çok kullanarak yazıyor, bunun için görüntü kaydediyor ve yayımlıyorlar. Bilgisayarlar, iletişim araçları ve geleneksel medya güçlerini hızlı bir mültimedya Net'inde birleştirdiğinde ve bilgisayar, telefon ve kamera, küçük bir mültimedya cihazında birleştiğinde, kişiler büyük bir medya makinesi için tasarlanmış haberlerini yayımlayabilecekler. Gelecek Net uygulamalarının bu tür bir kullanıcısı, profesyonellerle kıyaslanabilecek teknik düzeyde veya gazetecilik düzeyinde çalışmayabilir; fakat olay yerinde olması ve olayları doğrudan doğruya tecrübe ediyor olması, bu eksikliklerinden daha ağır basar. Kosova'da, medya hacker'lığının başarabileceklerinin yalnız başlangıcını gördük.

C. MAHREMİYET YA DA ELEKTRONİK ORTAMDA HER ŞEYİ BİLME

Net bir özgür ifade aracı olabilir; fakat aynı zamanda bir gözetleme aracına da dönüştürülebilir. Geleneksel olarak birçok hacker bunu, siberâlemde de mahremiyeti savunarak engellemeye çalıştı. Yakın zamanda hükümetler ve işyerleri, bu mahremiyete çeşitli şekillerde tecavüz etmeyi denediler.²⁴

24. Bilgi çağında mahremiyet konusunda birkaç genel görüş için. bkz. Lessig, *Code and Other Laws of Cyberspace(1S99)*. 11. bölüm ve Gauntlett, *Net Spies: Who is Watching You on the Web?* (1999)

Çok sayıda ülkede, hükümetlerin gerekli gördüklerinde takibe almak için veya insanların e-postaları ve Web'i tarama şekillerini sürekli gözetlemek için otomatik olarak bile kullanabileceği yani Net'in arka kapısı tabir edilen şey hakkında tartışmalar oldu. (Otomasyona bağlı takip, mesajların ve Web ziyaretlerinin içeriklerini çözümleyen ve "şüpheli" durumları takip eden kişiye rapor eden programlarla yapılır.) Bu bakımdan, gelişmiş ve gelişmekte olan şeklinde tabir edilen ülkeler arasındaki fark şu gibi görünüyor: Gelişmekte olan ülkelerde hükümetler, bu araçları önceden müzakere bile etmeden zaten kullanıyorken gelişmiş ülkelerde bu taktikler hakkında halen bir tartışma sürüyor. Yani, Suudi Arabistan İnternet sunucusunu sağlayanlar, Web'de kullanıcı hareketlerinin günlüğünü [log] tutmaya ve kullanıcılar, yasaklanmış site ya da sayfalara giriş yapmaya kalktıkları anda onlara otomatik olarak, gerçekten izlendiklerini hatırlatan bir uyarı göndermeye mecburlar.²⁵

Gelişmiş ülkelerde, en azından barış zamanında, şirketler mahremiyete karşı hükümetlerden daha büyük tehdit oluşturuyor. Ticari girişimciler, İnternet hizmet sağlayıcılarının veritabanlarına, hükümetlerin ulaştığı şekilde ulaşmasa da, benzer bilgileri başka şekillerde ele geçirebilirler. Web'de gezinirken, kullanıcının tarayıcı programı ve web sayfası sunucuları, kullanıcının kimliğini belirleyici bilgi alışverişinde bulunur (*cookies* denen bilgi). Bu kendi başına, kullanıcının kişisel bilgilerini öğrenmeye yetmez; fakat x kullanıcı, belli bir sayfayı her ziyaret ettiğinde bu fark edilir. Bundan sonra, x'in kimliği en azından esas itibarıyla, kişisel bilgi alıp başkalarına satan diğer herhangi bir web sitesine kişisel bilgilerini vermesi halinde, anlaşılabilir. Bundan sonra x'in bir adı, cinsiyeti, yaşı, adresi, e-posta adresi vs. olmuş olur; artık köpek sayfalarını, belirli bir pop sanatçısının sayfalarını, pornografik sayfaları vs. gezenlerin kim olduğu bilinir ve buna dayanarak bir kişinin ilgi alanları analiz edilebilir.

Bazı özel girişimler, muazzam sayıda web sayfasında reklam ya-

yımlayarak, bu tür bilgileri toplamada uzmanlaşmıştır. Bu reklamlar, sayfanın gerçek bir parçası olmayıp, reklam verenin Web sunucusu tarafından sağlandığından ötürü; reklam veren de kullanıcının tarayıcısıyla bilgi alışverişinde bulunabilir. Bu reklamların -daha doğrusu "casus link'lerinin"- esas amacı, bireylerin tarama biçimleri hakkında bilgi edinmektir. Kişilerin hayat tarzları, bu özel girişimlerin yaptığı ticarete, sermaye anlamına gelir. Bu bilgilerden çıkardıkları hayat tarzı haritalarının genişliği, girişimin kaç casus sayfası olduğuna ve ziyaretçileri ya da casus halkası dışındaki şirketlerin müşterileri hakkında onlara ne kadar bilgi satmak istediğine bağlıdır.

Haber gruplarına gönderilen mesajlar, hayat tarzı hakkında diğer bir temel bilgi kaynağıdır. Haber gruplarına gönderilen bütün mesajlar bir yerde herhangi birinin okuyabilmesi için kalıcı olarak saklandığından, analiz edilmeleri daha kolaydır. Kişilerin hangi gruplara katıldıklarını inceleyerek ve mesajlarının dilini analiz ederek, şaşırtıcı miktarlarda bilgi elde edilebilir.

Elektronik çağda kullanıcılar, veritabanlarında devamlı surette elektronik izler bırakırlar. Çağımız ne kadar elektronik hale gelirse, o kadar çok iz bulunacaktır. Yani bilgisayarlar, telefonlar ve medya bir noktada birleştiği için, insanların izlediği televizyon programları, arabalarında açtıkları radyo kanalları ve Internet üzerindeki gazetelerden okudukları makaleler bile elektronik veritabanlarına kaydedilebilirler. Cep telefonu olanların kullandıkları baz istasyonlarıyla, buldukları yerler bile son derece kesin bir biçimde tespit edilebilir. Bu tür bir bilgiyle, kişinin çok teferruath bir tasviri yaratılabilir.

Elektronik izlerin sayısı arttıkça, kişinin görüntüsü gittikçe daha da kesinleşir. Bugün bile, her banka ve kredi kartı işlemi, kart şirketinin veritabanında saklanıyor. Eğer bir kişi özel müşteri kartı kullanıyorsa, onunla yapılan işlemler de o şirketin veritabanına kaydedilir. Geleceğin elektronik para birimi (ister bilgisayar, cep telefonu, televizyon üzerinden, ister başka bir tür uygulama üzerinden kullanılsın), bilgiyi daha da kapsamlı halde saklayacak. Örneğin bir veritabanı öyle ayrıntılı olabilir ki kişilerin ömürleri boyunca satın aldığı her bir ürünü listeleyebilir. Bu yolla bir kişinin, detaylı bir profilinin nasıl yaratılacağı ortada.

Bir kişinin hayat tarzı hakkındaki özel bilgiler, ticari müesseseleri iki esas nedenden ötürü ilgilendirir, ilki, bu bilgi tam olarak hedeflenmiş pazarlamacılığı kolaylaştırır; örneğin bir kişinin köpeği olduğu bilindiğinde, o kadın ya da adam, dijital televizyonundaki reklam aralarında, köpek ürünü reklamlarını izleyecektir. (Eğer bu kişi bir defa "kediler iğrençtir" başlıklı bir e-posta mesajı gönderdiyse, kendisine kedi ürünleri hakkında reklam gelmeyecektir.) Ya da bir kişinin tatlıları sevdiği biliniyorsa, gün içerisindeki uygun zamanlarda, yakındaki bir dükkânda şeker promosyonları yapıldığına dair bir cep telefonu mesajı alabilir.

İkincisi, bu kadar detaylı kesitler çıkartmak, çalışanların ve işe başvuranların hayat tarzlarını incelemeyi mümkün kılar. İnsanların yaptıklarının elektronik hafızada saklanması, nihayetinde hiçbir hareketin gizli kalmaması anlamına geliyor. Elektronik çağda, birleşik manastırın bekçiliği, her şeyi bilen Tanrıdan yalnızca affedici olmasıyla farklılık gösteren, bilgisayarlaşmış bir Aziz Piyer tarafından yapılıyor. İş görüşmesinde, başvuranın o güne kadarki bütün hayatı bir film şeridi gibi geçer ve tüm günahlarının hesabını vermek zorunda kalır. Altı yaşında Net'te arkadaşını politik açıdan yanlış şekilde tehdit ettin, on dördünde pornografi sitelerine girdin, on sekizinde bir *chat* odasında uyuşturucu tecrübenden bahsettin...

Aynı zamanda artan sayıda işyeri de, çalışanlarının elektronik davranışlarını (bazen bildirmeden) gözetim altında tutuyor. Birçok özel şirket, çalışanın e-posta ve Web kullanımını gözlemleyen bilgisayar programları yüklüyor: Çalışan uygunsuz bir dil mi kullanıyor (örneğin öfke ifadeleri), kiminle temas halinde (umarız rakibimizle değildir), sakıncalı siteleri (şu pornografi sayfalarını) ziyaret ediyor mu? Telefon konuşmalarının içeriği bile benzer şekilde, konuşmadan-metne teknolojisi kullanılarak kontrol edilebilir.²⁶

Hacker'lar uzun zamandır elektronik çağda mahremiyetin hiçbir şekilde verili olmadığını; hatta eskisinden çok daha fazla bilinçli bir korumanın gerekliliğini vurguluyorlar. Mahremiyete, şimdilerde hükümetler ve işyerleri tarafından uygulanan baskıları tartış-

26. Bkz. Electronic Privacy Information Center, *Privacy and Human Rights 1999: An International Survey of Privacy Laws and Developments*.

Maya, uzun vakit harcadılar. Mahremiyet uğruna kimi hacker'lar, özellikle bazı müdahaleci koşullarda, sembolik olarak elektronik öncesi çözümlere başvurmaya kalktı. Örneğin Eric Raymond, banka kartı kullanmıyor, çünkü bu sistemin teknik anlamda her parasal işlemi kaydetmesine karşı. Kişinin işlemlerinin, hiçbir kişisel bilgiyi açığa çıkarmadığı ama yine de doğru kartın para işlemlerinin yapıldığı bir model yaratmak teknik açıdan mümkün olabilirdi. Bu bir tercih meselesidir.

Birçok hacker, iş saatleri içinde ya da dışında, bireyin kişisel sınırlarına saygısızlığın her türüne tiksintiyle bakar. Bir iş ilişkisi hiç kimseye, kişisel alanına burnunu sokma hakkını tanımaz. Danny Hillis'in kişilik testi hakkındaki Zen'vari anekdotu, işverenlerin çeşit çeşit yöntemlerin hepsini kullanıp, bireyi daha da kesin bir biçimde analiz etme hevesleri hakkında, hacker 'ların ne hissettiklerini şöyle örneklüyor: "Başka bir mezhebin mensubu bir keresinde Drescher'e (Minsky'nin yapay zekâ laboratuvarında bir araştırmacı) sabah kahvaltısını ederken gelmiş. 'Sana bu kişilik testini yapmak istiyorum' demiş, 'çünkü senin mutlu olmanı istiyorum.' Drescher kendisine uzatılan kâğıdı almış ve tost makinesine koyup, şöyle demiş: 'Ben de, tost makinesinin mutlu olmasını istiyorum.'"²⁷

Elektronik mahremiyeti korumak için hakiki mahremiyeti garantileyebilmek için güçlü şifrelemenin gerektiğinden, birçok hacker hükümetlerin onaylamadığı türden güçlü-şifreleme teknolojilerinin kullanılmasını savundu. ABD silah ithali yasası bu (64 bitten yüksek bir anahtar kullanan) teknolojileri, önceleri askeri donanım sayıyordu ve bu yüzden satışları sıkı bir denetlemeye tabiydi. Bu yasanın parodisini yapmak için bir hacker sol koluna, güçlü şifreleme sınıfına giren RSA şifreleme yönteminin üç satırlık kısa kodunun ve yanına da ABD yasası gereğini gösteren şu ifadenin dövmesini yaptırdı: **UYARI: BU ADAM ASKERİ DONANIM SINIFINA GİRER. FEDERAL KANUN BU ADAMIN YABANCILARA DEVREDİLMESİNİ YASAKLAMİŞTİR.**²⁸

Hacker grupları 2000 yılının başlarında, bu türden yasal kısıtla-

27. *The New Hacker's Dictionary* (1996), appendix A, s. 514.

28. Gauntlett, *Net Spies*, s.110.

maların esnekleşmesinde önemli bir rol oynadı.²⁹ Güçlü-şifre yöntemleri geliştiren en önemli gruplardan biri; John Gilmore, Tim May ve Eric Hughes tarafından kurulan Cypberpunks'tır. Amaçları, Hughes'un yazdığı 1993 tarihli "A Cyberpunk's Manifesto"da şöyle özetlenmiştir:

Eğer mahremiyetimiz olsun istiyorsak onu savunmalıyız. Bir araya gelmeli ve anonim hareketlerin gerçekleşmesine izin veren sistemler yaratmalıyız. İnsanlar mahremiyetlerini yüzyıllardır fısıltılarla, karanlıkla, zarflarla, kapalı kapılarla, gizli el sıkışmalarıyla ve habercilerle savundu. Geçmişin teknolojileri, mahremiyetin korunmasına imkân vermiyordu ama elektronik teknolojiler veriyor. Biz Cypberpunk'lar kendimizi anonim sistemler inşa etmeye adadık. Mahremiyetimizi; şifrelemeyle, anonim posta gönderen sistemlerle, ; dijital imzalarla ve elektronik parayla savunuyoruz.³⁰

John Gilmore, "Privacy, Technology and the Open Society" adlı manifestosunda, hacker ilkeleri Üzerine kurulu bir toplumun nasıl olabileceğine dair, daha ileri boyutta hayaller kuruyor:

Ya bilginin asla biriktirilmediği bir toplumda yaşasaydık? Bir video kasedi kiralamak için, kredi kartı numarası ya da banka numarası bırakmadan ödeme yapabildiğiniz bir toplum? isminizi bile vermeden, araba sürmek için ehliyetiniz olduğunu kanıtlayabileceğiniz? Bulduğunuz yeri açıklamadan, elektronik bir posta kutusu gibi mesaj alıp gönderebileceğiniz? İşte ben böyle bir toplum yaratmak istiyorum.³¹ Hacker'lar elektronik çağın, mahremiyete saygı duymasını sağlayacak teknik çözümler bulmaya çalışıyorlar. Cypberpunks bu ideali gerçekleştirirmede hiçbir şekilde yalnız değil. İnsanların kimliklerini ortaya çıkarmadan, haber gruplarına mesaj ya da e-posta gön-

29. Birleşik Devletler'de ve diğer ülkelerde, şifrelemenin denetlenmesi hususunda bir inceleme için, bkz. Madsen ve Banisart, *Cryptography and Liberty 2000. An international Survey of Encryption Policy* (2000) ve Koops, *Crypto Law Survey*.

30. Hughes, "A Cyberpunk's Manifesto" (1993).

31. Gilmore, "Privacy, Technology and the Open Society", Cypberpunks'ın üçüncü ortak kurucusu olan Tim May, aynı zamanda bir manifesto da yazdı ve topluluğun kuruluş toplantısında okudu. Bkz. "The Crypto Anarchist Manifesto" (1992).

dermelerini sağlayan, etkin olan ilk anonim sunucu (*remailer* diye bilinir), Finli bir hacker olan Johan Helsingius tarafından yaratılmıştı. Finlandiya'nın İsveççe konuşan azınlığının bir üyesi olarak, bunun gibi bir sunucuya olan ihtiyacı şöyle anlatıyor: "İşiniz azınlıklarlaya, -ırksal, siyasal, cinsel ya da her neyse- bir azınlığa mensup insanların kendileri için önemli olan şeyleri, kim olduklarını açıklamak zorunda kalmadan tartışmak istediği durumlara her zaman rastlarsınız." Başka bir yerde, şunu da ekliyor: "Bu *remailer* lar insanların, aile içi şiddet, okulda karşı karşıya kalınan zorbalık veya insan hakları sorunları gibi çok hassas meseleleri Internet'te güvenli bir şekilde ve anonim kalarak tartışmalarına olanak verdi."³²

Gelecekte mahremiyet, sadece etik bir mesele değil aynı zamanda teknolojik bir mesele olacak. Elektronik network'lerin teknik olarak hayata geçirilmesinin, bireyin mahremiyetine büyük etkisi oldu. Hacker netiğinin mahremiyeti savunması, zor ve işbirliği gerektiren bir çaba haline geliyor. Net'i güvenli hale getirmenin yanında, kişilerin hayatlarının detaylarını saklayan başka çok sayıda network'e de söz geçirilmeli.

D. SANAL GERÇEKLİK

Tarihsel açıdan Net, bir hacker aracı olarak yukarıda belirtilen medyaya karşı iki tür yaklaşımla ilgili olsa da; genelde hacker etiğiyle ilişkilendirilmeyen önemli bir üçüncü boyuta sahiptir. İfade özgürlüğü ve mahremiyet fikirlerine ek olarak hacker'lar, kişinin bireysel etkinliğine de değer verirler. Aslında, *etkinlik* kelimesi, hacker netiğinin üç unsurunun da arkasındaki birleştirici fikri özetler. İfade özgürlüğü; toplumun değişik görüşleri kabul eden ve dile getiren, toplumsal açıdan hareketli bir üyesi olma yolunda bir vasıtaadır. Mahremiyet, kişisel bir hayat tarzı yaratma hareketini güvenli hale

32. Penet. "Johan Helsingius Closes his Internet remailer" ve Quittner. "Anonymously yours-An Interview with Johan Helsingius" (1994). Helsingius'un anonim remailerının kısa bir tarihçesi için bkz. Helters, "A Brief History of anon.penet.fi" (1997).

getirir; çüükü takip yöntemi insanları belirli şekillerde yaşamaya ikna etmek ya da egemen olan normlardan ayrılan hayat tarzlarına meşruiyet tanımayı engellemek için kullanılır. Bireysel hareket, kişiyi hayatta sadece pasif bir alıcı olmaya sevk etmek yerine kişinin tutkusunu gerçekleştirmesini vurgular.

Bu son hususta, kullanıcıyı sadece bir alıcı haline getiren, geleneksel medyanın (özellikle de televizyonun) niteliği oldukça farklıdır. Tekyönlü bir "gökyüzü kanalı" [sky channel] fikrini manastırdan alıp, seküler mantıktaki sonucuna taşır. 1980'ler gibi erken bir tarihte Fransız sosyolog-düşünür Jean Baudrillard, televizyon izleyicisinin bir alıcı olarak, sembolik bakımdan tanrılaştırılmasının; TV şovlarının konservelenen kahkahayı sunmasıyla gerçekleştiğine dikkat çekmişti. Televizyonun, "izleyiciye sadece hayret etmekten başka yapacak şey bırakmayarak", TV şovunun bizzat hem oyuncu, hem de kendi kendisinin seyircisine dönüştürdüğü noktaya geldiğini belirtmişti.³³

Kimi zaman Net de "sanal gerçeklik" olarak nitelendirilse de bugünlerde televizyon izleyicisi, bulunduğu durumu *gerçekdışı* olması bakımından, aynı sıklıkta sanal olarak tecrübe ediyor. Bugünlerde televizyon izlemek tipik şekilde, görünen görüntüyle kastedilen şeyin, televizyonun alabileceği en beter halin absürd bir tür parodisi olduğu hissini veriyor.

Televizyonun göze batacak kadar açık şekilde ekonominin bir parçası haline gelmesiyle, gerçekdışılık tecrübesi yoğunlaşıyor. Televizyon şirketleri, gün geçtikçe daha çok, tüm ticari şirketler gibi salt kâr amaçlı bir temelde işletiliyor. Asıl olan, reklâm satışını sağladığı için, izlenme oranları. Programlar temel olarak, reklamların ilanları haline geldi ve izleyicilere sadece zamanın fiyatını artırmak için ihtiyaç var. Geleneksel medyayı, uygulamalarını Net'e yaymaya sevk eden önemli bir nokta, bu yeni teknolojilerin kullanıcılar hakkında çok detaylı bilgi edinme şansını sunması ve bunun da, daha da kesin hedeflere yönelen reklamları satabilmeyi sağlaması. Burada amaç, teknolojiyi kullanarak piyasa tarafından yönlendirilen seyirci kitlesini artırmak.

33. Baudrillard, *Amerique* (1966). [*Amerika*, çev.: Yaşar Avunç. Ayrıntı Yay., 1996]

Televizyon, kapitalizmle bu kadar yakın ilişkide olduğu için, çoğunlukla Protestan etiğinin de hükmü altında. Bu bağlantı, önceden ele alınan ifade ve mahremiyet özgürlüğünü tehdit eden unsurları, Protestan ve hacker etiğinin diğeri bir yüzleşmesi bağlamına oturtarak aydınlatıyor. Medyanın ticari karakteri, hem ticari açıdan ilgi uyandırmayan alanlara veya konulara odaklanmayı önlüyor, hem de mahremiyetin ihlaline yol açıyor.

Fakat eğer Protestan çalışma etiği, hayatlarımızı bu derece belirlemeseydi, insanlar televizyonun halihazırda sunduklarına katlanmazlardı diye de iddia edilebilir, insanlar sadece çalışmak tüm enerjilerini tükettiğinde ve tutkularının peşinden gitmenin zevki için bile fazlaca yorgun olduklarında, televizyon için uygun olan edilgen alıcı durumuna düşerler.

Network toplumunun yükselişi kendi içinde, Jeremy Rifkin'in *End of Work* gibi kitaplarda ilan edilen, çalışmanın hayatımızdaki rolünün otomatikman azalacağı ve enerjimizin böylece dinlenmeye yönelik uğraşlara kalacağı şeklindeki genel illüzyona inanmak için bir sebep göstermiyor. Gerçekte, son yirmi yıl içinde çalışma zamanı azalacağı yerde arttı. Çalışma saatlerinde bir düşme yaşandığına dair herhangi bir iddia, yalnızca XIX. yüzyıl endüstriyel toplumunun on iki saatlik çalışma günüyle bir kıyas yapılırsa haklı çıkarılabilir; daha genel bir tarihsel ya da kültürel bağlamda bakıldığında değil.

Ayrıca, sadece çalışma saatinin süresi, kapsamlı bir kıyaslama noktası değildir. Çalışma saatlerinin her zaman, geriye kalan çalışma zamanının daha da fazla optimize edilmesi pahasına kısaltıldığını unutmamak lazım. Kısalan çalışma saatleri, hiçbir şekilde insanların daha az çalıştıkları manasına gelmez. Tam tersine, çalışma saatleri endüstriyel toplumun en kötü durum senaryosundan daha kısa hale gelmiş olsa da; kişiden eskisinden daha çok çaba talep eder hale geldi. Aynı amaçlara (veya daha da fazlasına) daha kısa zamanda ulaşma zorunluluğu varsa, kısalan çalışma saatleri işin veya çalışmamerkezliliğin azalması manasına gelmez.

Sosyolog Ed Andrew *Closing the Iron Cage: The Scientific Management of Work and Leisure* adlı kitabında, Protestan etiğinin

yönlendirdiği çalışma biçiminin bizi nasıl kolayca pasif bir hayat tarzına geri döndürdüğünü, başka bir şekilde analiz ediyor: "Dinlenme yanlısı sosyologlar, birçok işçinin iş dışında geniş çapta eğlenmekten aciz olduğu konusunda haksız değiller; fakat dinlenme acizliğinin, dışarıdan yönetilen işin 'taşma etkisi' olduğunu yeterince ciddiye almayarak hata ediyorlar."³⁴ Çalışan kişiye hâlâ alıcı olarak muamele edildiğinde, dinlenmenin de etkin tutkulara yer vermeyen pasif eğlenceye indirgenmesi eğilimi teşvik edilmiş oluyor. Andrew'a göre, ancak etkin bir iş modeli meydana getirildiğinde, hareketli geçen bir dinlenme zamanı mümkün olacaktır. Bireyler ancak, işlerinde kendi kendilerini yönetmeye başladıklarında, boş vakitlerinin de etkin yaratıcıları olabilecekler.

Boş vakitlerdeki tutku eksikliği, çalışma saatlerindeki tutku eksikliğinden kaynaklanıyorsa, durum gerçek anlamda iki kat trajik bir hal alır. Bu durumda cuma-merkezlilik, hayata en absürd şekilde geçirilmiş olur. İşlerinde dışarıdan yönetilen insanlar televizyon izlemeye ve dışarıdan eğlendirilmeye daha fazla vakit bulabilmek için cuma gününü beklerler. Diğer yandan hacker'lar, boş vakitlerini -pazarı- işlerinde amaçladıkları şeyler yerine, kişisel tutkularını gerçekleştirmek için kullanırlar.

34. Andrew. *Closing the Iron Cage: The Scientific Management of Work and Leisure* (1981), S.136.

VI Enformasyonculuğun ruhu

A. ÖZPROGRAMLAMA YAPABİLEN ÇALIŞANLAR

Hacker etiğinin halen anlaşılması gereken bir kısmı daha var: Network toplumunun, medya haricinde network'leriyle, özellikle de esin hayatını etkileyen ekonomik network'le olan ilişkisi. Bu noktada bazı bilgisayar hacker'ları, *hacker* etiğinin normalde kapsadığı kavramların ötesine geçtiğini hissedebilirler. Bu kesinlikle doğru. Bunlar tipik bilgisayar hacker'lığı konuları değil. Fakat sadece bazı bilgisayar hacker'larının savunduğu bu konular, toplumsal olarak, hacker etiğinin mücadelesinin bütününün önemli bir parçasını oluşturur.

Bu ekonomi network'lerinin, bilgi uzmanlarına göre şu anda hâ-

kim olan gerçeğini tanımlamak ve ancak bundan sonra hacker etiğini ele almak yararlı olacaktır. Endüstriyel dönemin sonlarında bir kişi çalışma hayatının sonuna kadar, dokuzdan beşe çalışacağı bir iş için eğitilirdi (tabii hiçbir zaman tam anlamıyla bu şekilde gerçekleşme de). Bilgi ekonomisinde, bu artık geçerli değil; onun yerine yeni bilgi uzmanı, Castells'in sözleriyle, "özprogramlama yapabilen" ve "kendini tekrar eğiterek teknoloji, talep ve işletme değişimin hızını artırdıkça; yeni bilgi kaynaklarına, yeni oluşumlara ve yeni işlere adapte olma yeteneğine" sahiptir.¹

Bilgi çağında, neredeyse tüm bilgiler çok çabuk eskir; bu nedenle özprogramlama yapabilenlerin, değişen projelerin yenilenen zorluklarıyla başa çıkabilmeleri için, uzmanlıklarını sürekli tekrar programlamaları gerekir. Süratli zamanın bu zorlukları, esnek zamanın eşit derecede beceri ve çaba gerektiren zorluklarıyla birleşir. Yeni esnek iş anlaşmalarında, -evden yapılan telekomünikasyon işlemleri gibi- bilgi uzmanları kısmen kendi kendilerinin idarecileri olmayı ve idareci adına kendilerini daha verimli şekilde programlamayı öğrenmelidirler.

Hiç şüphe yok ki, kimileri özprogramlama veya kişisel gelişim ("KG") edebiyatından medet umar. Geleneksel personel idaresinden, kişisel idareye doğru yön değiştirilen bir zamanda, Stephen Covey'nin *Seven Habits of Highly Effective People* ve Anthony Robbins'in *Awaken the Giant Within* gibi KG kitaplarının, yıllar geçtikçe en çok satanların arasında daha sık yer alması ve herhangi yeni bir KG kitabının, her zaman çok satanlar listelerinde ilk sıraya oturması şaşırtıcı değil. Bilgi çağında, fiziksel iş hakkında eski Taylor'cu "Çalışanın kolları daha da optimum bir yörüngede ha-

1.Castells, 'Materials for an Exploratory Theory of the Network Society (2000). "Özprogramlama yapabilen" çalışanlar Reich'in, *Work of Nations*'ın (1991) 14. bölümünde "sembolik-analitik işçiler" dediğine oldukça yakın düşer. Bu tür esnek çalışmanın yükselişi üzerine deneysel bilgiyi Carnoy, *Sustaining the New Economy*'de (2000) verir. Bilgi-teknolojisi gelişiminin coğrafi merkezi olarak çoğunlukla, sonradan başka yerlerde şahit olunan eğilimleri önceden belirleyen Kaliforniya'daki çalışma koşulları üzerine, San Francisco'daki Kaliforniya Üniversitesi ve Field Enstitüsü'nün yaptığı araştırmaya göre, Kaliforniyalı çalışanların üçte ikisi esnek çalışan, işlerinde en az üç sene kalanların, geleneksel çalışan sınıfına girdiğini belirtirsek, bu rakam yüzde 78'e çıkar (*The 1999 California Work and Health Survey*[1999]).

reket edebilir mi?" sorusundan ziyade daha zihinsel olan "Kişinin ruhsal hayatı daha optimum bir yörüngede ilerleyebilir mi?" sorusuna geçilmelidir.² Öyle görünüyor ki, insanın kendini programlaması konusunda, çağımızın çok kendine özgü bir tarafı var. Özelliklerini biraz daha detaylı bir biçimde inceleyelim.

B. KİŞİSEL GELİŞİMİN YEDİ ALIŞKANLIĞI

KG rehberlerini okuduğumuzda, yedi tane temel erdem öğrettiklerini görürüz. Bunlar, pek de tesadüfi sayılamayacak şekilde, daha eski olan Protestan etiğinin, Franklin aracılığıyla öğrettiklerinin aynılarıdır ve yine, kökenleri manastırda bulunabilir. Bu yaşama yöntemlerinin ortak başlangıç noktaları *belirleyicilik* ya da hedef tayin etmektir. Bireylere iyi tanımlanmış bir hedef belirlemeleri ve sonra da bütün enerjilerini bu hedefe ulaşmaya harcamaları öğretilir. "Hedef belirlemek ilk adımdır," diyor Robbins³ ve mümkün olduğunca kusursuz olmak için hedef seçmek, önceden belirlenmiş bir program gerektirir. Franklin de, bu tür bir planlamayı tavsiye etmişti: "Her zaman, orta karar yetenekleri olan bir adamın, ilk önce iyi bir plan yaparsa ve dikkatini dağıtacak bütün eğlenceleri ya da diğer meşguliyetleri bir kenara bırakarak bu planı uygulamayı yegâne ilgisi ve işi kabul ederse, büyük değişimler yaratabileceğini ve

2. Taylor *Principles of Scientific Management*'da (1911), çalışanların hareketlerini optimize etme yöntemini anlatıyor:

"İlk önce analiz edilecek işte özellikle becerikli olan 10-15 kadar farklı erkek (tercihan [mümkün olduğu kadar] birçok ayrı kuruluştan ve ülkenin ayrı yerlerinden gelenler olsun) bulun.

İkincisi; araştırılan işi yaparken, bu adamlardan her birinin yaptığı temel işlemini ya da hareketleri, hem de her birinin kullandığı aletleri inceleyin.

Üçüncüsü; bir kronometreyle, bu temel hareketlerin her birini gerçekleştirmek için gerekli zamanı inceleyin ve sonra işin her unsurunu gerçekleştirmenin en çabuk yolunu seçin.

Dördüncüsü; bütün yanlış, yavaş ve gereksiz hareketleri eleyin. Beşincisi: tüm gereksiz hareketlerden kurtulduktan sonra, en hızlı ve en iyi hareketleri ve aletleri bir seride toplayın.' (s. 61)

3. Robbins. *Awaken the Giant Within*, s. 274. [Bkz. *İçindeki Devi Uyandır: Zihin-İ Duyusal, Fiziksel ve Finansal Kaderinizi Bir Anda Ele Almanın Yolu*, çev.: Belkıs Çorakçı. inkılap Kitabeyi, 1997).

insanlar arasında büyük işler başarabileceğini düşünmüşümdür,"⁴ KG rehberleri insanlara, örneğin her gün yüksek sesle söyleyerek ve başarıyı önceden hayalinde canlandırarak, kendilerine sürekli hedefi hatırlatmalarını öğretir.

(Manastırda bu yönteme, "Tanrıyı yâd etmek" denirdi. Aradaki benzerlikler çarpıcıdır. Tıpkı KG guruları gibi, IV. yüzyıl keşişi Evagrius Ponticus'da bu arzulanan hedef ve tersi bir durum üzerinde hayal kurarak uzun uzun düşünmeyi salık vermişti: "Korku ve dehşet dolu kıyameti düşünün. Günahkârları bekleyen kaderi düşünün... Erdemli olanları bekleyen iyi şeyleri de düşünün... Bu iki gerçeğin hatırlattıklarını zihninizde tutunuz."⁵ *Vizyon* [vision] kelimesi bile, şimdi KG'de kazandığı anlamdan önce, spesifik olarak Hıristiyanlığın Cennet ve Cehennem görülerini kastediyordu. Yani KG kişiye, her sabah hedefi kendisine tekrar etmesini öğütleyerek aslında dini olmayan bir dua biçimi öneriyor.)

KG'ye göre, hedefe ulaşmaya yardımcı olacak erdemleri insanın kendisine hatırlatması önem taşır. Bunların en önemlilerinden biri ise *optimumu* yakalamaktır. KG insana, zamanı azami şekilde odaklanarak kullanmayı öğretir ki işin hedefe doğru en iyi şekilde ilerlemesi sağlansın. Uygulamada bu, her "şimdi" olan andan ne şe-

4. Franklin. *Autobiography*, s. 98.

5. Evagrius. Ward'ın *The Sayings of the Desert Fathers*'ında. Metnin tümü şöyle:

Korku ve dehşet dolu kıyameti düşünün. Günahkârları bekleyen kaderi düşünün, Tanrının ve meleklerin ve baş meleklerin ve bütün insanların Önünde duyacağı utancı, yani cezaları, sonsuz ateşleri, huzur vermeyen solucanları, karanlığı, gıcırdayan dişleri, korkuyu ve yalvarışları. Erdemli olanları bekleyen iyi şeyleri de düşünün: Babamız olan Tanrı ve onun oğlu, melekler ve baş melekler ve azizlerden olan tüm insanlar karşısında güven duymak ve o âlemîn armağanları, neşe ve mutlak saadet.

Bu iki gerçeğin hatırlattıklarını zihninizde tutunuz. Günahkârların kıyametlerine ağlayınız, o acıları ben de çekmeyeyim diye korkuyla kaygılanınız. Ama erdemli olanların çokluğuna sevinip memnun olunuz. Bu sevinçleri elde etmek için çabalayın ama o acıların yabancıları olun. Hücrenizin dışında ya da içinde, dikkat edin bunların hafızası sizi asla terk etmesin, böylece bu hatırladıklarınız sayesinde en azından yanlıştan ve zararlı düşüncelerden kaçabilirsiniz.

Bunu Robbins'le karşılaştırın: "İnsanlar bir şeyin hayalini yeterince kuvvetli kurarlarsa, tıpkı tecrübe etmişlercesine kolay bir şekilde başarıya ulaşabilirler" (*Awaken the Giant Within*, s. 80) ve "Görürsün, bundan on yıl sonra emin ol ulaşacaksın. Sorulması gereken soru şu: Nereye? Kim olmuş olacaksınız? Nasıl yaşayacaksınız?" (s. 31).

kilde yararlanıldığının sürekli farkında olmak anlamına geliyor. Robbins. kişiyi "zamanın *şimdi*"⁶ olduğunu hatırlamaya teşvik ediyor. Asıl soru ise, şu anda yapacağınız şey sizi Hedefe yaklaştırıyor mu? Eğer yaklaştırmıyorsa, yapmayın. Yaklaşılacak başka bir şey yapın.

Franklin'in öğretilerinde, "şimdi" olan âna karşı benzer bir uyanıklık öğütlenirdi: "Sürekli ihtiyatlı olun" ve "Her zaman faydalı bir şeyle meşgul olun; tüm gereksiz hareketlerden kaçının."⁷ KG rehberleri, kişinin rolüne uygun örneklerle uyarlanabilir vecizeler ve bir sonraki hareketi için ruhsal güç toplamak amacıyla yapabilecekleri üzerine düşünmesini salık verir. (Manastırda buna, "kalbini dinlemek" denirdi. Keşişlere hareketlerinin, her an en yüce hedefe hizmet edip etmediğine dikkat etmeleri de söylenirdi. Örneğin, VI. yüzyıl rahibi Gazeli Dorotheus: "Kendimize kulak verelim ve tetikte olalım kardeşlerim. Şimdiki zamanı ziyan edersek, onu bize kim geri verir?"⁸ Çöldeki Antonius III. yüzyılda, KG öğretmenlerinin tavrıyla, en yüce amacın yolunda anında hareket edebilmek için, rolüne uygun örnekler üzerinde düşünmeyi salık vermişti: "Azizlerin eserlerine dikkat edin ki, emirleri hatırlayan ruhlarınız, azizlerin coşkusuyla ahenk bulsun."⁹ Manastır tarikatlarının ruhani alıştırmalarını araştıran Fransız klasikçi Pierre Hadot, keşişlerin kısa biyografilerinden oluşan edebiyat türünün, tam da bu amaçla yaratıldığını belirtmişti.¹⁰ Günümüzdeki başarılı şirket yöneticileri hakkındaki edebiyat, bizim azizlerimizin edebiyatı ve onların vecizelerinin derlemeleri de bizim *apophthegmata**'mızdır, ("pederlerin deyişleri").

6. Robbins, *Awaken the Giant Within*, s. 31.

7. Franklin, *Autobiography*. s.86, 85.

8. Dorotheus, *Didaskaliai*, 104.1-3.

9. Athanasius, *Life of Anthony*, 55. Bunu, Robbins'in şu sözleriyle karşılaştırın: "Neredeyse her konuda en iyi strateji, rolünün uygun bir örneğini, yani sizin istediğiniz sonuçları önceden almaya başlamış birilerini bulmak ve sonra da onlardan bilgi sızdırmaktır. Ne yaptıklarını, temel inançlarının ne olduğunu ve nasıl düşündüklerini öğrenin" (*Awaken the Giant Within*, s. 25).

10. Özellikle bkz. Hadot'nun denemeleri "Spiritual Exercises" ve "Ancient Spiritual Exercises and 'Christian Philosophy'", *Philosophy as a Way of Life: Spiritual Exercises from Socrates to Foucault* (1995).

**Apophthegmata Patrum*: IV. yüzyılda çöllerde yaşayan önemli keşişlere atfedilen, manastır mensuplarının ruhani hayatlarını anlatan çeşitli özdeyişlerin ve anekdotların bir derlemesi, (ç.n.)

Hedefe yaklaştıran diğer KG erdemleri, esneklik ve istikrardır. Robbins, hedefin "görekemli bir saplantıya"¹¹ dönüşmesi gerektiğini belirtiyor. Ona ulaşmak için kullanılan araçlarda ise kişi, *esnek* olmaya rıza göstermeli. Robbins, eğer "istediğinize ulaşana kadar yaklaşımınızı değiştirmeye devam ederseniz,"¹² hiçbir şeyin sizi hedefe ulaşmaktan alıkoyamayacağını vurguluyor. İnsan, daha iyi yaklaşımlar öğrenmeye her zaman hazır ve bunun için de yeterince alçakgönüllü olmalı. Franklin de insanın "azmettiğinde" bunun için ne gibi bir esneklik ya da öğrenim gerekiyorsa "ihmal etmeden yerine getirmesini" salık vermişti.¹³ (Daima alçakgönüllülikle öğrenmeye ve Tanrıya daha da yaklaşabilmek için değişime karşı esnek olmaya razı olan Antonius'un tavrı da buydu: "Çünkü sık sık soru sorar ve orada olanları dinlemeyi arzularđı ve eğer birisi faydalı bir şey söylese, ondan istifade ettiğini itiraf ederdi.")¹⁴

İstikrar, sebatla beklenmesi gereken hedefe doğru, kararlı bir ilerleme demektir ve aksamaların kişinin hislerini yıkıcı bir şekilde etkilemesine izin verilmemelidir. KG'nin bakış açısına göre keder gibi "negatif hisler" araya girmemelidir. Örneğin, bir şeyin yitirilmesinden veya bir hatadan dolayı kederlenmek, o şeyleri geri getirmez ve hatayı da tersine çevirmez. KG negatif hisleri, sadece hedefe ulaşmayı geciktiren bir enerji kaybı olarak görür.

KG literatürü, istikrarı güçlendiren pozitif düşüncenin aşırı yüklü bir biçimini öğretiyor. Örneğin Robbins, okuyucuya farklı betimleme yolları kullanarak, negatif hislerini pozitifçe çevirmesini öneriyor: Böylece, *Kendimi keyifsiz hissediyorum, kendimi hareket öncesi durgun hissediyorum*a dönüşüyor; *üzgün* yerine *düşüncelerimi sınıflandırıyorum*; *nefret ediyorum* da *tercih ediyorum* oluveriyor; *sinirlendim, uyarıldım* demek oluyor; *berbata farklı diyoruz*, vs.¹⁵ Bir kez daha Franklin, kişiyi sakin olmaya teşvik ediyor: "Önemsiz şeylerden veya sıradan ya da önlenemez kazalardan rahatsızlık duymayın."¹⁶ (Bunu bir de, sakıncalı bir günah olan üzüntüyü ve

11. Robbins. *Awaken the Giant Within*, 12. bel.

12. a.g.y., s. 44.

13. Franklin, *Autobiography*. s. 85.

14. Athanasius, *Life of Anthony*, 67.

15. Robbins, *Awaken the Giant Within*. s. 216-218.

16. Franklin, *Autobiography*. s. 85.

yerine pozitif bir bakış açısı getirmeyi ayrıntılı olarak ele alan Cassian'la karşılaştırm. Ona göre, üzüntü ya "önceki *bir* kızgınlığın hatasıdır" ya da "gerçekleştirilmemiş bir çıkar arzusundan ortaya çıkmıştır." Her iki durumda da, bir sonuca varmayacağı için bir kenara bırakılmalıdır. Cassian üzgün ruhu, "güvelerin yediği [ve] artık ticari değeri ya da faydalı bir kullanım biçimi kalmamış bir elbiseye" benzetir.)¹⁷

Çalışkanlık, KG'nin dünya görüşündeki beşinci temel erdemdir; kişi sıkı çalışmayı takdir etmelidir. Robbins, birey için "büyük çapta bir harekete istekli olmanın"¹⁸ ne kadar önemli olduğundan bahseder. Franklin de, çalışkanlığı bir erdem olarak nitelendirir. *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu*'nun giriş sayfalarında Weber, Franklin'in babası tarafından tekrarlanan şu İncil deyişine Protestan etiğinin çalışmaya yüklediği değerin bir örneği olarak değinir. "Mesleğinde azimli olan birisi görürsen işte o kralların önünde durmalıdır."¹⁹ KG'de çalışmak, kendi içinde bir hedefmiş gibi görünecek kadar idealleştirilmiştir. (Bu fikir, manastır tarafından da paylaşılır. Hatta manastır, çalışkanlığın zıddı sayılan, sadece tembellik değil can sıkıntısı ve huzursuzluk anlamlarına da gelen *acedia*'yı, yedi ölümcül günahın biri olarak kabul ederdi. Keşişler üzerinde kötü etkisini, Cassian şöyle anlatıyor: "Ve ne zaman kişiyi bir raddede alt etmeye başlasa, ya odasında aylak ve tembelce oturtturur [...] ya da oradan çıkararak huzursuzlaştırır, onu avareye çevirir.")²⁰

Franklin'in Protestan etiğinde vurguladığı paranın değeri, KG'de de belirgin bir şekilde yer alır. Robbins'in kitabının alt başlığı şudur: *Zihinsel, Duygusal, Fiziksel ve Finansal Kaderinizi Bir Anda Ele Almanın Yolu*, KG kitaplarında, hedef seçimi için verilen modellerde para, seçilen hedefe örnek vazifesi görüyor. Robbins 'in hedef belirleme biçimindeyse, para yerleşik bir amaçtır:

17. Cassian, *Institutes of Coenobia*, 9.4, 9.3.

18. Robbins, *Awaken the Giant Within*. s. 44.

19. Weber. *Protestan Ahlakı*, S. 44. bkz. Franklin, *Autobiography*, s. 81.

20. Cassian, *Institutes of Coenobia*, 10.6,

Ne kadar kazanmak istiyorsunuz?
Senede 50,000 \$ mı?
Senede 100,000 \$ mı?
Senede 500,000 \$ mı?
Senede 1 milyon \$ mı?
Senede 10 milyon \$ mı?
Sayamayacak kadar çok mu?²¹

(Manastır hayatının ekonomiyle olan ilişkisi, diğer erdemlere ilişkin durumdan daha karışıktır. Manastırların hedefi para kazanmak değildi fakat Yunanca oikonomia'dan gelen *ekonomi* kelimesinin ilahiyat alanında, kurtuluş doktrinine ilişkin olarak kullanılması rastlantı değildir. Kapitalizmde de manastırda da hayat, "kurtuluş" veya "cennet" için yani ekonomik akıbet için çabalamak uğruna ikinci plana atılır.)

KG dünyasında, hedefi ve ona hizmet eden erdemleri hayata geçirme konusunda hiçbir şey şansa bırakılmaz. Her şey hesaba katılmalıdır. Bu nedenle, *neticenin sorumluluğunu üstlenme* yedinci önemli erdemdir. Robbins'in kitaplarının okuyucuları hedeflerini yazıya dökerler ve onlara doğru ilerleyişlerinin raporunu tutarlar. Robbins, kişinin hislerinin evrimini nasıl belgelemesi gerektiğini şöyle belirtiyor:

1. Ortalama geçen bir haftada tecrübe ettiğiniz bütün hisleri yazın.
2. Bu hisleri tetiklemek için kullandığınız olay ya da durumları listeleyin.
3. Her negatif his için bir panzehir bulun ve Hareket Sinyali'ne karşılık vermek için uygun araçlardan birini kullanın.²²

21. Robbins, *Awaken the Giant Within*, s. 294. Ayrıca bkz. Robbins'in hedef formları, s. 277-80. 289-302.

22. a.g.y., s. 471-72. Burada Robbins, Franklin'in defter tutma sistemine açık şekilde gönderme yapıyor.

Bunun üstünde de yine Franklin'in gölgesi dolanıyor. Franklin, *Otobiyografi*'sinde bize, hedeflerini nasıl yazdığını anlatıyor: "Hâlâ günlük defterimde duran, yazılı çözümler oluşturdum."²³ Bize hedefleri ve erdemleri sadece yazmanın yeterli olmayacağını, gerçekleştirilmeleri için "günlük incelemelerin de gerekli olacağını"²⁴ farkında olduğunu da söylüyor. *Otobiyografi* 'sinde, bu amaç için geliştirdiği ruhsal defter tutma şeklini şöyle anlatıyor:

Her erdem için [ki bunların arasında kararlılık ve sükûnet de yer alıyor] bir sayfasını ayırdığım küçük bir defter yaptım. Her sayfayı, kırmızı mürekkeple çizgiler çekerek yedi sütuna boldüm ve her sütunu bir harfle işaretledim ki, haftanın her günü için bir sütun olsun. Bu sütunları her birinin başlangıcına bir erdem baş harfini vererek, on üç kırmızı çizgiyle böldüm. Her çizgiye ve onun sütununa çok ufak bir siyah noktayla, o gün inceleme sonucu bulduğum, o erdeme ilişkin yapılmış her hatayı işaretledim.²⁵

(Bunu, keşişlerin gelişimlerini sistematik biçimde gözlemlemeyi nasıl öğrendikleriyle karşılaştırın. Dorotheus şöyle diyor:

Kendimizi her gün değil, her mevsim, her ay ve her hafta gözlemlemeliyiz ve kendimize şunu sormalız: "Geçen hafta beni alt eden tutkuya göre, şu anda hangi aşamada bulunuyorum?" Aynı şekilde her sene, "Geçen sene şu ve şu tutkular beni alt etmişti, peki ya şimdi?" diye sormalız. [Kilise] pederleri bize, her birimizin sıra ile her akşam, günü nasıl geçirdiğimizi ve her sabah, geceyi nasıl geçirdiğimizi gözden geçirerek arınmamızın nasıl faydalı olduğunu söylemişlerdi.²⁶ Modern sonuç muhasebesini seküler bir günah çıkarma şekli olarak kabul edebiliriz, ofisi de günah çıkarma odası.)

Son olarak, şunu belirtmek gerekir ki, yöntemli olmayı vurgulamaları, manastır ve KG'yi önemli bir açıdan daha birleştiriyor: İki durumda da yöntem, dünya üzerinde açıklık ve kesinlik vaadini sunuyor. Salt bu noktadan bakıldığında, kişinin hangi yönüme güçlü bir

23. Franklin. *Autobiography*, s. 59.

24. a. g. y., s. 86.

25. a.g. y., s. 86-87.

26. Dorotheus, *Didaskaliai*, 111.13, 117.7.

biçimde inandığı aslında fark etmiyor. Kurtuluş, manastırda da KG'de de gerçekleşiyor. Daha da karmaşık network'lerin her zamankinden çok daha fazla süratte işletildiği bir çağda, bu tür bir açıklığa ve kesinliğe artan bir talep var gibi görünüyor. Görünürdeki gelişimimiz ne kadar karmaşık ve süratli hale gelirse, içeride basitliğe olan talep o kadar artıyora benziyor.

KG vasıtasıyla, karmaşık ve süratli dünyada insanlar, daha da özelleşmiş hedefleri gerçekleştirmeye çalışmaları öğretilerek idare ediliyor. Eğer bireyler küresel rekabet dünyasına izlerini bırakacaklarsa, hedeflerini her zamankinden daha kesin olarak "yerelleştirmeliler." Her biri sabit bir noktaya odaklanmalı ve dünyanın geri kalanının çoğunu dışarıda bırakmalı. Sürat, şimdiki âna odaklanmakla elde edilir. Hayat, bir seferde *bir* hedefe ve *bir* âna indirildiğinde idare edilebilir hale gelir. O zaman sorulması gereken soru sadece şu: En yüksek hedefime göre şu anda doğru bir biçimde mi yaşıyorum? KG, her durum için ayarlanmış cevaplar vererek bunu bir adım daha ileriye götürüyor (esneklik, istikrar, vs. gibi).

KG'nin verdiği bu dini hava, o anki hedefin başarıya ulaşmasını amaçlasa da, KG yönteminin psikolojik açıdan sadece işlevsel olmadığını kesinleştiriyor. Network toplumunda eğer kişi, kurtarıcı gücüne koşulsuzca inanabileceği, kesin olarak belirlenmiş bir yöntemle başvurabiliyorsa; ruhsal açıdan hayat, daha kolay hale geliyor ve bu nedenle de hem KG öğretileri hem de köktencilik, network toplumunda eskisinden çok daha çekici bir hal almıştır.

C. ENFORMASYONCULUĞUN RUHU

Kimileri KG'yi, network toplumu bağlamında analiz etme zahmetine neden katlandığımızı merak etmiş olabilir. Sebebi, bu incelemenin, Castells'in *The Information Age'de* ortaya attığı temel mesele olan ekonomi network'lerinin mantığına dolaylı yoldan ışık tutabilecek olması. Castells, "Network girişiminin etik temeli olan bu enformasyonculuğun ruhu nedir?" diye sorar ve şunu belirtir: "Bu network'leri birleştiren nedir? Yalnızca arızı olarak, tesadüfen

yapılmış birleşmeler mi? Belirli network'ler için bu geçerli olabilir; fakat network'le yapılan organizasyon biçiminin kendine ait bir Kültürel boyutu olmalı." Aynı soru daha da genelleştirilerek, yeni bilgişlem teknolojisi paradigması olan enformasyonculuk üzerine Kurulu network toplumunun ruhu hakkında da sorulabilir. Castells'in kendisi de yalnızca, enformasyonculuğun ruhunun "kısa ömürlü bir kültür" olduğunu söyleyerek, bu temel soruyu cevapsız bırakıyor: ki bu da maalesef, bu ruhun herhangi bir ortak ya da kalıcı değerinin olmadığını söylemekle aynı şey.²⁷

Bir çağa hâkim olan ruhu tarif etmek, tabii ki hiç de kolay değildir. Bunu farklı kültürlerde farklı değerlere göre işleyen network toplumunun değerlerine göre ve bu değerlerin ayrıca her yerde süratli bir dönüşüme maruz kaldığı bir dönemde yapmanın, özellikle zor olduğunun farkında olmalıyız. Yani network toplumunun, tamamen değerden yoksun bir toplum olduğu, ilk başta kolaylıkla görünüyor. Network girişimcileri ürünlerini, herhangi bir kültürün değerlerine uyarlamaya (bir ürünün çeşitleri, yerel kültürel değerlere hitap etme yoluyla farklı ülkelerde pazarlanıyor) ve hatta elverişli bir pazar bulunabilirse (egzotik ürünler pazarı gibi) o kültürel değerlerin bazılarını ticarileştirmeye de isteklidir. Aynı zamanda kültürler, küresel bilgi ekonomisinin dışında kalmamak için, kendi alanlarındaki network girişimlerinin faaliyetine engel olan geleneksel değerlerden vazgeçme sürecindedir.

Bununla beraber, network girişimlerini yöneten ruhu ele alırken Weber'in *kapitalizmin ruhu* ya da *Protestan etiği* terimlerini kullandığında, her yerde tamamıyla aynı şekilde gelişen bir kültürden bahsetmediğini hatırlamak gerekir. Maksudı, kapitalizmin ruhu ve Protestan etiğiyle yönetilen bütün kültürlerin tamamının aynı değerleri paylaştığını iddia etmek değildi. İkincisi, birleşerek gelişimi oluşturduğunu keşfettiği değerler yani iş ve para, eski etik değerlerden çok farklıydı.

Bunları açıklığa kavuşturduktan sonra, network toplumu türlü kültürel tezahürler içerisinde birçok başka değer içerse de, network girişimlerine rehberlik eden değerleri ve hatta genel olarak network

27. Castells. *Information Age* (1996-8), cilt 1, s. 199.

toplumunu tanımlamak mümkün. Network girişimlerinin, KG'nin abartılı bir biçimde öğrettiği yedi değerın aynalarıyla bir araya geldiğini söylemek için haklı sebepler var. Bu değerler, hedef tayin etmek, optimum davranma, esneklik, istikrar, çalışkanlık, ekonomi ve neticenin sorumluluğunu üstlenmeydi. Ve bunlar geleneksel ve felsefi anlamda değerlerdir, yani eski etik değerlere benzemeseler de hareketleri yönlendiren ve her şeyden üstün olan hedefler.

Bu liste gittikçe artarak, devletlerin değerlerini de tarif ediyor, ki Castells bunun yeni biçimine, "network devleti"²⁸ adını veriyor; böylece network toplumunun tümüne hâkim ruhu şekillendirdikleri görülebilir. Geleneksel ulus-devletlerin, Avrupa Birliği, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması ve Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği gibi devlet network'lerine temsilci güç yollamasının sebebi, büyük ölçüde, bilgi ekonomisi içerisinde refah düzeyini yükseltmek olduğuna göre, bu ruhun özel girişimlerden devletlere yayılması, hiç de şaşırtıcı değil. Devletlerin hareketleri, giderek daha da fazla ekonomik hedefler tarafından yönetiliyor.

Bu yedi değerın kendi arasında bir hiyerarşi barındırdığı söylenebilir: *Para*, network toplumunun yönetici ruhunun en üst değeri ya da hedefi, diğer değerlerse bu hedefin gerçekleşmesini destekliyorlar. Diğer değerler arasında iş hâlâ özel bir statüye sahip. Özellikle devletler, bağımsız bir hedef olarak destekliyorlar, fakat bu seviyede bile gitgide daha açık biçimde paranın altında yer alıyor. Tıpkı, bir biçim olarak network girişimi gibi, optimum davranma, esneklik, belirleyicilik ve neticenin sorumluluğunu üstlenebilme de, kapitalizmin yeni bir teknolojik durumda, para kazanmaya uyum sağlamanın neticeleri olarak görülebilir.

Burada Robbins'in kişiye önerisi, değerler hakkında bu şekilde düşünmenin iyi bir ifadesini veriyor: "Arzuladığım ve hak ettiğim talihe [paraya] ulaşmak için değerlerim neler olmalı? [...] Gerçekten istediğiniz hayat kalitesini yaratmak için hangi değerlerden kurtulup, hangilerini eklemek istersiniz bir bakın." Ve: "Hiyerarşimde bu değeri, bu seviyeye yerleştirerek nasıl bir çıkar sağlayacağım?" Bu bakış açısıyla değerler, sadece para biriktirmek için bir araçtır,

ki bu, Weber'in evvelden, Franklin'in değer sisteminde fark ettiği bir şeydir.²⁹

Böylece bilgi ekonomisi, eski kapitalizmin ruhunun değerlerine, esasında eski para kazanma hedefinin devamlılığını garanti etmek için tasarlanmış yenilerini ekliyor. Para -ki aracı olan değerdir- tuhaf bir hedeftir. Toplumun hayali, asgari miktarda paradan ibaret olunca, bu hayali gerçekleştirmek için dünyada hakiki değişimler yapılması gerekmez. Bu *esneklik* değeriyle ilişkilidir. Ticari girişimler ve devletler, dünyayı değiştirmekten bahsetmezler; olası herhangi bir dünyada, sürekli para kazanma başarısını korumak için tasarlanmış, esnek bir stratejik düşünce tarzı geliştirmişlerdir. Belli bir yaklaşımın işe yaramadığı bir durumda girişimci ve devlet değişmeye hazırdır ve başka düşünce yolları saf bir idealizm olarak nitelendirilir hale gelir.

Bilgi ekonomisinin süratli işleyen rekabetinde, işletme biçimleri dinamik olmalıdır. Bu, işletmeleri projeler halinde organize etmeye imkân verir ve bunlar için daha da fazla *hedef tayin etmek* ve *neticenin muhasebesini yapabilmek* gerekir. Bu, hem girişimin bütününün üzerine yatırım yaptığı ana projeler için, hem de çalışanların bireysel olarak giriştiği kısmi projeler için geçerlidir. Projelerin açık ve net hedefleri ve zaman çizelgeleri olmalı, gelişimleri, sistemli bir biçimde takip edilmelidir. Bilgi uzmanları işlerinin zamanını ve yerini seçme özgürlüğüne sahip olduklarında bu daha da fazla önem kazanıyor. Hedefler ve son mühletler, çalışma ilişkisinin esas belirleyicileri haline gelir. Bu usuller de, devletlerin idaresinde yavaş yavaş daha hâkim hale geliyor.

Optimumu sağlama, network girişimleri için önemlidir. Özprogramlama burada yine devreye girer. Network girişimleri işlevlerini, aynı bilgisayar ve network işlemlerinin optimize edildiği şekilde optimize ederler. .com kapitalistlerinin yeni ticari görüşüne esasında, işlemi tekrar programlama şeklinde bakılabilir. .com'lar bir işin aşamalarını, kod programlamada satırlarmışçasına ele alırlar: Gereksiz olanlar (örneğin dağıtımda, toptancılar ve perakendeciler) elenir ve yavaş programlar daha hızlı çalıştırılabilir üzere, tama-

29. Weber, *Protestan Ahlakı*, s. 43.

mıyla yeni bir bakış açısıyla tekrar yazılır.

İş ilişkilerinin organizasyonu da, mesele bir bilgisayar network'ünün geliştirilmesiymiş gibi, optimize edilir. Özel girişimler zorunluluk dahilinde, kendi temel vasıflarını başka vasıflarla birleştirirler ya da ayırırlar. Hem işlemin hem de organizasyonun bu şekilde optimize edilmesi, hükümetlerin esnek iş gücü fikrini taahhüt etmelerinden beri mümkün hale geldi.

İstikrar, network toplumunun hâkim ruhunu tanımlayan değerler listesini tamamlıyor. Hükümet düzeyinde bu ideal, politikacıların dilinde *adalet* ve *barış* gibi sözcüklerin yerini *istikrar* terimine bırakmasıyla kendini gösterdi. AB, Avrupa'nın gelişiminde istikrar bekliyor (örneğin Yugoslavya için bir Güneydoğu Avrupa İstikrar Paketi mevcut).³⁰ Birleşik Devletler, dünyanın çeşitli bölgelerindeki koşulları istikrarlı hale getirmek istiyor ve aynı istikrar, Asya'nın gelişmesinde de gerekli görülüyor. Hükümetler kendi içlerinde, başarılı ve başarısız arasındaki ayrımın "toplumsal istikrarsızlığı" artırdığından endişe duyuyor. Bunun da gene sakıncalı oluşunun başlıca nedeni, mali hedefin gerçekleşmesine tehdit teşkil ediyor olması; bildiğimiz gibi istikrarsızlık, seçicilik fikriyle dehşete kapılan şirketler tarafından hoş karşılanmaz.

Şimdi bu bilgilerle, KG'nin değer sisteminin network girişimlerinin başarılı çalışanları için ne kadar iyi işlediği anlaşılabilir; çünkü onlar aslında girişimlere ait değerlerin, bireyin kendi hayatı üzerindeki uyarlamasıdır. KG'de bir kişi hayatına, "Vizyonum nedir? Gerçekleştirmek için stratejim nedir?" diye soran bir network girişimiymiş gibi muamele eder. Hayat üç aylık gelişme raporlarıyla, bir proje haline gelir.

Sonuçta, bir network girişiminin ya da kişinin ve bir bilgisayar ya da network'un idealleri aslında aynıdır. Bir yandan yüksek süratte istikrar sağlayarak, her hedef proje için optimum şekilde, esnekçe iş görebilmek. Bu gerçek bize, toplumumuzun yeni teknolojik temelinden, özellikle de bilgisayar network'lerini ilgilendiren enformasyonculuğun ruhundan bahsetme gerekçesi sağlar. Network girişimi veya devlet de, KG'yi uygulayan insanlar da enfar-

30. *Stability Pact For South Eastern Europe (1999).*

mosyona dair metaforlar olan bilgisayar ve network'ü kendilerine uyarlıyorlar.

Bu nihayetinde, KG'yi ve network toplumunun hâkim ruhunu şüpheli kılıyor. Sorun, bu ilkelerin hedeflere ulaşmada başarı sağlayamayacak olması değil. Sorun, insan olmanın ne olduğunu nasıl nitelendirdikleridir. KG'de ve network toplumunun ruhunda, temelde bilgisayar network'ü olan bir toplum mantığı, insanlara ve onların ilişkilerine tatbik ediliyor. İnsana, her zaman daha iyi şekilde yeniden programlanabilecek zihinsel rutinleri olan bir bilgisayar gibi muamele ediliyor. KG öğretisinin hepsini bir bütün olarak, insanların çalıştırmaları gereken kısa bir bilgisayar programına çevirmek mümkün olabilirdi. Robbins, insandan açıkça "zihinsel bilgisayar"³¹ diye söz ediyor. Bir bilgisayar olarak insan düşüncesi KG'de, insan ilişkilerini de bilgisayar network'leri olarak düşünme şeklinde genişletiliyor. Robbins şöyle diyor: "Benim için en geniş kaynağın, bir ilişki olduğunu keşfettim çünkü ihtiyacım olan her kaynağın kapılarını açıyor."³² Böylece, önceden ele alınan bireyin kendi hareketlerinde etkin olan değerler, onun insan ilişkilerine de uyarlanmış oluyor: İnsan, hedefi için faydalı kişilere bağlanmalı ve işe yaramaz hatta zararlı olanlardan ("kötü arkadaşlardan") ayrılmalı.

D. NETWORK'ÜN ETİĞİ

Ele aldığımız yedi değer arasında, eski etik değerlere en yakın olanı istikrardır. Bununla beraber istikrar, diğerlerinden gerçek etik anlayışının network çağında yaşadığı zorluğu en iyi şekilde gösterdiği ölçüde farklıdır. Bir network çökmediği ve dahilinde sürdürülen faaliyetleri durdurmadığı sürece istikrarlıdır. Buna benzer olarak yeni idealimiz, finans pazarının küresel bilgisayar network'ündeki işleyişini engellemeyerek istikrarlı olan bir toplumdur.

Network metaforunun, insanlara ve topluma uyarlanması etik açıdan ne manaya geldiğini daha detaylı biçimde görelim. Net-

31. Robbins. *Awaken the Giant Within*. s. 182.

32. a.g.y., s. 27.

work mantığı, tek sınırlama olan network'ü sürekli kılma ihtiyacı doğrultusunda, kaynaklarla bağlantı kurma ve bağlantıyı kesme aracılığıyla sürekli optimize olmayı gerektirir. Pratikte, etiği hayatta kalma felsefesiyle değiştirmeden bunu gerçekleştirmek zordur. Ticari girişimler, network'lerini ekonomik rekabetten sağ çıkmak için optimize ederler ve ayak uyduramayanlar network'lerin dışında kalırlar. Bu hayatta kalma mantığı ironik olarak doruk noktasına şöyle çıkıyor: Network'ler bilgi alanının sadece elit tabakasını bir araya getirdikçe, elit de bir o kadar hayatta kalabilme endişesi yaşamak zorunda kalıyor. Bilgi uzmanı bu hayatta kalma meselesini, network'ten çıkarılan kişi kendisini sokak ortasında veya güpegündüz evinin önünde, beklenmedik bir şekilde şiddet kullanmakla tehdit ederek hatırlattığında anlayabiliyor. Bir an için, network toplumundan dışlanmış kişi güç sahibi oluyor. Uzman kendisini, fiziksel açıdan tehditkâr olan bu durumdan kurtarmak için doğru kelimeleri ararken, bilgi-işlem becerilerinin ciddi anlamda zorlandığını görüyor. Bu soruna kolay çözümler, "istikrar sağlayan" unsurların takviye edilmesinde yatıyor; daha fazla polis memuru işe alınır ve yüksek seviyeli elit tabaka çareyi, özel korumalarında arar. Küresel düzeyde en gelişmiş ülkeler, dışlanmışlar arasındaki savaşlarda, her bir sürtüşmenin küresel ekonomi açısından ne kadar önemli olduğuna göre "istikrar sağlar".

Bu seçkin network mantığını birleştirmek için bazı hacker'lar, kapsayıcı network hedefini savunuyor. Buna örnek, Net'in gelişiminin merkezindeki bir hacker enstitüsü olan, Internet Society'dir. Enstitünün etiği şu ilkeyle ifade ediliyor: "internet kullanımında ırk, renk, cinsiyet, dil, din, politik ya da diğer fikirler, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, soy veya diğer bir konum üzerinden ayrımcılık yapılmayacaktır."³³ Internet Society, Net'in yayılmasını ve özel girişimler ile hükümetlerin gelişimleri dışında kalmış herkese network becerilerinin öğretilmesini destekler. Bu devasa bir görev. Ben bunları yazdığım sırada, dünyada insanların sadece aşağı yukarı yüzde beşinin Net erişimi var (bunun yaklaşık yarısı Kuzey Amerika'da. Afrika ve Ortadoğu'nun ikisi toplam, Bay Area'daki

insan sayısından daha az kullanıcıya sahip) ve dünyadaki yetişkin nüfusun yarısı hayatında telefon bile kullanmamış durumda.³⁴ Yani hacker çabaları, gerçekte henüz pek bir fark yaratamadı; yine de bize bu görevi hatırlatmak için her sene kutlanan yeni bir tür işçi bayramı olan NetDay [Net Günü], sadece istikrar için değil kendi içinde bir amaç olarak herkesi önemseme idealinin, önemli bir sembolüdür.³⁵ Elbette ki network'ün sadece teknik boyutu, bir toplumu adilleştirmeye yeterli olmayacaktır; fakat bu, çalışanın şirketle ilişkisindeki seviye olan ekonomik network'ler düzeyinde adaleti sağlamak için gerekli bir önkoşul.

E. BİLGİSAYARIN ETİĞİ

Bilgisayar metaforunu insanlara ve topluma uyarlamak, gerçek etik anlayışını da oldukça zor hale getiriyor. İnsanların ve özel girişimlerin, bilgisayara göre optimize edilmesi, *hız mantığına* yol açıyor ve bu da hayatlarımızı başka bir yönden hayatta kalma temelli yapıyor. Yüksek hızlarda toplumsal hedef, yarış arabası sürücülerininkiyle aynı oluyor: Yoldan ayrılmaması için aracı dengede tutmak. Burada istikrar ideali, bir kez daha etik yapının yerini alma tehdidini oluşturuyor.

Bir "etik bariyeri", yani aşıldığında etiğin artık var olamadığı bir hız olduğu söylenebilir. Bu aşamadan sonra geriye kalan tek hedef, o andan sağ çıkabilmektir. Sadece hayatta kalmak için, sırf "şimdiye" odaklanmak zorunda kalmayanlar, başkalarını önemseyebilirler. Etik standart, acele etmeden düşünmeyi gerektirir. Etik standart aynı zamanda daha uzun bir zamansal bakış açısı gerektirir; yani hâkim gelişmelerin gelecekte doğuracağı sonuçların sorumluluğu ve dünyanın şimdi olduğundan farklılaştığını hayal edebilme yeteneği. Çağımızın bu ikinci büyük sorunu hususunda hacker'lar yine sadece; zamanla daha farklı, özenli bir ilişki kur-

34. Nua, *Internet Survey: How Many Online* (Eylül 2000). Buna göre. 160 milyonu Birleşik Devletler ve Kanada'da olmak üzere, 380 milyon kişi çevrimiçi [online].

35. Daha fazlası için bkz. NetDay web sayfası, <http://www.netday.org/>.

manın az çok sembolik bir örneğini sergileyebilirler. Örneğin Danny Hillis'e göre, insanlık gelişime yönelik öyle bir hızla ilerliyor ki; halihazırda burada olan ya da en iyi ihtimalle, çoktan beri hüküm süren sürat sayesinde bir iki sene içerisinde burada olacakların dışında, bir şey görmekten aciz durumda. Hillis 1993'te şunları yazmıştı: "Ben çocukken, insanlar 2000 yılına kadar neler olacağından bahsederlerdi. Şimdi, yani otuz yıl sonra, hâlâ 2000 yılına kadar neler olacağından bahsediyorlar. Tüm hayatım boyunca gelecek, senede bir yıl azaldı durdu."³⁶

Buna karşı koymak için hacker'lar, geleneksel olarak uzak geleceğe dair düşünce deneyleri için bile vakit ayırdılar. Bilgisayar hacker'larının, geleceğe dair araştırma alanlarında kendilerini evlerinde hissettiklerini ve birçoğunun bilimkurguya olan büyük merakını biliyoruz. Bu yüzden, bir grup hacker'ın Hillis'e katılıp, amacı zamana bakış açımızı sarsmak olan Long Now Foundation'ı [Uzun Süren Şimdi Kurumu] kurması şaşırtıcı değil. Kurumun ana projesini, uzun bir perspektifte düşünmeyi simgeleyen ve teşvik eden bir saat yapmak oluşturuyor. Hillis, "Senede bir kez tıklayan bir saat yapmak istiyorum. Yüzyıl kolu, her yüzyılda bir ilerleyecek ve gugukkuşu milenyumda dışarı çıkacak. Gugukkuşunun bundan sonraki 10,000 yılda, her milenyum dışarı çıkmasını istiyorum."³⁷ Saate adını, ambiyans müziğin babası ve kurumun diğer kurucu üyesi Brian Eno verdi: Uzun Süren Şimdinin Saati. Saatin arkasındaki diğer isimler arasında, daha önce gördüğümüz üzere Electronics Frontier Foundation'ın da kurucuları olan Mitch Kapor ve Stewart Brand var.

Saatin yapımı için önerilen değişik tasarımlar arasında, Kaliforniya çölünde devasa bir saat mekanizmasıyla, Peter Gabriel'in önerisi olan içinde kısa ömürlü çiçeklerin mevsimlerin geçişine ve dev kızılağaçların senelerin geçişine işaret edeceği bir bahçe vardı. Son olarak bu yakınlarda örgüt, saat için Nevada'daki Great Basin Milli Parkı'na bitişik bir arsa edinmeye karar verdi.

Saatin esas manası, tabii ki mekanizması değil; bizi sembolik

36. Brand, *The Clock of the Long Now*(1999), s. 2-3.

37. Danny Hillis, "The Millennium Clock."

olarak değişik bir zaman algısına alıştırabilme gücü. 1971 'de NASA tarafından basılan mavi yerküremizin ilk görüntüleri gibi, etik bir sembol olmasının amaçlanması. O görüntüler dünyayı, hem bir bütün olarak hem de evrenin muazzamlığı içerisinde kırılğan ufak bir gezegen olarak görmemizi sağladı. Bu yüzden çevre grupları kendilerine sembol olarak böyle resimleri seçtiler. Uzun Süren Şimdinin Saati'nde teknoloji, network toplumunun hâkim zaman elinden uzaklaştırılıp, duyarlığa şans tanıyan bir ritim sunmak için kullanılıyor. Bizi, yüksek hızda istikrar koruma idealinden alıp, hakiki etik varoluşa götürüyor.

F. DUYARLI OLMAK

Her sene düzenlenen Net Günü ve Uzun Süren Şimdinin Saati'ne ek olarak, çağımızın hayatta kalma eğilimine zıt hacker'ların duyarlıklarının göstergesi olan üçüncü bir şey daha var. Hayatta kalma sınırında olanlara, doğrudan ilgi göstermek. Bazı hacker'lar kapitalizm sayesinde edindikleri olanakları, hayatta kalmak için kelimenin tam anlamıyla mücadele etmek zorunda olanlara destek olmak için kullandılar. Burada hacker'ların etkisi oldukça sınırlı kalsa da, "Neden çok paran olsun isterdin?" sorusuna alternatif bir cevap vermiş oldular. Cevabın bir şeye sahip olmayı istemenin, düzenin bir parçası olmaya giden yolu satın almak olduğuna aşikâr gözüyle bakmıyorlar. Bunun yerine şöyle bir cevap veriyorlar: İnsanlar, egoist ekonomiden gelen olanakları, onun tarafından sömürülenlere yönlendirebilir. Örneğin Mitch Kapar, şirketlerin icraatlarının neden olduğu sağlık sorunlarını ortadan kaldırmak için bir küresel çevreci sağlık programına destek veriyor.³⁸ 1990'da Leo Bosack'la birlikte 170 milyon dolarlık hisseyle Cisco Systems 'den ayrılan Sandy Lerner, bu parayı hayvanlara yapılan kötü muameleye karşı savaşan bir dernek kurmak için kullandı.³⁹

Network'ün ve bilgisayarın mantığı bizi, etiğe uygun tüm davranışların başlangıcı olan, doğrudan duyarlı olmaya yabancılaştırıyor. Bilgi çağında bazı hacker'ların temsil ettiği, duyarlık göstermenin alışılmamış şekillerine yönelik düşüncelerin artmasına ihtiyacımız var. Bu düşüncelerin şirketlerden ya da hükümetlerden gelmesini beklemesek iyi ederiz. Tarihte, bu tür yapılar hiçbir zaman yeni etik düşüncelerin kaynağı olmamıştır. Köklü değişimler bunların yerine, duyarlı olan birkaç birey tarafından başlatılmıştır.

38. The Mitchell Kapor Foundation. "The Mitchell Kapor Foundation Environmental Health Program."

39. Weeks. "Sandy Lerner, Network of One" (1998).

SONUÇ

VII Geriye kalanlar

A. HACKER ETİĞİNİN YEDİ DEĞERİ

Network toplumuna ve Protestan etiğine hâkim olan yedi değer para, iş, optimumu sağlama, esneklik, istikrar, belirleyicilik ve neticenin muhasebesini yapma olduğunu gördük. Şimdi hacker etiğinin, yeni toplumumuzun oluşmasında önemli rol oynamış ve kışkırtıcı bir alternatif enformasyonculuk ruhunun ürünü olan yedi değerini özetleyebiliriz.

Unutmamak gerekir ki, sadece birkaç hacker, bu değerlerin tümüne birden katılmaktadır. Fakat bu değerler yine de birbirleriyle olan toplumsal ve mantiki ilişkilerinden dolayı toplu olarak ele alınmalıdırlar.

Kitabın şimdiye kadarki her bölümü, bu değerlerden biri üzerinde yoğunlaştı. Hacker'ın hayatındaki ilk esas değer *tutkudur*; yani hacker'ı harekete geçiren ve gerçekleştirilişinde mutluluk olan, özünde ilginç bir uğraş. İkinci bölümde, *özgürlüğü* ele aldık. Hacker'lar hayatlarını, rutinleşmiş ve sürekli optimize edilen bir iş günü şeklinde değil, yaratıcı çalışma ve hayatın diğer tutkuları arasında, içinde oyuna da yer olan, dinamik bir akışa göre organize ederler. Hacker *çalışma etiği*, tutkuyu özgürlükle harmanlamaya dayanır. Bu, hacker etiğinin geniş ölçüde etkili olan kısmıdır.

Üçüncü ve dördüncü bölümlerde tartışılan hacker *para etiğindeki* çarpıcı unsur, birçok hacker'in hâlâ, parayı tek başına bir değer olarak görmeyip hareketlerini *toplumsal değer* ve *açıklık* hedefleriyle motive ederek, özgün hacker'lığı sürdürmeleridir. Bu hacker'lar, tutkularını başkalarıyla birlikte gerçekleştirmek, toplum için değerli olan bir şey yaratmak ve bununla meslektaşları tarafından kabul görmek isterler. Ayrıca, yaratıcılıklarının neticelerini herkesin kullanmasına, denemesine ve daha da geliştirmesine izin verirler ki herkes birbirinden bir şeyler öğrensin. Bilgi çağımızın teknolojik gelişiminin büyük bölümü, geleneksel kapitalizmin ve hükümet programlarının şuuruları içerisinde gerçekleştirilmiş olsa da, önemli bir bölümü -çağımızın sembolleri

olan Net ve kişisel bilgisayar da dahil olmak üzere- yarattıklarını başkalarına öylece veren hacker'lar olmadan var olmayacaktı.

Gördüğümüz üzere, hacker etiğinin üçüncü önemli yönü, hacker'ların network'lere yaklaşımları veya *etkinlik* ve *duyarlık* değerleriyle tanımlanan *netik'leri*. Bu bağlamda etkinlik; harekette sonsuz ifade özgürlüğü, bireysel bir hayat tarzının yaratılışını korumak için mahremiyet özgürlüğü ve kişinin aktif olarak tutkularının peşinde olması için edilgen bir kabullenışı reddetme özgürlüğünü gerektirir. *Duyarlık* burada, başkalarına alaka göstermenin kendi içinde bir amaç olması ve network toplumunu, kendi mantığının kolaylıkla yol açtığı hayatta kalma zihniyetinden kurtarma arzusu manasına geliyor. Bunun içerisine network'e herkesin katılması ve faydalanması, network toplumunun uzun vadede neticelerinden kendini sorumlu hissetme ve hayatta kalmanın sınırında kalmış olanlara doğrudan yardım etme amaçları giriyor. Bunlar hâlâ ucu açık mücadeleler ve hacker'lar burada, diğer iki düzeyde oldukları ölçüde etkili olabilecekler mi göreceğiz.

Her üç düzeyde de yani iş, para, netikte hacker etiğine göre yaşayan bir hacker, camianın en yüce saygısını kazanır. Bu hacker, yedinci ve son değere itibar etmeyi başardığında gerçek bir kahraman olur. Bu değer kitapta başından beri yer aldı ve şimdi yedinci bölümde izah edilecek: Yaratıcılık yani kişinin yeteneklerini hayal gücüne dayanarak kullanması, hayret uyandıracak biçimde sürekli kendini aşması ve dünyaya, hakiki değeri olan yeni bir katkıda bulunması.

Homebrew Computer Club'dan [Ev-yapımı Bilgisayar Kulübü] Tom Pittman, manifestosu "Deus Ex Machina, or The True Computerist,"te [Deus Ex Machina' ya da Gerçek Bilgisayarcı], gerçek anlamda hack'lemenin beraberinde getirdiği hissi tarif ederken, yaratıcılığın önemini ifade ediyor: "O anda bir Hıristiyan olarak ben, Tanrının dünyayı yarattığında hissettiği tatmin duygusuna benzer bir şeyler hissettiğimi düşündüm."¹

Hacker etiği, yaratıcılığa yaklaşımı bakımından, Protestan ve Protestanlık öncesi yaklaşımlardan bir kez daha ayrılıyor. Pittman'ın gösterişli benzetmesi, bu kitabın muzip tarafını; bu üç etiği aynı metaforik manzaraya, yani birinci bölümde hacker etiği tartışmasını başlattığımız Eski Ahit'in ilk kitabı olan Yaratılış'a yerleştirme özgürlüğünü kullanarak noktalamamıza olanak sağlıyor. Bu yaklaşımın, birçok bilgisayar hacker'ının gideceği noktadan ilerisine gideceğini söylemek neredeyse gereksiz; fakat hayat felsefemizin belli temel sorularına değinen bir kitabın son bölümüne, ancak böyle mitsel bir boyut uygun düşer.

*Deus Ex Machina: Özellikle bir tiyatro oyununda son anda ortaya çıkan kurtarıcı, (ç.n.)

1. Levy, *Hackers* , s. 236'da alıntılanmıştır.

B. PROTESTAN YARATILIŞ MITİ

Yaratılış, zengin bir mittir ve insan olmanın ne demek olduğuna dair en derin soruların her baş gösterişinde ortaya çıkar. Birinci bölümde, bu mitin çalışma etiğimizi nitelendirmek için, tarihsel açıdan nasıl önemli bir ayna olduğunu gördük. Çağlar boyunca yaratılış ve yaratıcılık anlayışlarımız da aynı şekilde, bu mitin içinde iyi ifade buldu.

Protestanlık öncesi çağda, Tanrı dünyayı tam olarak neden yarattı sorusu, Augustinus'un kafasını kurcalamıştı.² XVIII. yüzyılda Protestan Dr. Lightfoot, bu olayın kesin zamanını hesaplamak istedi, incil'i kullanarak dünyanın 23 Ekim M.Ö. 4004 Cuma sabah saat dokuzda yaratıldığı sonucuna ulaştı. Tabii ki, yaratılış günü olarak bir cumayı bulmak Protestan etiğine çok uygun düşüyordu: Dünya, bir işgününün başlangıcında yaratılmıştı, çünkü çalışmak için tasarlanmıştı.

Protestan etiği, çalışmayı kendi başına bir değer olarak kabul ederek, insanoğlunun cennetten kovulmasıyla kaybettiği çalışmama halinin gerçekte bir kayıp olmadığını ima ediyor. Milton XVII. yüzyılda yazdığı Protestan epik *Paradise Lost*'ta "Eğer insanların meyvesini yemelerini istemediyse Tanrı neden cennetin ortasına yasak bir ağaç dikmişti ki?"³ diye soruyor. Protestan etiğinin cevabına göre, insanların meyveden yemeleri gerçekten istenmişti: Alınlarının teriyle çalışmak onlar için planlanmış hakiki kismetleriydi.

Protestan etiğinin gelişiminde cennet salt, Âdem ve Havva'ya aylaklığın nasıl sakıncalı olduğunu gösteren bir ders olarak bile görülebilir. İnsan aylak olunca, boşluğun yerini tutacak başka bir faaliyet bulur -yemek- ve sonra bunun zarar verici sonuçları yüzünden bir başkasını suçlar. En zoru ise, insanın içeriğinden tek başına

2.Bu Augustinus'un tekrar tekrar sorduğu bir soru. Bkz. *On Genesis Against the Manichees*, 1.2: *Confessions*, 11.13, 12 [*İtiraf*lar, çev.: Dominik Pamir, Kaknü Yay. 1999] ve *City of God*, 11.5. Augustinus'un kendi esvabı, Yaratılıştan önceki zaman hakkında anlamlı biçimde konuşulamayacağı çünkü yaratılışın zaman ve mekân içerisinde gerçekleşmediği, aksine onları da yarattığıdır.

3. Milton *Paradise Lost*(1667|).

sorumlu olduğu bir hayattır. Protestan etiğinde iş arayan biri, sadece iş değil, hayatının bir sorununa da bir çözüm arar. İş bir cevap sunar: Hayatın anlamı kaynak yapmaktır ya da muhasebeciliktir ya da şirket yöneticisi olmaktır ya da işte ne iş yapıyorsanız odur. İş sayesinde, bir kişinin kimliği pratik anlamda tanımlanmış olur. Çalışırken hiç kimsenin, her gün nasıl yaşarım diye endişelenerek uyanmasına gerek kalmaz.

Protestan etiğinin yönettiği bir dünyada, çalışırız çünkü hayatımızla başka ne yapılır bilmeyiz; tıpkı başka ne yapacağımızı bilmediğimizden yaşıyor olmamız gibi. Yaşamak için çalışırız - işten ibaret bir hayat. Bir başka deyişle, çalışmak için çalışırız ve yaşamak için yaşarız. Vaiz Wilhelm Schneider'in, sonsuzluk o kadar uzun gelmesin diye gelecekteki cennet yaşamında da çalışmamız gerekliliğini iddia ederken yanılmış olduğunu umut etmeli!⁴

Tipik yaratıları devlet dairesi ve manastıra benzer ticari teşebbüsler olan Protestan etiğinde, yaratıcılık önemli bir rol oynamaz. Bunlardan hiçbiri, bireyin yaratıcı bir faaliyette bulunmasını teşvik etmez.

Bu kurumların yaratıcılık karşıtlığı, bir düşünce deneyiyle gösterilebilir. Dünyayı yaratma işine ne şekilde girişirdi? Bir devlet dairesinin harekete geçmeden önce gerçekleştireceği, sonu gelmeyen toplantılar ve taslaklar gerektirecek Yaratılışının başlangıcı, şunun gibi bir şeye benzerdi:

DÜNYANIN YARATILMASI MEVZUSUYLA İLGİLENEN KOMİTENİN AÇILIŞ TOPLANTISI TUTANAĞI

Zaman: 23 Ekim M.Ö. 5004 sabah 09.00

Yer: Cennet, göğün 9. katı

Katılımcılar:

Tanrı (başkan)

Baş melek Mikail

Baş melek İsrail

4. Schneider, *The Other Life* (1920), s. 297.

Baş melek Cebrail (Sekreter)

Namevcut:

Şeytan

1. Toplantı açılışı

Sabah saat 09.00'da. Tanrı toplantıyı açtı ve katılımcıları selamladı.

2. Önerilen gündemin onaylanması

Önerilen gündem, bu toplantının gündemi olarak onaylandı.

3. Dünyanın yaratılması

Başkanın dünyayı yaratma fikri üzerine, hararetli bir tartışma oldu. Yaratma konusuyla ilgilenecek bir komite oluşturulmasına ve bu komiteye başlangıçtaki fikirden yola çıkarak geliştirilecek, bir dünyayı yaratma stratejisi hazırlama görevinin sorumluluğunun verilmesine karar verildi. Strateji, odak noktasını dünyayla ve her şeyin nasıl olması gerektiğiyle sınırlı tutacak.

4. Diğer meseleler

Kahvenin yanında muffin yerine donut almaya ve fiyat teklifi istemeye karar verildi.

5. Sonraki toplantı

Sonraki toplantı dünyanın sonunda yapılacaktır.

6. Toplantı sonu

Başkan toplantıyı öğlen 12.00'de kapadı.

İmza, Baş melek Cebrail, Sekreter

DÜNYAYI YARATMA STRATEJİSİ - ÖZET

Okur, dünyayı yaratma stratejisini şu an elinde tutuyor. Bu strateji için daha kapsamlı gerekçeler, bundan bağımsız olarak Tanrının Araştırma Vakfı tarafından yayımlandı. Bunların arasında, bu stratejiyi ortaya koyma aşamasında, meleklerden rica edilen uzman görüşleri de yer alıyor.

Strateji, dünyanın teknoloji değil de içerik esasına göre yaratılmasının kabul edilişiyile başlıyor. Toprak, ışık ve üzerinde kemer oluşturan kapak gibi, sırf teknolojik bir altyapı uzun vadede yeterli olmaz. İçerik yaratma becerisi gereklidir. Bu yüzden dünyanın içeriği olacak hayat, altı öncü proje vasıtasıyla geliştirilmelidir.

DÜNYA VİZYONU

Dünyada hayat vardır; görevi dünyaya hayat getirmektir.

TAVSİYE EDİLEN EYLEMLER

Yaratılış aşağıda ilan edilmiş altı öncü proje vasıtasıyla ilerletilecektir:

1. Göğün ve yerin yaratılışı
2. Işığın yaratılışı
3. Göklerin yaratılışı
4. Bitkilerin yaratılışı
5. Hayvanların yaratılışı
6. insanların yaratılışı

Strateji komitesinin hareket planı, bir sonraki aşamada, öncü projelerin her biri için çalışma grupları belirlemek.

İncil'in ticari girişim versiyonu, yaratılıştan sadece kimin ne alacağına dair anlaşmalara bir giriş olarak bahseden bir sözleşmeyle başlayacaktır:

SÖZLEŞME

Dünyanın yaratıcısı (bundan böyle "Tanrı") ve dünya üzerinde kullanım hakkı verilen taraflar (bundan böyle "insanlar"), tufandan sonraki 27 Şubat M.Ö. 2347 günü, aşağıdaki hususlarda mutabıktırlar:

SÖZLEŞMENİN AMACI

1. İnsanlar, şu andan itibaren, günahlarına tövbe etmeye ve daha erdemli yaşamaya söz vermiştir. Tövbe ve pişmanlık anlaşılan tarihe kadar yerine getirilmelidir: Her insanın ömrü süresince.
2. Tanrı insanlara inayet bahşeder; bu aşağıdaki iki unsurdan ibarettir:
 - bundan başka tufanlardan sakınma
 - sonsuz hayat

Tanrı, bu inayeti iki taksitte bahşedecektir. İlk taksit yani başka tufanlardan sakınma, sözleşmenin imzalanmasıyla bahşedilecektir. İkinci taksit, yani sonsuz hayat, dünyanın sonunda insanların icraatı tasvip edildiğinde bahşedilecektir.

HAKLAR

3. Yukarıda, ikinci maddede bahsedilen inayetlerin -bağışlama ve sonsuz hayat- dağıtım ve kullanım hakları tamamen Tanrıda saklıdır. Dünya ve Sonsuz Hayat ürünlerinin isimlerinin tüm hakları da yine yalnız Tanrıya aittir.

4. Rekabet üstünlüğünün korunması: İnsanlar, bu sözleşmede belirtilenlere benzer hususlarda, Tanrıyla rekabet etmek için, hiçbir grupta anlaşmaya girmeyeceklerdir.

YAPTIRIMLAR

5. İnsanların bu sözleşmede tanımlanan vazifeleri yerine getirmemeleri durumunda, Tanrı onlara sonsuz bir zaman zarfında icat edebileceği tüm şekillerde, istediği kadar işkence etme hakkını saklı tutar. Yaptırımlara dair insanlara hiçbir hak tanınmamıştır.

SÖZLEŞMEDEN DOĞABİLECEK ANLAŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜMLENMESİ

6. Bu sözleşmeden doğabilecek herhangi bir anlaşmazlık, Helsinki Gezici Mahkemesi'nde çözümlenecektir.

M.Ö. 27.2. 2347

imza:

Tanrı

**insanlar adına
Nuh Peygamber**

Tanıklar:

Sam

Ham

Hacker modelinde birey, bürokratik formaliteler olmadan, hemen yaratmaya başlar ve yarattıklarını karmaşık hukuk dili olmaksızın başkalarına doğrudan aktarır.

C. PROTESTANLIK ÖNCESİNDE YARATILIŞ

Protestanlık öncesi Yaratılış görüşü de Protestan etiğinden farklıdır. Protestanlık öncesi Kilise önde gelenlerine göre Tanrı, cuma günü harekete geçmedi; aksine insanların içinde hiçbir şey yapmaları gerekmeyen cennet gibi dünyada, tam buna uygun şekilde pazar günü yaratılmıştı. Pazar aynı zamanda, İsa'nın dinlenmek için Cennete çıktığı gündür. Kilisenin önde gelenlerinden biri olan Şehit Justinius, Hıristiyanlık için II. yüzyılda yazdığı *Savunma*'sında şu iki nedenden dolayı pazarı övüyor:

Pazar günü hepimizin müşterek toplantı günüdür, çünkü bugün Tanrının karanlıkta ve maddede bir değişiklik yapıp, dünyayı yarattığı gündür ve Hz. İsa Peygamberimiz de aynı günde dirilmiştir.

Protestan etiği, cuma gününü över; Protestanlık öncesi etik ise pazarı kutsal sayar. Değerlendirmedeki bu fark, pazarın Protestanlık öncesi dönemde haftanın *ilk* günü olarak kabul edilmesi, şimdi ise genellikle haftanın *son* günü sayılmasından ortaya çıkıyor.

Protestan etiği çalışmamerkezliyse, o zaman Protestanlık öncesi etik dinlenmemerkezli sayılabilir. Ancak bu dinlenmemerkezlilik, olumlu bir kullanma biçimi olarak tanımlanacağı yerde, iş değil diye olumsuz olarak tanımlandığı için yaratıcılığı, çalışmamerkezlilikten fazla teşvik etmez. Bu yaklaşımın etkisi, ilk bin yıl ve İsa'dan sonraki yarım bin yıllık dönemdeki özellikle bilim alanında buna bağlı yaratıcılık eksikliğinden anlaşılabilir. Genellikle Augustinus'tan sonraki Protestanlık öncesi kilise rahiplerini de en çok meşgul eden soru, Tanrının dünyayı *neden* yarattığı oldu. Protestanlık öncesindeki bakış açısıyla bu hakiki bir sorundu: Mantiki olarak, Protestanlık öncesindeki Tanrı, dinlenmeye, hiçbir şey yaratma zahmetine katlanamayacak kadar çok değer veriyor olmalıydı.

D. CUMA VE PAZARIN ÖTESİNDE

Bu kitapta sürekli, hacker'ların cumaya karşı pazarı savunduğuna dair mecazi bir ifade kullandık; fakat bu ifade hep sınırlamalar içerdi. Protestan ve Protestanlık öncesi etiklerinin yaratılış açısından incelenmesi, bu sınırların önemine açıklık getiriyor ve hacker etiğinin, sonunda *hem* cuma *hem de* pazarın ruhundan farklılaştığı önemli noktaları ortaya çıkarıyor.

Hacker bakış açısına göre dinlenmemerkezlilik, neredeyse çalışmamerkezlilik kadar sakıncalı olabilir. Hacker'lar, kayda değer bir şey yapmak, yaratmak isterler. Yaratıcılığa fırsat tanımayan işlerden kaçınırken, ideal bir durum olarak dinlenmeyi de bir o kadar yetersiz bulurlar. Uyuşuk şekilde dinlenerek geçmiş bir pazar, bir Cuma

kadar çekilmez olabilir. Cennetin tam da bu tür geçen sonsuz bir pazar gününe benzediği görüşü, birçok ateistin cehenneme gitmeyi yeğlemek hususunda Machiavelli'yle hemfikir olmalarını sağladı (çoğunlukla Dante'nin, içinde antikçağın en büyük filozofları ve bilim adamlarının yaratıcı araştırmalarını sürdürmelerine izin verilen Cehennemdeki ön bahçeyi düşünerek).⁵

Hacker'lar boş vaktin, çalışma vaktinden otomatikman daha manalı olduğunu düşünmezler. İkisinin de cazibesi, nasıl hayata geçirildiklerine bağlıdır. Anlamalı bir hayatın bakış açısından, tüm bu iş/boş vakit ikiliği bir tarafa bırakılmalıdır. İşimizi ya da boş vaktimizi yaşadığımız sürece, zaten gerçekten yaşıyor sayılmayız. Anlam, işte ya da dinlenmede bulunmaz; anlam hareketin kendi doğasından ortaya çıkmalıdır; yani tutkudan, toplumsal değerlerden, yaratıcılıktan.

Pittman'ın Yaratılışa yaklaşımı, bunu mükemmel bir biçimde açıklıyor. Onun fikrine dayanarak, Augustinus'un sorusuna hacker'ların cevabını verebiliriz; kusursuz bir varlık olan Tanrının, hiçbir şey yapmaya *ihtiyacı* yoktu; O, sadece yaratmak *istemişti*. Hacker yaklaşımında yaratıcılık, esas bir değerdir. Bu psikolojinin tarifi için, Yaratılış mitinin girişi; dünyanın yaratılışının anlatılışı olarak değil de, daha az gösterişli biçimde, yaratıcı hareketin tecrübesi olarak okunabilir:

*Başlangıçta Tanrı göğü ve yeri yarattı. Tanrının Ruhu suların üzerinde dalgalanıyordu. Tanrı, "Işık olsun" diye buyurdu ve ışık oldu. Tanrı ışığın iyi olduğunu gördü ve onu karanlıktan ayırdı.*⁶

Yaratılışta, yaratıcı fikir geldiği anda karanlık aydınlığa dönüşür; Tanrı, her yaratıcı sanatçı gibi şöyle haykırır: "Evet! İşte bu!" O herhangi birisi değil; O *kendisi*. Bir an için gururlanır: "Sahi, bunları yapmakta bayağı iyiymişim."

Yaratılış, yaratıcılığın kendi koşullarında meydana gelen türde bir eylemin hikâyesi olarak görülebilir. Bunun içinde yetenekler, hayal gücüne dayanarak kullanılır. Kişinin kendisini bile şaşırtıp, aştığında hissettiği sevinci yansıtır. Tanrı, her gün daha da sıradışı bir fikirle çıkagelir: İki ayaklı tüysüz mahluklar yapmaya ne dersin... Ve başkaları için bir dünya yaratmak konusunda öyle heveslenir ki, arka arkaya altı gece uyanık kalmaya hazırdır; yalnızca yedinci gün biraz dinlenmeye çekilir.

Yaratıcılığa verdiği önemden dolayı hacker etiği, nihayetinde hem Protestan, hem de Protestanlık öncesi etik kurallarından ayrı addedilmelidir. Hacker etiğine göre hayatın anlamı, cuma olmadığı gibi pazar da değildir. Hacker'lar, kendilerini cuma ve pazar kültürlerinin arasına yerleştirirler ve dolayısıyla hakikaten yeni bir ruhu temsil ederler. Bunun önemini ise, henüz anlamaya başladık.

5. Dante, *ilahi Komedya*'da Cehenneme indiğinde, Arafta diyaloglarını sürdüren Sokrates, Platon ve diğer okullularla karşılaşır (4. kanto)

6. Yaratılış, 1.2-4.

SONSÖZ

Enformasyonculuk ve Network toplumu Manuel Castells

Teknoloji, toplumsal değişimin temel bir boyutudur. Toplumlar evrim geçirirler ve kendilerini kültürel, ekonomik, politik ve teknolojik unsurların karmaşık bir etkileşimi aracılığıyla dönüştürürler. Bu yüzden teknoloji, bu çokboyutlu matris içerisinde anlaşılmalıdır. Aynı zamanda, teknolojinin kendi dinamikleri vardır. Belirli bir toplumda gelişen ve yayılan bir teknoloji, o toplumun esas yapısını kesin olarak şekillendirir. Teknolojik sistemler, nitelik bakımından büyük bir değişim gerçekleşene dek, yani yeni bir teknoloji paradigması başlatan bir teknoloji devrimine kadar, aşama aşama gelişir. Paradigma kavramını, öncü bilim tarihçisi Thomas Kuhn, bilginin bilimsel devrimler tarafından dönüştürülmesini anlatırken önermişti. Paradigma, performansın standardını belirleyen, kavramsal bir kalıptır. Keşifleri, sinerjiyle yani sisteme eklenen değerle karşı karşıya gelen sistemin özel bileşenleriyle tanımlanan, uyumlu bir ilişkiler sistemi içerisine katar. Bir teknoloji paradigması, mevcut olan farklı teknolojileri, her birinin performansını artıran bir çekirdek etrafında organize eder. *Teknolojiden* genellikle anlaşılan, çoğaltılabilir formdaki performans için yöntemler belirlemek amacıyla, bilimsel bilginin kullanılmasıdır.

Bu şekilde endüstri devrimi; doğal çevreye bağlı kalmadan, insan eliyle yapılmış gereçlerle enerji üretme ve dağıtma kapasitesiyle nitelendirilen bir paradigma olan endüstriyelliği kurdu. Her çeşit hareket için temel kaynak enerji olduğundan insan soyu, enerji üretimini dönüştürerek, doğa ve kendi varoluş şartlarının üzerindeki nüfuzunu çarpıcı biçimde artırabilmişti. Bir teknoloji devriminin çekirdeği etrafında, çeşitli alanlardan teknolojiler kümelendi ve bunlar bir noktada birleştiler. Enerji teknolojisindeki devrim (ilk önce buhar gücüyle, sonrasında elektrikle), endüstriyelliğin temellerini attı. Mekanik mühendisliği, metalürji, kimya, biyoloji, tıp, taşımacılık ve diğer çok çeşitli teknoloji alanlarında gerçekleşen ortak devrimler, yeni teknoloji paradigmasının oluşumunda bir araya geldiler.

Birlikte endüstri toplumunu oluşturan yeni üretim, tüketim ve toplumsal organizasyon biçimlerinin ortaya çıkmasını, işte bu teknolojik altyapı mümkün kıldı. Endüstri toplumunun temel özellikleri; endüstriyel fabrika, büyük şirket, akılcılaştırılan

bürokrasi, tarımsal işgücünün yavaş yavaş tükenmesi ve büyük ölçekli şehirleşme süreci, kamu hizmetlerinin dağıtımı için merkezi sistemlerin oluşturulması, kitle iletişiminin yükselişi, ulusal ve uluslararası taşımacılık sistemlerinin inşa edilmesi ve kitle imha silahlarının geliştirilmesiydi. Endüstriyellik, çeşitli kültürel ve kurumsal ifadelerde yer aldı. Endüstriyel kapitalizm ve endüstriyel devletçilik, toplumsal organizasyonun karşıt biçimleriydi; yine de esas altyapılarıyla temel benzerliklere sahiptiler. Tarihin, kültürün, kurumların ve siyasi egemenliğin değişen seyri, bir dizi endüstriyel toplum yarattı; bunlar Japonya ve ABD'den; İsveç ve İspanya'ya kadar birbirinden farklı toplumlardı. Ama yine de hepsi, ortak bir sosyo-teknojik türün, yani evrenselliğin, tarihsel çeşitlemeleriydi.

Bu benzeşme, halen XXI. yüzyıl toplumlarının egemen matrisi olarak endüstriyelliğin yerini almakla meşgul olan bir teknoloji paradigması olarak enformasyonculuğun anlam ve önemini açıklamaya yardımcı olabilir. Endüstriyellik muhakkak ki, bir günde ya da birkaç yılda ortadan kalkmaz. Tarihsel geçiş süreci, önceki toplumsal formların yeni ortaya çıkanlar tarafından emilmesiyle ilerler; bu yüzden gerçek toplumlar, bulgusal amaçlar için inşa ettiğimiz ideal örneklerinden çok daha düzensizdir. Belli bir paradigmanın (örneğin enformasyonculuğun), diğerleri (örneğin endüstriyellik) karşısında hâkim durumda olduğunu nereden biliriz? Basit: Zenginlik ve güç birikimindeki üstün performansı sayesinde. Tarihsel geçişler, kazananların dünyasıyla şekillenir. Bu hiçbir değer yargısını ima etmemeli. Daha çok ya da daha verimli üretmenin, insanlık açısından daha üstün bir değeri temsil edip etmediğini bilmiyoruz. İlerleme fikri bir ideolojidir. Yeni bir paradigmanın ne kadar iyi, kötü ya da vasat olduğu kimin bakış açısına, kimin değerlerine, kimin standartlarına bağlıdır? Fakat hâkim olduğunu biliriz çünkü uygulandığında, eleyerek rekabete son verir. Bu anlamda toplumlarımıza hâkim paradigma, endüstriyelliğin yerini alan ve onu da ihtiva eden enformasyonculuktur. Peki o nedir?

Enformasyonculuk, bir teknoloji paradigmasıdır. Toplumsal organizasyonları veya kurumları değil, teknolojiyi ilgilendirir. Enformasyonculuk, benim network toplumu adını verdiğim belli bir tür toplumsal yapının temelini oluşturur. Enformasyonculuk olmadan, network toplumu varlığını sürdüremezdi; ama yine de bu yeni toplumsal yapı enformasyonculuğun değil, daha geniş bir toplumsal gelişim modelinin ürünüdür. Network toplumunun yapısı, yaratılışı ve tarihsel farklılığını, aşağıda daha detaylı biçimde ele alacağım. Fakat ilk önce, esas altyapısına, bir teknoloji paradigması olarak enformasyonculuğa odaklanmak istiyorum.

Zenginlik, güç ve anlam elde etmede bilgi ve enformasyonun oynadığı temel rol, enformasyonculuğun tipik bir özelliği değildir. Bilgi ve enformasyon, hepsinde olmasa da, tarihte bilinen çoğu toplumda esas olmuştur. Bunun birçok emsalinde birbirinden kesinlikle farklı bilgi biçimleri vardı; fakat bilgi, bilimsel bilgi de dahil olmak üzere, tarihsel olarak her zaman göreceliydi. Bugün gerçeklik diye kabul edilen, yarın hata listesine alınabilir. Elbette son iki yüzyılda bilim, teknoloji, zenginlik, güç ve iletişim arasında, geçmişte olduğundan daha yakın bir etkileşim oluştu. Ne var ki Roma İmparatorluğu; muazzam kamu çalışmalarının ve iletişim modellerinin mühendislik teknolojileri, hükümeti ve ekonomik faaliyetlerin Roma hukukunda mantığa uygun olarak kanunlaştırılması ve gelişmiş Latin diliyle mümkün kılınan enformasyonun

işlenmesi ve iletişim olmadan anlaşılabilir. Tarih boyunca bilgi ve enformasyon ile bunların teknolojik destekçileri; siyasi/askeri egemenlikle, ekonomik refah ve kültürel üstünlükle yakından ilişkilendirildi. Yani bir anlamda tüm ekonomiler bilgiye dayalı ekonomilerdir ve tüm toplumlar özünde, enformasyon toplumlarıdır.

Tarihsel dönemimizin ayırt edici özelliği, bir bilgi işlem teknolojileri kümesi çevresinde merkezlenmiş olan bilgi işlem teknolojisi devrimi tarafından başlatılan, yeni bir teknoloji paradigmasıdır. Yeni olan ise, bilgi işlem teknolojisi ve bu teknolojinin, bilgi üretimi ve uygulaması üzerindeki etkisi. İşte bu yüzden bilgi ekonomisi ya da enformasyon toplumu kavramları yerine, enformasyonculuk kavramını kullanıyorum. Enformasyonculuk mikroelektronik ve genetik mühendisliğinde gerçekleşen ikiz devrimler etrafında, insanın bilgi işlem konusunda yeteneğini artırmaya dayanan bir teknoloji paradigması. Ancak tarihteki matbaanın icadı gibi eski bilgi işlem teknolojisi devrimleri karşısında bu teknolojilerde devrimci olan nedir? Matbaacılık, toplumun her alanında hatırı sayılır önemi olan, gerçekten de büyük bir teknolojik icattı - modern çağın başlarında Avrupa çevresinde, çok daha önce icat edildiği yer olan Çin'den daha büyük değişimlere sebep olsa da. Fakat çağımızın yeni bilgi işlem teknolojilerinin tarihsel önemi daha da fazladır; çünkü üç temel ayırt edici nitelik üzerinden, yeni bir teknoloji paradigmasının öncüsü oldular:

1. Hacim, karmaşıklık ve hız açısından kendisini genişleten işlem kapasiteleri.
2. Yeniden birleştirme yetenekleri ve
3. Dağıtım esneklikleri.

Şimdi, yeni bilimsel paradigmanın özünü oluşturan bu özellikleri, detaylı biçimde anlatacağım. İki temel teknoloji alanını, mikro-elektronik ve genetik mühendisliğini birbirleriyle etkileşimlerinden önce ayrı ayrı ele alacağım.

Mikroelektronığa dayalı devrim; mikroçipi, bilgisayarları, telekomünikasyonu ve onların network'lerini içerir. Tüm sistemi işletecek hayati teknoloji yazılım geliştirmektir; fakat birleşik devreler, işletim gücünü ellerinde tutarlar. Bu teknolojiler, bilginin işleme kapasitesinde: sadece bilgi hacminde değil, işlemlerin karmaşıklığında ve işlem hızında da olağanüstü bir artış sağlar. Ancak önceki bilgi işlem teknolojileriyle kıyaslandığında, "çok daha fazlası" ne kadarıdır? İşlem kapasitesinde benzeri görülmemiş bir sıçramayla nitelendirilen bir devrim olduğunu nereden biliriz?

Cevabın ilk katmanı tamamen deneysel bilgiye dayalı. Mevcut bilgi işlem ölçülerinden herhangi birini düşünün; bitler, geribesleme döngüleri [feedback loops] ve hız: Son otuz yıl içinde işletim gücünde, işlem başına maliyette aynı çarpıcı artışla birleşen sürekli bir ekponansiyel artış görülür. Fakat ben sadece nicelik bakımından değil, nitelik bakımından da başka bir şey olduğu varsayımında bulunuyorum: Bu teknolojilerin, teknolojiye dayanarak üretilen bilginin teknolojik gelişimi üzerine yapılan geribesleme sayesinde, işletim güçlerini kendi kendilerine genişletme kapasitesi olduğu varsayımında. Bu riskli bir varsayım; çünkü işletim gücü, devreleri mikroçipte daha fazla birleştirmede fiziksel sınırlarla karşılaşabilir. Ancak şimdiye kadar bu alanda

yapılan her kıyamet günü kehaneti, üretimde yeni atılımlarla yalanlandı. Yeni materyaller (biyolojik materyaller ve onların DNA'sı üzerine kimyasal kaynaklı bilgi-işlem de dahil olmak üzere) üzerinde devam eden araştırmalar, birleştirme seviyesini olağanüstü derecede genişletebilir. Paralel işlem ve yazılımın nanoteknoloji sayesinde donanımla bütünleştirilmesinin artması, bilgiişlemin kendini genişletme gücüne ek kaynaklar olabilir.

Buna göre, bu varsayımın daha biçimsel yorumu ise şu: Bilgiişlem teknolojisi devriminin ilk yirmi beş senesinde bilgiişlem için, teknolojilerin kendi kendine üreyen ve genişleyen kapasitesini kullandık. Bugünkü şuurların yerini muhtemelen, oluşmakta olan yenilik dalgaları alacaktır ve (bu önemli), eğer bu teknolojiler esasında işletim gücünün sınırlarına gelinirse, yeni bir teknoloji paradigması ortaya çıkacaktır - bugün, bilimkurgu senaryolarındaki bildik gelecekbilimi kuşku dışı, hayal edemeyeceğimiz biçim ve teknolojilerle.

Mikroelektronik esaslı teknolojiler, enformasyonu mümkün olan her şekilde tekrar birleştirme yetenekleriyle de tanımlanırlar. Ben buna, (Nelson'dan Berners-Lee'ye uzanan geleneği izleyerek) hipermetin diyorum; başkalarıysa World Wide Web diyorlar, internet'in gerçek değeri, her yerden her şeyi alarak birleştirip tekrar tekrar bir araya getirebilmesi. Berners-Lee'nin World Wide Web'inin özgün tasarımı, şu anki bir e-posta sistemine bağlı, tarayıcı ve bilgi sağlayıcı olarak kullanımlarıyla sınırlı olan şekli yerine iki işleviyle, tarayıcı ve düzenleyici olarak yeniden yüklendiğinde, bu çok daha açık hale gelecek. Nelson'un Xanadu'su kesinlikle öngörülü bir ütopyaydı. Internet'in gerçek potansiyeli, Nelson'un da farkına vardığı gibi, tüm mevcut enformasyonu ve iletişimi yeniden birleştirmesi ve hipermetnin her kullanıcısı ve yaratıcısının, gerçek zamanlı, karar verilmiş spesifik amaçlar üzerinden iletişim kurabilmesidir. Yeniden birleştirmek, yeniliğin kaynağıdır; özellikle de bu yeniden birleştirmenin ürünleri, anlamı gittikçe artan bir enformasyon sarmalında daha fazla etkileşimi besliyorsa. Yeni bilgi üretimi, hep yeniden birleştirilen enformasyona teorinin uyarlanmasını gerektirecekken; bu kaynak çeşitliliğini kullanarak yeniden birleştirme üzerine deney yapabilmek, bilginin alanını olduğu kadar, farklı alanlar arasında yapılabilecek bağlantıları da oldukça artırır - Kuhn'un bilimsel devrimler teorisindeki bilgi yeniliğinin kaynağı, tam olarak budur.

Yeni bilgiişlem teknolojilerinin üçüncü özelliği, işletim gücünün türlü içeriklere ve uyarlamalara dağılımını sağlamadaki esnekliğidir. Network teknolojilerinin (1990'larda Java ve Jini dilleri gibi) sayısında yaşanan patlama, cep telefonlarının sarsıcı büyümesi ve taşınabilir Internet'in kapsamlı gelişimi (yani cep telefonu aracılığıyla, yaygın bir dizi portatif cihazdan Internet erişimi), herhangi bir yerden - teknolojik altyapıya ve kullanım bilgisinin mevcut olduğu herhangi bir yerden-network'le iletişim gücü de dahil olmak üzere işletim gücü sahibi olmanın artan kapasitesine işaret eden anahtar gelişmeler.

Bilgiişlem teknolojisi devriminin ikinci unsuru olan genetik mühendisliğinin detayları üzerinde, daha tasa ve öz biçimde duracağım. Bu çoğu kez mikroelektronikten tamamen bağımsız bir süreç olarak kabul edilse de öyle değildir. İlk önce analitik açıdan, faaliyet merkezleri canlı varlıkların DNA kodunun çözülmesi ve son kertede tekrar

programlanması olduğundan bu teknolojilerin, bilgişlem teknolojileri olduğu ortada. İkincisi, mikroelektronik ve genetik mühendisliği arasında, insanların fark ettiklerinden çok daha yakın bir ilişki mevcut. Gelişmiş yazılımların sağladığı muazzam hesaplama yeteneği ve simülasyon kapasitesi olmaksızın, İnsan Genomu Projesi tamamlanamazdı; ayrıca bilim adamları, belirli genlerin özel işlevlerini ve yerlerini teşhis edemezlerdi. Diğer yandan, biyoçipler ve kimyasal bazlı mikroçipler, artık bilimkurgu fantezileri değiller. Üçüncüsü, iki teknoloji alanı arasında, Fritjof Capra'nın devrim yaratan teorik yapıtında gösterildiği gibi network oluşturmaya, kendi kendini organize etmeye ve ortaya çıkan özelliklere dayanan analitik paradigma etrafında teorik bir yaklaşma söz konusu.

Dönüştürücü güçleri XXI. yüzyıl başında henüz serbest bırakılan genetik mühendisliği teknolojileri de, kendini genişleten üretim kapasiteleri, yeniden birleştirme yetenekleri ve dağılım güçleriyle nitelendiriliyorlar. İlk önce, insan genomunun ve giderek de bir takım türlerin ve alttürlerin bir haritasının var olması, biyolojik süreçler hakkında bilgilerin biriktirilerek birleştirilmesi olasılığını yaratıyor. Bu da, önceden gözlem alanının dışında olan süreçler hakkında bilgimizin, niteliksel açıdan dönüşümüne yol açıyor.

İkincisi, genetik mühendisliği, DNA kodlarını yeniden birleştirme becerisinden ibarettir ve onu önceki biyoloji deneyiciliğinden ayıran da budur. Fakat daha ustaca bir yenilik de mevcut. Genetik mühendisliğinin ilk üretiminin başarısız olmasının sebebi, bilgişlemde olduğu gibi biyolojide de en önemli şeyin, genel olarak ilişkiler örgüsü olduğunu kavramadan; hücrelerin birbirinden ayrı varlıklar olarak programlanmasıydı. Hücreler, yalnızca diğerleriyle olan ilişkileriyle var olurlar. Bu nedenle hücre ağlarını etkileşime geçirmek, birbirinden ayrı yönergeler yerine kodları aracılığıyla iletişim kurmak, bilimsel yeniden birleştirme stratejilerinin konusudur. Bu tür bir yeniden birleştirme, lineer terimlerle nitelendirmek için bir hayli karmaşıktır. Santa Fe Enstitüsü'ndeki araştırmacılar tarafından önerilen bazı modellerde olduğu gibi, ortaya çıkan özelliklerin gen ağlarıyla ilişkilendirilmesi, bilgisayarların geniş çapta paralel işletimiyle simülasyon teknikleri gerektirir.

Üçüncüsü, genetik mühendisliği değişik türlerin farklı bedenlerinde (veya sistemlerinde) farklı alanlardaki, farklı kodları ve haberleşme protokollerini tekrar programlayabilmeyi vaat eder. Canlı organizmalarda kendi kendini yenileyen oluşumlar ve genetik ötesi [transgenic] araştırma, genetik mühendisliğinin keşif sahalarıdır. Genetik ilaçlar canlı organizmalara, bilgişlem gücünün verilmesinin en iyi ifadesi olan özprogramlama yeteneklerinin kazandırılmasını amaçlar.

Bu arada genetik mühendisliği; olağanüstü teknoloji devrimlerine, toplumsal bağlamlarından, toplumsal kullanımlarından ve toplumsal sonuçlarından bağımsız olarak değer yüklemekle, ne kadar büyük bir hataya düşeceğimizin etkili bir göstergesidir. Canlı organizmaların kodlarını yönlendirebilme yeteneğinden daha mühim bir teknoloji devrimi hayal edemiyorum. Teknolojik gelişmeleri kültürel, etik ve kurumsal anlamda müşterek olarak kontrol etme yeteneğimizden ayrıldığında ise, daha tehlikeli ve potansiyel olarak daha yıkıcı bir teknoloji de düşünemiyorum.

Network toplumu, enformasyonculuğun altyapısından doğuyor ve zamanımızdaki hâkim toplumsal organizasyon şekli olarak gezegene yayılıyor. Network toplumu, enformasyonculuk paradigmasının özelliği olan bilgişlem teknolojileri tarafından harekete geçirilen, bilgişlem network'lerinden oluşmuş bir toplumsal yapıdır. *Toplumsal yapıyla insanların, kültür aracılığıyla şekillenen anlamlı bir etkileşimde olduğu gibi; üretim, tüketim, tecrübe ve güç ilişkilerinde, örgütsel şekilde bir araya gelmelerini kastediyorum. Bir network, bir dizi birbirine bağlı düğümden oluşur. Düğüm, eğrinin kendini kestiği noktadır. Toplumsal network'ler, insanlık kadar eskidir. Fakat enformasyonculukla yeniden hayat kazandılar çünkü yeni teknolojiler, tarih boyunca hiyerarşiye dayalı organizasyonlarla olan rekabetlerinde network'lere engel olan koordinasyon ve yönlendirme sorunlarını çözerek, network'lerin tabiatında var olan esnekliği artırdılar. Network'ler düğümler boyunca, etkileşimli bir şekilde performansı bölüşürler ve kararları ortak alırlar. Bir network'ün bariz bir merkezi yoktur; düğümleri vardır. Düğümler farklı boyutlarda olup, buna göre maksada uygunluğu değişkenlik gösterebilse de, hepsi network için gereklidir. Düğümler lüzumsuz hale geldiğinde network'ler, düğümleri silerek ve yeni, verimli olanlarını ekleyerek kendilerini yeniden şekillendirmeye yönelirler. Düğümler daha fazla enformasyon olarak ve bunu daha verimli bir biçimde işleyerek, network'ler için önemlerini artırır. Bir düğümün önemi, belirli özelliklerinden değil; network'e değerli enformasyon vererek katkıda bulunma yeteneğinden kaynaklanır. Bu anlamda ana düğümler, merkez değil, iletişimin anahtarları veya protokolleridir; performanslarında genel bir mantık yerine, network mantığını uygularlar. Network'ler ikili bir mantıkla çalışır: Kapsama/dışlama. Toplumsal yapılar olarak, değerlere sahip değildirler. Hem sever hem öldürürler; meseleleri kişisel değildir. Her şey belli bir network'ün hedeflerine ve bu hedefleri gerçekleştirmede en üstün, ekonomik ve kendi başına üretilen biçimine bağlıdır. Bu anlamda network, bir otomasyondur. Toplumsal bir yapıda, network'leri toplumsal aktörler ve kurumlar programlar. Fakat bir kez programlandığında, bilgişlem teknolojisiyle işletilen bilgişlem network'leri, yapısal mantıklarını insani öğelerine dayatırlar. Yani programları -genellikle toplumsal ve ekonomik açıdan ağır bir bedelle- değişene dek.*

Bu biçimsel analizi toplumun gerçek işleyişine uyarlamak için, network toplumunun temel yapılarını kısaca nitelendireceğim.

Her şeyden önce yeni ekonomi, network'ler üzerine kuruludur.

Yatırım ve değer biçme kaynaklı küresel finans pazarları, sinyalleri işleyen elektronik network'ler üzerine kuruludur. Bu sinyallerin bazıları, ekonomik hesaplara dayanır; fakat çoğunlukla farklı kaynaklardan enformasyon girdapları tarafından üretilir. Bu işaretlerin ve finans pazarlarının, elektronik network'lerinde işlenmelerinin sonuçları, her ekonomide her mala biçilen asıl değerdir. Çokuluslu şirketler ve yardımcı network'leri, GGP'nin (gayri safi küresel hasılanın) yüzde 30'dan fazlasını ve uluslararası ticaretin neredeyse yüzde 70'ini oluşturdukları için küresel ekonomi, işbirliğine dayalı üretim ve işletme network'leri etrafında kuruludur. Firmaların kendileri de, network'ler içinde ve onların vasıtasıyla çalışırlar. Küçük ve orta dereceli firmalar, işbirliği network'leri oluştururlar; böylece kaynakları bir araya getirerek esnekliklerini korurlar. Büyük firmalar, birleşik network'lerin değişken geometrisinde; ürünlere, işlemlere, pazarlara ve dönemlere göre değişen, stratejik anlaşmalar üye-

rinden çalışırlar. Ve bu birleşik network'ler, network'lerin içinde network'ler olan bir dünyada, küçük ve orta derecedeki ticari network'lerle bağlantı kurarlar. Ayrıca network girişimi dediğim şey, elektronik endüstrisinde Cisco Systems'in veya Dell Computer'in öncülük ettiği ticari modellerde olduğu gibi, çoğunlukla müşterilerle üreticileri tescilli bir network üzerinden bağlantıya geçirir. Ekonomilerimizdeki asıl işletim birimi, belirli bir amaç için hazırlanmış ticari network'lerin idare ettiği iş projesidir. Tüm bu karmaşanın üstesinden, yalnızca enformasyonculuğun araçlarıyla gelinebilir.

Üretkenlik ve rekabetçilik, bu network'leştirilmiş üretim dağıtım ve yönetim sayesinde çok fazla artıyor. Yeni ekonominin network'leri rekabetle, daha az verimli olan organizasyon biçimlerini aşama aşama eleyerek, dünyaya boydan boya yayıldığı için; yeni network'lenmiş ekonomi, her yerde hâkim olan ekonomi haline geliyor. Bu ekonomide iyi performans gösteremeyen veya bu egemen network'ler için olası bir kazanç arz etmeyen ekonomik birimler, bölgeler ve insanlar dışarıda bırakılır. Diğer yandan, herhangi bir yerden ve kişiden gelecek her muhtemel değer kaynağı, yeni ekonominin verimli network'leriyle birleştirilir ve programlanır.

Böyle koşullar altında iş, bireyselleştirilmiş olur. Yönetim-işgücü ilişkileri, bireysel düzenlemelerle belirlenir. Sistem teknolojik yenilik ve girişimin çokyönlülüğüyle işletildiği için iş, çalışanların ve yöneticilerin yeni görevler ve yeni hedefler gerçekleştirmek için kendilerini tekrar programlama kapasitelerine dayanarak değerlendirilir. Bu yeni çalışma düzeninde, her şey kötü değildir. Bu bir, kazananlar ve kaybedenler dünyası; fakat çoğunlukla değişken olan kazananlar ve network'e geri dönüşleri olmayan kaybedenler dünyasıdır. Bu bir yaratıcılık dünyası olduğu kadar, bir yıkım dünyasıdır da - eş zamanlı olarak hem yaratıcı yıkım, hem de yıkıcı yaratıyla nitelendirilen bir dünya.

Kültürel ifade, küresel bir elektronik hipermetnin kaleidoskopu etrafında biçimlenir hale geliyor. İnsan iletişiminin ve yaratısının göstergeleri olan internet ve çoklu ortam arasında bir hiper bağ kuruluyor. Medya sisteminin bu esnekliği, en farklı anlatımların kapsanmasını ve mesajların dağıtımının müşteri ihtiyacına göre uygulanmasını kolaylaştırıyor. Bireysel tecrübeler hipermetnin dışında var olabilirken, ortak tecrübeler ve paylaşılan mesajlar, yani toplumsal bir araç olarak kültür, genellikle bu hipermetne hapsediliyor. Bu, hayatımızın anlamsal çatısı olan, gerçek sanallığın kaynağını oluşturuyor. Sanal; çünkü elektronik devrelere ve kısa ömürlü görsel-işitsel mesajlara dayanıyor. Gerçek; çünkü tüm tecrübe alanlarında, düşüncelerimizi oluşturmada kullandığımız seslerin, görüntülerin, şekillerin ve imalı ifadelerin çoğunu küresel hipermetin sağladığından, bu bizim gerçekliğimiz.

Politika da gittikçe ya kodlarına ve kurallarına ayak uydurarak veya yeni kültürel kodlar yaratıp dayatarak, oyunun kurallarını değiştirmeyi deneyerek medya dünyasına dahil oluyor. İki durumda da metin, kendini yeni kodlara göre yeniden şekillendirdiği için politika, hipermetnin bir uygulaması haline geliyor.

Evet, network toplumunun ötesinde hayatlar var: Bazen kendi oluşturduğu alternatif ütopyalar etrafında; ama daha çok Tanrı, Aile, Etnik Köken ve Bölgeselliğin üstün doğruları etrafında, hâkim değerleri reddeden ve özerk bir şekilde kendi anlam kaynaklarını oluşturan, köktenci, kültürel komünler de var. Yani network toplumu gezegenin tamamını kapsamıyor; tıpkı endüstri toplumunun asla insanlığın tümüne yayılmadığı gibi. Yine de network'ün vasıta olma mantığı şimdiden, dünyanın birçok bölgesindeki toplumların hâkim kesimlerini; yeni, küresel, network'leşmiş ekonominin içinde şekillenen yapısal mantık etrafında, bireyselleşen çalışmanın esnek biçimlerinde ve elektronik hipermetinde kayıtlı olan gerçek sanallık kültüründe birleştirdi.

Kökeninde enformasyonculuk olan network oluşturma mantığı, mekân ve zaman pratiğimizi de dönüştürdü. Network toplumunun karakteristiği olan akışların uzamı, mekânların uzamında somutlaşan tecrübe mantığını yalıtarak ve boyunduruğu altına alarak; uzak mahalleri, elektronik devreler ve süratli taşıma koridorlarıyla, ortak işlevler ve anlamlar etrafında birleştiriyor. Kronolojik zamanı hem mümkün olan en küçük ifadesine sistematik olarak sıkıştırma (anlık finansal işlemlerde olduğu gibi), hem de mesleki kariyerlerin seyrinin, organizasyon adamının tahmin edilebilir ilerleyişinden sapıp bunun yerini esnek kadının almasında gözlemlendiği gibi, kronolojiyi bulanıklaştırma eğilimlerinden yeni bir zaman biçimi doğuyor; ki ben buna zamansız zaman diyorum.

Bu hortumun içerisine çekilen ve küresel sermaye, teknoloji ve bilgişlem network'leri tarafından bertaraf edilen ulus-devletler, küreselleşme kâhinlerinin öngördüğünün aksine batmıyorlar. Yapılarını ve performanslarını uyarlayarak, kendileri de birer network haline geliyorlar. Bir yandan, uluslarötesi ve uluslararası müşterek yönetimli kurumlar oluşturuyorlar: Bazıları Avrupa Birliği gibi sıkı sıkıya birleşmiş; diğerleri NATO ve NAFTA gibi daha dağınık; küresel pazarların mantığını, gelişmekte olan ülkelere dayatan Uluslararası Para Fonu gibileri ise yükümlülüklerinde asimetrik olanlar. Ama tümünde de politik hâkimiyet, çeşitli hükümetler ve organizasyonlar arasında paylaşılıyor. Diğer yandan, dünyanın büyük bölümünde, politik yetkinin yerel merkezlere dağıtıldığı bir süreç yaşanıyor. Meşruiyeti yeniden inşa etmek ve halkla ilişkilerde esnekliği artırmak için yoğun bir çaba dahilinde kaynaklar, ulusal hükümetlerden bölgesel ve yerel hükümetlere ve hatta sivil toplum kuruluşlarına geçiyor. Uluslarötesilik ve yerellik yönündeki bu eşzamanlı eğilimler, yeni bir devlet biçimi ortaya çıkarıyor: Network toplumunun fırtınalarını dindirecek en dirençli kurumsal oluşum gibi görünen network devletini.

Bu network toplumu nereden geldi? Tarihsel başlangıcı neydi? Bu toplum, XX. yüzyılın son çeyreğindeki üç bağımsız fenomenin, tesadüfi bir aradalıklarından ortaya çıktı.

İlki, ana unsurları 1970'lerde yeni bir teknoloji paradigması olarak bir araya gelen, bilgişlem teknolojisi devrimiydi (Şunları hatırlayın: Arpanet, 1969; USENET Haberleri, 1979; birleşik devrenin icadı, 1971; kişisel bilgisayar, 1974-1976; yazılım devrimi: 60'ların sonlarında tasarlanan, 1974'te sürümü yapılan UNIX kodları; 1973-1978'de tasarlanan TCP/IP protokolleri; rekombinan DNA. 1973).

İkinci akım, iki rakip sistem olan kapitalizm ve devletçiliğin, sosyo-ekonomik açıdan yeniden yapılandırılma süreciydi. İki sistem de kendi içlerindeki çelişkiler yüzünden, 1973-1975'te kapitalizm ve 1975-1980'de devletçilik olmak üzere, büyük krizlerle karşı karşıya kaldılar. İkisi de krizlere yeni devlet politikalarıyla ve tüzel stratejilerle müdahale etti. Kapitalist perestroyka* işe yaradı. Devletçiliğin yeniden yapılandırılması, Sovyetler Birliği'nin yıkılışı üzerine Emma Kiselyova ile yaptığım çalışmada iddia ettiğim gibi, bilgiişlem teknolojisi devrimini özümseme ve kullanma konusunda, devletçiliğin doğasında olan sınırlamalar nedeniyle başarısız oldu. Kapitalizm, aşırı boyutlarda yıkıcı enflasyona olan yapısal yatkınlığının üstesinden; bilgisel üretkenlik, devlet denetimini kaldırma, liberalleşme, özelleştirme, küreselleşme ve network'leşme aracılığıyla network toplumuna ekonomik altyapı sağlayarak geldi.

Bu yeni toplumun kökenindeki üçüncü akım, kültürel ve siyasaldı. 1960'ların sonlarında ve 1970'lerin başlarında, Avrupa ve Amerika'daki toplumsal hareketlerle, Japonya ve Çin'de emsali görülmemiş gösterilerde yansıtılan değerlere ilişkindi. Bu hareketler; her ne kadar feminist ve çevreci hareket özgürlük kavramını, patriyarkanın ve üretimmerkezciliğin kurumlarına ve ideolojilerine temelden bir saldırı olacak kadar genişletmişler de, esasen özgürlükçüydü. Bu hareketler kültürel, çünkü (o yüzyılda onlardan ön-

* Perestroyka: Rusya'da Gorbaçov'un 1980'lerde yürürlüğe koyduğu bir ekonomik liberalleşme ve yeniden yapılandırma politikası (ç n.)

ce gelenlerin çoğunun aksine) devlet gücünü ele geçirmeye veya gelir dağılımını yeniden yapmaya odaklanmamışlardı. Bunun yerine, tecrübe kategorileri üzerinden harekete geçtiler ve yerleşmiş kurumları reddedip, hayatın yeni değerlerini ve sonuç olarak birey ve devlet ile birey ve ticari şirketler dünyası arasındaki toplumsal sözleşmelerin yeniden yazılmasını talep ettiler.

Bu üç fenomen, birbirinden bağımsız olarak ortaya çıktı. Tarihsel rastlantıları, belli toplumlarda özgül olarak birleşmeleri gibi, beklenmedik bir tesadüftü. Network toplumuna geçiş hızı ve şekli, ABD'de, Batı Avrupa'da ve dünyanın geri kalan kısmında birbirinden bu yüzden farklıdır. Endüstriyel toplumun veya öncesi toplumların kurumları ve kuralları ne kadar köklü olursa, geçiş süreci o kadar yavaş ve zor olur. Network toplumuna giden bu farklılara dayanan yolda, örtük bir değer yargısı mevcut değildir: Network toplumu, Bilgi Çağı'nın cennet toprağı değildir. Yalnızca, insanlık yararına etkileri belirsiz olan, yeni bir özgül toplumsal yapıdır. Her şey şartlara ve sürece bağlı.

Dünyamızı XXI. yüzyıldaki haline getiren tarihi rastlantının ana unsurlarından biri, yeni teknoloji paradigması olan enformasyonculuktu. Bunun tarihsel başlangıcı neydi? Savaş; sıcak ya da soğuk olsun, tarih boyunca olduğu gibi, teknolojiye yeni bir temel unsurdu. II. Dünya Savaşı, bilgi işlem teknolojisi devrimine giden yolda yapılan keşiflerin çoğunun dayanağıydı. Soğuk Savaş ise gelişimlerinin potansiyelidir. Evet, Internet'in atası olan Arpanet, ana teknolojileri (paket anahtarlama ve network gücü dağılımı) Rand Anonim Şirketi'nde Paul Baran tarafından, Savunma Bakanlığı'na götürülen nükleer savaştan zarar görmeyecek bir iletişim sistemi oluşturma teklifinin bir parçası olarak geliştirilmiş olsa da, gerçek bir askeri teknoloji değildi. Fakat teklif, hiçbir zaman onaylanmadı ve Arpanet'i tasarlayan Savunma Bakanlığı temelli bilim adamları, Baran'ın çalışmasından ancak bilgisayar network'ünü oluşturmaya başladıktan sonra haberdar oldu. Bununla beraber, Pentagon'daki İleri Düzeyde Araştırma Projeleri Dairesi'nin kaynak ve yenilik özgürlüğü desteği olmadan, ABD'de bilgisayar bilimi bu süratte gelişmezdi; Arpanet kurulmaz ve bugün bilgisayar network oluşumu çok farklı olurdu. Benzer biçimde, mikroelettronik devrimi, son yirmi yılda askeri uygulamalardan büyük bir ölçüde bağımsızken; kritik geçen 1950'lerde ve 1960'ların başlarındaki şekillenme döneminde Silikon Vadisi ve diğer ana teknoloji merkezleri, askeri pazarlara ve onların cömert araştırma fonlarına son derece bağımlıydı.

Araştırma üniversiteleri de teknoloji devriminin tohumlarının atıldığı esas merkezlerdendi. Doğrusu, akademik alandaki bilgisayar uzmanlarının, bilimsel keşifler ve teknolojik yenilik yararına, doğrudan bir askeri yarar sağlamadan, genel olarak bilgisayar bilimini ve özel olarak bilgisayar network oluşumunu geliştirmek için, Savunma Bakanlığı'nın kaynaklarını ele geçirdiği savunulabilir. Asıl askeri tasarım, ulusal laboratuvarlarda yüksek güvenlik koşulları altında yapılıyordu ve olağanüstü bilimsel potansiyellerine rağmen, bu laboratuvarlardan çok az yenilik çıktı. Bunlar ve kaderleri, Sovyet sisteminin aynasıydı; dehanın anıtmezarları haline geldiler.

Üniversiteler ve önde gelen hastaneler ile halk sağlık merkezlerinin araştırma merkezleri, biyoloji devriminin çok önemli kaynaklarıydı. Francis Crick ve James Watson, 1953'te Cambridge Üniversitesi'nde keşifler yaptı; rekombinan DNA'ya yol gösteren araştırmalar, 1973 ve 1975 arasında Stanford Üniversitesi ve San Francisco'daki Kaliforniya Üniversitesi'nde gerçekleşti.

Bu gelişimde iş dünyasının da rolü vardı, fakat oturmuş şirketlerin değil. AT&T mülkiyet haklarını 1950'lerde, telekomünikasyon tekeli karşılığında mikroelektronığe verdi ve sonraları 1970'lerde, Arpanet'i işletme fırsatını kaçırdı. IBM, PC devrimini önceden tahmin edemedi ve treni ancak sonradan; işletim sisteminin lisansını Microsoft'a verip, sonunda sadece bir hizmetler şirketi olarak hayatta kalmasına yol açacak olan PC klonlarına açık kapı bırakacak denli karışık koşullar altında yakaladı. Microsoft da yarı tekel olur olmaz, benzer gaflar yaptı. 1995'te aslen Microsoft tarafından yaratılmamış olup, Mosaic yazılımlarına, Süper Bilgisayar Uygulamaları Ulusal Merkezi'nden lisans veren bir şirket olan Spyglass tarafından tasarlanan bir tarayıcının üzerinde çalışılmış hali üzerine kurulu Internet Explorer'ı ilk defa tanıtana dek, Internet'in potansiyelini göremedi. Rank Xerox, Kaliforniya'daki PARC araştırma ünitesinde, PC çağının çoğu anahtar teknolojisinin tasarımını yaptı. Fakat, araştırmacılarının yaptığı harikaları yarım yamalak anladı; o kadar ki çalışmalarını çoğunlukla başka şirketler tarafından, özellikle de Apple Computer tarafından ticarileştirildi. Enformasyonculuğun kaynağının oluşmasındaki ticari unsur, genel olarak yeni bir tür iş alanı türemesiydi; çok çabuk dev şirketlere dönüşen başlangıçlar (Cisco Systems, Dell Computer, Oracle, Sun Microsystems, Apple vs.) veya kendilerini yeniden yaratan şirketlerdi (elektronik tüketimden cep telefonlarına ve sonra da mobil Internet'e geçen Nokia gibi). Bu yeni şirketler girişimci kökenlerinden, yenilikçi, büyük ölçekli organizasyonlar olmaya geçişte, enformasyonculuğun bir başka temel unsuru üzerine yapılandılar: Teknolojik yeniliğin hacker kültürü tarafından temsil edilen kültürel kaynağı Üzerine.

Kültürel dönüşümler olmadan, teknoloji devrimleri de olmaz. Devrimci teknolojiler tasarlanmalıdır. Bu kâr amaçlı bir süreç değil; bir vizyon, bir inanç hareketi, bir isyan işaretidir. Finansman, üretim ve pazarlama muhakkak son kertede hangi teknolojilerin pazarda kalacağını belirleyecek; fakat tam olarak hangi teknolojilerin gelişeceğini belirleyemez, çünkü pazar yeri ne kadar önemli olsa da gezegendeki tek yer değil. Enformasyonculuk kısmen icat edilmiş ve bilgisayar network'çülüğünün oluşumunda, işletim kapasitesinin dağılımında ve işbirliği ve paylaşım ile yenilik potansiyelinin artışında esas olan yeni bir kültür tarafından, kararlı bir şekilde biçimlendirilmiştir. Bu kültürün, enformasyonculukta yenilik ve yaratıcılık kaynağı olmasındaki rolü hakkında teorik bilgi, network toplumunun tarihsel başlangıcı hakkındaki bilgimizin temelini oluşturur. Benim analizimde de diğer uzmanların katkılarında da, enformasyonculuğun bu esas boyutuna değinildi; fakat bu, gerçek anlamda irdelenmedi. Bu yüzden Pekka Himanen'in enformasyonculuğun ruhunun hacker kültüründe olduğu teorisi, üçüncü milenyumun doğusundaki bu belirsizliğin içinde, dünyanın keşfinde açıklayıcı olacak esash bir atılım.

Ek

Bilgisayar Hacker'lığının tarihçesi

Şimdi Microsoft, Microchip şirketler grubu arasından büyümüş ve güçlenmişti: Öncesinde gelen Mainframe Şirketleri'nin hepsinden daha güçlü hale gelmişti. Gates'in kalbi ise katılmıştı ve Müşterileri ile onların Mühendislerine, şu lanet sözlerini sarf etti: " Von Neumann'ın çocukları, bana kulak verin. IBM ve Mainframe Şirketler grubu atalarınızı öyle riskli ve ağır lisanslara bağladı ki, sizler kurtuluş için Turing ve von Neumann'ın ruhlarına yakardınız. Şimdi sizlere diyorum ki ben, benden önceki şirketlerin hepsinden daha büyüğüm. Lisanslarınızı hafifletecek miyim? Hayır, sizleri atalarımın iki kat daha ağır ve on kat daha riskli lisanslara bağlayacağım [...] Sizi elime geçireceğim ve hiçbir kuşağın köleleşmediği gibi köleleştireceğim. Öyleyse niye Turing ve von Neumann'ın ve Moore'un ruhlarına yakarasınız? Onlar sizleri duyamaz. Ben onlardan daha yüce bir güç oldum. Yalnızca bana yakarmak ve benim merhametim ve gazabımla yaşamalısınız. Ben cehennemin Gates'iyim [kapılarıyım]: MSNBC' nin girişi ve Ölümün Mavi Ekranı'nı açan anahtarlar benim elimde. Korkun; iyice korkun; yalnız bana hizmet edin ve hayatta kalın."¹

Web'de yayımlanan hacker "İncil'i *The Gospel According to Tux* işte böyle başlıyor. Tux [smokin], Linux bilgisayar işletim sisteminin, Finlandiyalı hacker Linus Torvalds'ın 1991 'de yirmi iki yaşındayken yarattığı maskotu olan penguenin adı. Son birkaç yılda Linux, Microsoft'un üstünlüğüne ciddi anlamda meydan okuyanlardan biri olarak, oldukça fazla ilgi çekti.

Linux'u herkes ücretsiz indirebilir; fakat Linux ve Windows arasındaki en önemli fark bu değil. Linux'u diğer Microsoft ürünlerinin örnek teşkil ettiği hâkim ticari yazılım modelinden ayıran ilk ve en önemli şey, açıklığı. Bilimsel araştırmacılar nasıl alanlarındaki bulgularını test etmek ve daha da geliştirmek amacıyla başkalarının incelemesine ve kullanmasına izin veriyorlarsa, Linux projesinde yer alan hacker'lar da, başkalarının programlarını kullanmalarına, test etmelerine ve geliştirmelerine izin veriyor. Araştırmacılıkta bu, bilim etiği olarak bilinir. Bilgisayar programcılığı alanında ise, açık kaynaklı model diye adlandırılır (bir programın DNA'sı olan "kaynak kodu", onu geliştiren programcılar tarafından kullanılan dildeki biçimidir; kaynak kod olmadan kişi, bir programı kullanabilir fakat yeni istikametlerde geliştiremez).

Akademik araştırma modeline olan bu yakınlık, rastlantısal değildir: Açıklık, hacker'lara üniversiteden kalan bir miras olarak görülebilir. *The Gospel According to Tux*, bilgisayarın teorik altyapısını yaratırken bulgularını açık şekilde paylaşan aralarında başta gelenlerinin Alan Turing ve John von Neumann olan araştırmacıları, kahramanlık mevkesine yükseltiyor.

The Gospel According to Tux iyimserlikle, Torvalds'ın bilgisayarların dünyasında bu ruhu nasıl dirilttiğini anlatmaya koyuluyor:

1. *The Gospel According to Tux.*

İşte o günlerde Helsinki diyarında, Torvald denen Linus adında genç bir araştırmacı vardı. Linus iman sahibi bir adam, RMS'nin bir müridiydi [bir başka ünlü hacker olan Richard Stallman] ve Turing, von Neumann ve Moore'un çizgisinde iddiaıydı. Bir gün bilgisayarın mimarisi üzerine düşüncelere dalmışken Linus, transa geçti ve kendisine bir görü bahşedildi. Bu görüde ise dingin ve güzel yüzlü dev bir Pengueni, bir buz kütesinin üzerinde balık yerken gördü. Ve Linus, Penguenin görüntüsüyle derin bir korkuya düşüp Turing, von Neumann ve Moore'un ruhlarına, görüsünün bir yorumu için yakardı.

Ve rüyasında Turing'in, von Neumann'ın ve Moore'un ruhları ona hitap ederek cevap verdi, "*Korkma sevgili Linus. Son derece sakın ve cengavercesin.* Gördüğün o dev Penguen, senin yaratıp dünyaya konuşlandıracağın bir işletim sistemi. Buz kütesi ise dünya, dolayısıyla Penguenin işini bitirdiğinde üzerlerinde dinlenip mutlu olacağı tüm sistemler. Penguenin karnını doyuran balıksa, dünyadaki tüm sistemlerin altında yüzen hilekâr lisanslı kod tabanları.*

Penguen hileli, çarpık ve düzmece olan her şeyi; spagetti gibi kıvrılan veya ağır ve riskli lisanslara mecbur edilmiş olan tüm kodları avlayacak ve yiyip yutacaktır. Yakalarken de kopyasını çıkaracak, kopyalayarak belgeleyecek ve belgeleyerek dünyaya ve orada kodlama yapan herkese özgürlük, huzur ile sakın ve cengaverce olanı getirecek."

Açık kaynaklı modeli Linux icat etmedi, kendiliğinden de ortaya çıkmadı. Linux, daha evvelki iki hacker projesinin temeli üzerine kurulmuş, Unix benzeri bir işletim sistemi. Linux için en önemli olan, Richard Stallman tarafından 1983'te başlatılan GNU işletim sistemiydi.² İlk başta, MIT'nin yapay zekâ laboratuvarında çalış-

* Cool and froody: Bu deyim Douglas Adams'ın *The Hitchhiker's Guide to the Galaxy* serisindeki *The Restaurant at the End of the Universe* adlı kitabından alınmıştır. Froody, Adams'ın icat ettiği bir kelimedir ve Zaphod karakterine göre 'her şey kontrol altında'yla aynı şey demek değildir. Türkçe çevirisinde karşılığı cengaverce olarak verilmiştir, bkz. *Evrenin Sonundaki Restoran*, çev.: İrem Kutluk, Sarmal Yay., 1996. s. 124 (ç.n.).

2. Hacker mizahının bir örneği olan, Unix benzeri bir işletim sistemi ve yazılımı geliştirme amaçlı GNU ticari girişiminin, bir kısaltmadan oluşan ismi, "GNU's Not Unix." [GNU, Unix Değildir] deyiminden alınmıştır. Stallman yazılım kaynak kodunun, (Bell Laboratuvarlarında geliştirilmiş olan) AT&T'nin Unix'ini ticarileştirme kararında olduğu gibi, kapatılmasına tepki göstermişti. 27 Ekim 1983'te Stallman, net.unix-wizards ve net.usoft haber gruplarına bir mesaj gönderdi: Serbest Unix!

Bu Şükran Gününden itibaren, GNU (GNU's Not Unix) adıyla tamamıyla Unix-uyumlu bir yazılım sistemi kuracağım ve kullanabilecek herkese serbestçe dağıtacağım. Zaman, para, program ve gereç yardımına fazlasıyla ihtiyaç vardır Bir süre sonra Stallman, bu mesajı genişletip, bütün bir hacker ilkeleri beyanatına dönüştürdü: "GNU Manifestosu" (1985). Stallman GNU'yu, 60'ların sonlarında MIT'nin hacker'larının tasarladığı açık kaynaklı işletim sistemi olan ITS'nin -

maya başlayan Stallman, hacker 'lığın bu ilk bağlantı noktasının geleneğini sürdürerek çalışmaya devam ediyor.

Linux'un diğer matrisi, Bill Joy tarafından 1977'de yaratılan BSD Unix'idir. Joy'un yirmilerinde bir lisansüstü öğrencisiyken, işletim sistemini geliştirmeye başladığı, başka bir geleneksel hacker merkezi olan, Kaliforniya Berkeley Üniversitesi'ndeki köklerine saygı niteliğindeki BSD'nin açılımı, Berkeley Yazılım Dağıtımıdır.³

Bilgisayar hacker'lığının tarihinde, Internet'in doğuşuyla diğer bir önemli sayfa açıldı. Asıl başlangıç tarihi, 1969'lara kadar gidiyor (Bu aynı zamanda, hacker'lar Ken Thompson ve Dennis Ritchie'nin, Unix'in ilk versiyonunu yazdığı tarihlerdir).⁴ ABD Savunma Bakanlığı'nın araştırma birimi ARPA (Advanced Research Projects Agency [Gelişmiş Araştırma Projeleri Dairesi], internet'in önceli olan Arpanet'in kuruluşunda, önemli rol oynamıştır. Bununla beraber, bu hükümete bağlı girdinin boyutu ve önemi genellikle abartılır.⁵ Janet Abbate, bugüne kadarki en kapsamlı Internet tarihi olan *Inventing the Internet*'te eski üniversite araştırmacılarının yö-

(Uyuşmaz Zaman-paylaşım Sistemi) ruhsal halefi olarak görür. GNU projesinin yarattıklarından en bilinenleri, birçok hacker'ın desteklediği emac'ler ve Linux hacker'ları tarafından kullanılan ve bir C dili çevirmeni olan gcc'dir. GNU'nun tarihi üzerine daha fazla bilgi için bkz. Stallman, "The GNU Operating System and the Free Software Movement" (1999); ITS için bkz. Levy, *Hackers*, s. 123-28.

3. BSD projesi. Bell Laboratuvarlarının Unix tasarımcılarıyla kurulan yakın işbirliğiyle başladı. 80'lerin başlarında AT&T, işletim sistemini ticarileştirmeye karar verdiğinde, BSD hacker'ları Unix gelişimindeki bağlantı noktası haline geldi. 90'larda BSD, üç ana hat üzerinde gelişimini sürdürdü: NetBSD, FreeBSD ve OpenBSD. Detaylar için bkz. Marshall McKusick. "Twenty Years of Berkeley Unix: From AT&T-Owned to Freely Distributable" (1999).

4. Thompson, Unix'i geliştirmeye başlarken, bunun için C dilini geliştiren Ritchie'yle ilk baştan beri yakın işbirliği içindeydi. C dili ve Unix'in tarihleri bu şekilde birbirine bağlıydı. Unix'in tarihi hakkında daha fazla detay için bkz. Ritchie, "The Evolution of the UNIX Time-sharing System" ve "Turing Award Lecture: Reflections on Software Research." Yine bkz. Salus. *A Quarterly Century of Unix* (1994)

5. Örneğin, Arpanetin amacının, nükleer saldırılardan etkilenmeyecek bir network oluşturma olduğu iddiası sık duyulur, Net'in gelişimindeki hareketin ana özneleri (Vinton Cerf, Bob Kahn ve diğerleri) makaleleri "A Brief History of the Internet"te bu yaygın inancın, "asılsız bir söylenti" olduğunu belirtiyorlar. Net'in gerçek kaynağı daha pratikti. MIT'den ARPA'ya geçmiş bir akademisyen olan Proje başkanı Lawrence Roberts, kafasında bilgisayar uzmanlarının işbirliğini ilerletmeye vasıta olacak bir network canlandırıyor: "Coğrafi açıdan ayrı olan insanların, etkileşim içerisinde bir arada bir sistemle çalışmalarına izin vererek, farklı disiplinlerin özel alanlarında 'ciddi bir yetenek kitlesi'ne ulaşmak mümkün olacaktır" {Roberts. "Multiple Computer Networks and Intercomputer Communication" [1967], s. 2).

netici pozisyonuna getirilmelerinin, Internet'in bilimsel uygulamaya özgü olan kendi kendini organize etme ilkeleriyle gelişmesine nasıl yol açtığını gösteriyor. Sonuç olarak bu gelişimdeki en önemli pay çok geçmeden, yetenekli üniversite öğrencilerinden seçilmiş bir dizi hacker'dan oluşan, Network Working Group tarafından yönetilmeye başladı.

Network Working Group, açık kaynaklı model üzerinden işliyordu: Herkesin fikirleriyle katkıda bulunması serbestti; bu fikirler daha sonra ortaklaşa geliştiriliyordu. Tüm çözümlerin kaynak kodları, başkalarının kullanabilmesi, test edebilmesi ve geliştirebilmesi için en baştan itibaren basılıyordu. Bu modele halen uyuluyor. Öncü olan hacker grubunun adı ve oluşumu, süreç boyunca birçok kez değişti. Şu anda, internet Engineering Task Force adıyla biliniyor ve UCLA'de bilgisayar bilimi lisansüstü öğrencilik günlerinden bu yana grubun kurucu üyesi olan Vinton Cerf tarafından kurulan internet Society'nin altında iş görüyor. Cerf, Net'in evrim sürecindeki teknolojik ilerlemelerin neredeyse tümünde önemli rol oynadı. Yine de hiç değişmeyen bir durum vardı: Internet'in, gelişimini sağlayan bir merkezi yönetim kurumu yok. Bunun yerine teknolojisi, hâlâ açık bir hacker camiası tarafından geliştiriliyor.⁶ Bu camianın tartıştığı fikirler, eğer internet camiasının büyük bölümü iyi olduğunu düşünür ve kullanmaya başlarsa, "standartlar" haline geliyor. Bazen bu hacker fikirleri, Net'i hiç beklenmedik yönlere götürdü; örneğin Ray Tomlinson'ın 1972'de ilk defa e-postayı çıkarması gibi. (E-posta

6. ilk Network Working Group'u, 1972'deki Uluslararası Bilgisayar İletişimi Konferansı'nda, internet standartlarının gelişmesi için organize edilen, International Network Working Group (INWG) takip etti. Çalışma grubunun ilk başkanı Cerf'di. INWG'nin resmi bir otoritesi yoktu; fakat pratikte bilginin Nette nasıl iletildiğini tanımlayan, Internet'in en önemli standartlarını geliştirdi ve tanıttı. (Bob Kahn'ın yanında Cerf, Internet'in ana protokolleri olan TCP/IP'nin [Transmission Control Protocol/Internet Protocol] gelişiminde temel rol oynadı).

adreslerinde halen kullanmakta olduğumuz @ işaretini o seçti.) Bu gelişmeyi belirtirken Abbate, şunlara dikkati çekiyor: "İnternet'in tasarımında ortak bir katılım hiç olmamışa benziyor. Önceli [Arpa-net] gibi internet, kendiliğinden seçilen bir grup uzman tarafından, gayri resmi şekilde ve pek gösteriş yapılmadan tasarlandı."⁷

İnternet temelinde oluşturulan, küresel hipermetin olan World Wide Web de, bir şirket ya da bir hükümet kuruluşu değildi. İlk kurucusu, Oxford'da eğitim görmüş bir İngiliz olan Tim Berners-Lee'ydı. Kendisi 1990'da İsviçre Atom Fiziği Araştırma Merkezi CERN'de çalışırken, Web'in tasarımını yapmaya başladı. Berners-Lee'nin mütevazı dış görünüşünün arkasında, Web'in bu dünyayı nasıl iyileştireceğine dair öngörüsü hakkında dobra dobra konuşan, güçlü bir idealist duruyor:" Web teknik olmaktan çok, toplumsal bir yaratı. Onu teknik bir oyuncak olarak değil, toplumsal bir etki için tasarladım; insanların birlikte çalışmalarına yardımcı olması için. Web'in nihai hedefi, dünyadaki ağsal varoluşumuzu ayakta tutmak ve daha iyiye götürmek."⁸

Kitabı *Weaving the Web*'de anlattığı gibi; diğer hacker'lar, ya-

Sonunda 80'lerin başlarında ARPA, internet'ten resmi olarak emekli oldu. Bundan sonra, Netin gelişimindeki temel hareket kaynağı giderek hacker'lar olmaya başladı. INWG'nin halefi Internet Engineering Task Force (IETF), 1986'da kuruldu. Bu tamamıyla açık bir gruptur. Aslında bu grubun "üyesi" olmanın tek yolu, herkese açık olan e-posta listesi tartışmalarına veya toplantılarına katılmak. İnternet'in altyapısı üzerine önde gelen uzmanlardan biri olan Scott Bradner, bu açık grubun rolünü özetliyor: TCP/IP'nin dışında, İnternetin tüm temel teknolojisi, IETF'de geliştirilmiş veya rötuşlanmıştır" ("The Internet Engineering Task Force" [1999], s. 47; IETF hakkında daha fazlası için, bkz. Bradner'ın makalesi, internet Engineering Task Force, "The Tao of IETF"; ve Cerf, "IETF and ISOC"; internet Society üzerine kısa bir açıklama için bkz., "All About the Internet Society"). İnternet'in gelişim modelinin başarısı düşünüldüğünde, TCP/IP'nin "network'lerin network'ü" önerilerinin arasında, zamanının tek önerisi olmadığını hatırlamak lazım, iki büyük standartlaştırma organizasyonu olan CCITT ve OSI'nin, kendi resmi standartları (X.25 ve ISO) mevcuttu. Abbate'nin araştırmasına göre, bu geleneksel standartlaştırma organizasyonlarının protokollerinin başarılı olmamasının ana nedenlerinden biri, bu toplulukların işleyiş tabiatının belirgin şekilde kapalı olmasıdır (*Inventing the Internet* [1999], 5. böl.).

7. Abbate, *Inventing the Internet*, s. 127.

8. Berners-Lee. *Weaving the Web*(1999), s. 123. Berners-Lee hiçbir suretle, küresel bir hipermetnin hayalini kuran ilk kişi değildir. Bu idealin en tanınan hayalçisi, hipermetin terimini icat eden Ted Nelson'dur. Konu hakkındaki en bilinen eseri *Literary Machines*'de (1981) Nelson, Amerikan bilgiişlem teknolojisinin en

vaş yavaş onun çabasına ortak oldular: "İlgilenen insanlar Internet'ten geribildirim, teşvik, fikirler, kaynak kod katkıları ve manevi destek sağladılar: bunu yerel olarak bulmak zor olurdu. Web'i Internet insanları, hakiki sıradan insan üslubuyla oluşturdu." Grup genişledikçe Berners-Lee, Cerf'in Internet Society'sine benzer bir camia olan World Wide Web Consortium'u, Web'in ticari şekilde ele geçirilmesini önlemek için bir çaba olarak organize etti. Berners-Lee, tüm ticari teklifleri kararlılıkla, şahsen reddetti. Arkadaşlarından biri bunu genel bakış açısının tipik bir özelliği olarak nitelendirmişti: "Teknoloji uzmanları ve girişimciler, Web'i sömürmek için şirketler kurup birleşirken, bir soruya kitlenmiş görünüyorlardı: 'Web nasıl benim olur?' Bu arada Tim, 'Web nasıl sizin olur?' diye soruyordu."¹⁰

güçlü temsilcilerinden Vannevar Bush'a kendi adına teşekkür borçlu olduğunu kabul ediyor. Bush daha 1940'larda Mernex adını verdiği bir hipermetin yöntemi fikrini ortaya atmıştı ("As We May Think" [1945]). Internetin gelişiminde etkin rol oynayan Douglas Engelbart. 1968'de San Francisco'da yaptığı, insan Zekâsını Artırma araştırma projesinin ürünü olarak oNLine System'ı sundu. Bugün Web'de bulunun birçok unsurun aynısını içeriyordu. (Bu gösterim için, fareyi de [mouse] icat etti; bkz. Ceruzzi, *A History of Modern Computing*[1998], s. 260; Engelbart in geniş görüşü için, bkz. "Augmenting Human Intellect; A Conceptual Framework" [1962] adlı yapıtı.) Beşeri bilimlerde hipermetin fikri, tabii ki daha da eski bir tarihe sahip (bkz. örneğin. Landow. *Hypertext v.2.0* [1997]). Bununla beraber Berners-Lee, fikrini geliştirdiği dönemde bu öngörülere aşina olmadığını söylüyor (s. 4).

Bu atılımın yapıldığı dönemde, Web'in toplumsal modeli açısından avantajlı olmakla fark attığı, kesin rakipleri vardı. 1994'e kadar World Wide Web, Internet'i yeni Kullanım yolları konusundaki birçok fikirden biriydi ve hangi fikrin evrim sürecine liderlik edeceği kesinlikle belli değildi (herhangi birinin Internet'i önemli biçimde etkileyeceği bile kesin değildi). Rekabetteki en sağlam fikir, Minnesota Üniversitesinin geliştirdiği Gopher bilgi sistemiydi. Gopher, ticari leştirilmesine karar verildiği 1993 yılında duvara tosladı. Berners-Lee bu olayı şöyle anlatıyor: "Bu akademi ve internet camiasında ihanet demektir. Üniversite hiçbir zaman kimseye metelik vermese bile, okulun Gopher protokollerini kullanmak için insanlardan ücret talep etme hakkını saklı tutacağını ilan etmesi, çizgiyi aştığına işaret etti" (s. 73). Berners-Lee, CERN'in kendisine, Web gelişimini tamamen açık tutma iznini vermesini sağladı (s. 74).

9. Berners-Lee, *Weaving the Web*, s. 47.

10. Michael Dertouzos, "Önsöz." a.g.y., s. x. World Wide Web Consortium'un (W3C) asıl amaçlarından biri, web sayfalarının Web üzerinden nasıl iletildiğini ve içeriklerinin sözdizimini tanımlayan, Web'in ana protokollerinin (HTTP/URL [HyperText Transfer Protocol/Uniform Resource Locator] ve HTML [HyperText Markup Language]) açıklığını sağlamaktır. Daha fazlası için bkz. "About the World Wide Web Consortium."

Web'in yaptığı son atılımın arkasındaki en önemli kişi, Champaign-Urbana'da Illinois Üniversitesi'nde öğrenci olan Marc Andreessen'di. Yirmi yaşındaki Andreessen ve diğer birkaç hacker 1993'te, üniversitenin Süper Bilgisayar Uygulamaları Ulusal Merkezi'nde, PC için kullanıcı dostu bir grafik tarayıcı yarattılar. Açık kaynaklı kodla dağıtılan bu program, çok geçmeden daha da iyi tanınan ve daha süratli şekilde yayılan, Netscape Navigator tarayıcısına dönüştü.¹¹

Internet ve Web (ikisine birlikte "Net" diyoruz) şu anda hepimizin ortak hayal gücünde yer tutuyor olsa da, yaptıkları muazzam atılım, çağımızın diğer fevkalade icadı olan kişisel bilgisayar olmasaydı, elbette ki mümkün olmazdı. Bunun fikrinsel tarihi, etkileşimli bilgisayar kullanımına öncülük eden ilk MIT hacker 'larına kadar uzanır. Onların zamanında, bilgisayar alanında halen, IBM'in top-

11. Web'in gelişiminde Andreessen'in rolü üzerine daha fazla bilgi için, bkz. Robert H. Reid, *Architects of the Web: 1.000 Days That Built the Future of Business* (1997), 1. böl.; John Naughton, *A Brief History of the Future: The Origins of the Internet* (1999), 15. böl.; Berners-Lee. *Weaving the Web*, 6 böl. Andreessen, o zaman en çok Silicon Graphics'in kurucusu olmakla tanınan Jim Clark'la birlikte Netscape'i kurarak yoluna devam etti (bkz. Clark, *Netscape Time*). Netscape Kaynak kodunu kapattı ki bu, Microsoft'un Internet Explorer'ına karşı verdiği savaşta yenik düşmesinin en vahim nedeni olabilir (fakat bir de üniversitenin Mosaic'in kaynak kodunun açıklığına, "NCSA Mosaic Lisansı Vermenin Prosedürleri"yle [1995] getirdiği sınırlamalar vardı) Netscape 1998'de tarayıcısını, açık kaynaklı olarak (Mozilla adıyla) tekrar çıkardı; fakat artık bunun bir yararı olup olmayacağı belirsiz. Zira tarayıcı zaten öyle devleşti ki, bu noktada başkalarının katılması oldukça zor (bkz. "Mozilla.org: Our Mission" [2000]; Hamerly, Paquin ve Waton, "Freeing the Source: The Story of Mozilla" [1999]; Raymond. "The Revenge of the Hackers" [1999]).

Rob McCool ve başka öğrenciler tarafından geliştirilen NCSA Web sunucusu, Mosaic'in kullanıcı tarafı üzerindeki şiddetli etkisine benzer bir etkiyi, sunucu konusunda gösterdi. (Kullanıcının tarayıcısı, sunucu tarafındaki Web sunucusu programına bağlıdır.) McCool da Netscape'e katıldı. Bununla beraber hacker mirasının bu kısmı, daha fazla kurtarılmıştı çünkü eski bir Berkeley öğrencisi olan Brian Behlendorf gibi Apache hacker'ları denen hacker'lar NCSA sunucusunu daha ilk baştan, açık kaynaklı kod olarak ileri seviyede geliştirmeye başlamışlardı.

Keith Porterfield, Internet ve Web'in işletilmesinin, genel anlamda hacker'ların yarattıklarına bağlı oluşunu, hacker programları teknik temelden çıkartıldığında, gerçekte ne olacağını anlatarak ifade ediyor (parantez içindekiler, sebepleri hakkındaki benim kısa görüşlerim):

Internet'teki web sitelerinin yarısından fazlası yok olacaktı (çünkü sitelerin neredeyse üçte ikisi onlar tarafından işletiliyor; bkz. Netcraft, *The Netcraft Web Server Survey* [Eylül 2000])

lu işletilen merkezi bilgisayarları hâkimdi; programcıların bilgisayara doğrudan bağlantısı yoktu; bunun yerine programların özel bir operatöre ulaştırmak için izin almaları gerekiyordu. Sonuç almak günler sürebiliyordu. Bu yöntemin tersine MIT hacker'ları, programcının programını doğrudan bilgisayara yazabileceği, sonuçları görebileceği ve istediği düzeltmeleri anında yapabileceği minibilgisayarlarda, etkileşimli olarak çalışmayı tercih ediyorlardı. Toplumsal organizasyon açısından fark büyüktü. "Operatörü" aradan çıkaran bir etkileşimde bireyler, teknolojiyi daha serbest bir şekilde kullanabilir. Bilgisayar dünyasının yüce rahipliği olan operatörlerin aradan çıkarılması bir tecrübe olarak, telefon tarihinde telefon operatörlerinin aradan çıkarılmasıyla kıyaslanabilir. Bu, bireyler arasında doğrudan iletişimin özgürleştirilmesi manasına geliyordu.¹²

MIT hacker'ları aynı zamanda, tarihte ilk bilgisayar oyununu programladılar; bir kullanıcı bunun içinde ilk defa grafik kullanıcı arabiriminin olanaklarını tecrübe edebiliyordu. Steve Russell'ın 1962 tarihli *Spacewar'unda*, torpil yüklü iki tekne, kulüp tarafından tasarlanmış denetçiler aracılığıyla uzayda savaşa giriyordu. Peter Samson, oyuna, amacı yıldızları pencereden dışarıya bakıldığında görülecekleri noktada göstermek olan, "Pahalı Planetaryum" adını verdiği gezegenlerle bezeli bir arka fon eklemişti - fakat bilgisayar-

Usenet haber grupları da ortadan kalkacaktı (çünkü hacker ürünü olan INN programıyla destekleniyorlar)

Ama bunun bir önemi olmayacaktı, çünkü e-posta çalışmayacaktı (çünkü e-postaların çoğunun iletimi hacker'ların yarattığı Sendmail programı üzerinden yapılıyor)

Tarayıcınıza, www.netaction.org yerine, "199.201.243.200" yazıyor olacaktınız (çünkü Internet'in basit dili olan "adres listesi", yine hacker ürünü olan BIND programına bağlı).

INN yi (InterNetNews), Rich Salz gibi hacker'lar yarattı (bkz. "INN'yi InterNet-News"). Sendmail, ilk olarak 1979'da, bir Berkeley öğrencisi olan Eric Allman tarafından geliştirildi (bkz. "Sendmail.org"), BIND'in açılımı, Berkeley Internet Name Domain ve ilk olarak Berkeley öğrencileri Douglas Terry, Mark Painter, David Riggle ve Songnian Zhou tarafından geliştirildi (diğer kilit isimler için bkz. "A Brief History of BIND"). Tüm bu hacker projeleri, şu anda Internet Software Consortium tarafından devam ettiriliyor (sadece Sendmail le olan alakası, Sendmail Consortium'a verdiği destek aracılığıyla daha dolaylı yoldan geliyor).

12. Detaylar için bkz. Campbell-Kelly ve Aspray, *Computer: A History of the Information Machina* (1996), s. 222-26 ve Levy, *Hackers*, 1. böl.

da kullanıcı zamanı, o zamanlarda çok daha değerli olduğundan, bu çok daha masraflı bir biçimde olmuştu. Herkesin oyunu kopyalaması serbestti ve kaynak kodu herkese açıktı.¹³

Kişisel bilgisayarın son atılımı, bu zihinsel hazırlıklarla mümkün kılındı. Sonraki kararlı adımı 70'lerin ortasında, Bay Area'da düzenli olarak toplanmaya başlayan hacker grubu Homebrew Computer Club'ın üyesi olan Steve Wozniak attı. 1976'da yirmi beş yaşındayken, kulüp içerisinde serbestçe paylaşılan bilgiyi kullanarak, mühendislik diploması olmayan kişilerin kullanımına yönelik ilk kişisel bilgisayar olan, Apple'ı yarattı. Bu başarının önemini takdir etmek için, bundan önceki bilgisayarların çoğunlukla buzdolabı boyutunda ve koşulları denetim altında tutulan özel odalarda saklanan makineler olduğunu hatırlamalıyız. Dünyanın en büyük bilgisayar şirketlerinin yöneticileri, kişisel bilgisayarların bir geleceği olacağına inanmıyor ve, "Bence ancak beş bilgisayarlık bir dünya pazarı mevcut" (IBM başkanı Thomas Watson, 1943) ve "İnsanların evlerinde bir bilgisayar olmasını istemeleri için hiçbir nedeni yok" (Digital Equipment Corporation'ın kurucularından ve yönetim kurulu başkanı Ken Olsen, 1977) gibi fikirler dile getiriyorlardı. Bu tahminler, eğer Woz bilgisayarı "insanileştirmeyi" başaramasaydı, doğru bile çıkabilirdi. Woz'un, bilgisayarı herkes için ulaşılabilir hale getirme başarısı, Bay Area'nın genelinde aykırı kültürel ruhunu ve insanlara türlü şekilde yetki verme kaygısını yansıtmış oldu.

Woz, ilk bilgisayarını yapmadan hemen önce, karizmasından dolayı çılgın bir şaman gibi görünebilen hayalperest Ted Nelson, kendi yayını olan *Computer Lib* (1974) adlı kitabında, kişisel bilgisayarın yolda olduğunu müjdelemişti. Nelson en çok, Web'in oluşumundan hayli önce, dünya çapında bir hipermetin olacağı öngörüsünü açıklamasıyla tanımı ve *hipermetin* teriminin asıl mucidi de odur. Kitabındaki alaycı haykırış şuydu: "BİLGİSAYAR GÜCÜNÜ İNSANLARA VE-

13. Bkz. Brand, "Fanatic Life and Symbolic Death Among the Computer Bums.", // *Cybernetic Frontiers*; Levy, *Hackers*, s. 56-65. Sonrasında bu oyun, şu anda Birleşik Devletler'deki satış rakamları film endüstrisiyle aynı olan (bkz. Interactive Digital Software Association, *State of the Industry Report*, s. 3), bilgisayar oyunu endüstrisinin doğuşuna yol açtı (bkz. Herz. Joystic Nation[1997], 1. böl.).

RİN! KAHROLSUN SİBER ÇÖPLÜK." (*Siber çöplük* Nelson'un "bilgisayar kullanan insanları kandırma" yollarından bahsetmek için icat ettiği bir kelimedir.)¹⁴

Sonradan Woz, Nelson'un da ziyaret ettiği Homebrew Computer Club'daki atmosferin, Apple üzerinde çalışmasını harekete geçirdiğini söylemişti: "Ben, beatnik ya da hippie denebilecek bir gruptan geliyordum; enformasyon alanında bir devrim hakkında ve dünyayı nasıl tamamen değiştirip bilgisayarı evlere sokacağımız üzerine radikal konuşmalar yapan bir sürü teknik uzman arasından."¹⁵ Woz hacker etiğine uyararak, bilgisayarının projesini başkalarına açık şekilde dağıttı ve programından parçaları yayımladı.

Onun hacker-yapımı bilgisayarı, neticeleri etrafımızda her yerde mevcut olan. daha geniş çaplı kişisel bilgisayar devrimine ilham verdi.¹⁶

14. Nelson, *Computer Lib*, 1974 baskısının önsözü, s. 6. bkz. jargon file. *cyberc-rud*: kafa bulandırıcı teknik konuşma. Önceli olan People's Computer Company [Halkın Bilgisayar Şirketi] aracılığıyla (ki bu ismine rağmen ticari bir girişim değil, kâr amacı gütmeyen bir organizasyondur) grubun, 60 ların aykırı kültürünün başka parçalarıyla da bağlantıları vardı ve insanlara güç verme prensibini seviyordu. (Bay Area'daki güçlü hareketler, ifade özgürlüğünü, kadınların ve eşcinsellerin statülerini, çevreyi ve hayvanları öne çıkaran hareketlerdi.) Homebrew Computer Club'ı başlatan French ve Fred Moore, PCC'de etkindiler. Bir duyuru panosuna Şu İlanı astılar:

AMATÖR BİLGİSAYAR KULLANICILARI GRUBU HOMEBREW COMPUTER CLUB ...ismini siz koyun

Kendi bilgisayarınızı mı yapıyorsunuz? Terminalinizi? TV daktilosunu? Giriş/Çıkış cihazı? Ya da başka bir dijital kara büyü kutusu mu? Veya bir zaman-paylaşım servisinde zaman mı satın alıyorsunuz? Öyleyse benzer ilgi alanlarda hemfikir olan insanların toplantısına gelmek isteyebilirsiniz; bilgi alışverişi, fikir değiş tokuşu yapmak; bir proje üzerinde çalışmaya yardım etmek, ya da her ne ise. (Levy, *Hackers*, s. 200)

PCC'nin kurucusu Bob Albrecht, mevcut bürokratik güçlere karşı savaşta, bilgisayar kullanımını teşvik ediyordu. PCC dergisinin ilk sayısının kapağında (Ekim 1972) şu metin vardı: "Bilgisayarlar çoğunlukla insanlar için Kullanılmak yerine, insanlara karşı kullanılıyor. İnsanları ÖZGÜRLEŞTİRMEK yerine, onları denetlemek için kullanılıyor. Tüm bunları değiştirmenin vakti geldi - Halkın Bilgisayar Şirketi'ne ihtiyacımız var" (a.g.y. s. 172). PCC'nin Çarşamba gecesi toplantılarına katılanlardan biri, Kaliforniya Berkeley Üniversitesinde öğrenci olan ve aynı zamanda Özgür İfade Hareketi ile Aralık 1964'te bir üniversite binasının öğrenci işgaline de katılan Lee Felsenstein'di. Felsenstein'in hedefi, insanların her yerde serbest şekilde bilgisayar kullanmasını sağlamaktı. Onun önerisine göre bu, "insanların birbirleriyle, üçüncü bir kişiye yargılama hakkı bırakmadan, karşılıklı ilgilendikleri şeyleri ifade edebilecekleri bir temelde, bağlantı kurabilecekleri bir iletişim sistemi" sağlayacaktı (a.g.y, s. 156). PCC grubundan hem Albrecht hem de Felsenstein, Homebrew Computer Club'a geçtiler. Felsenstein sonradan tartışma başkanı [moderator] görevini üstlendi.

15. Kennedy, "Steve Wozniak: Hacker and Humanitarian."

16. Apple'ın, IBM'in 1981'de çıkardığı PC'siyle içinde bulunduğu rekabette geride kalmasının nedeni ironik şekilde, PC'si başkalarının katılımını mümkün kılan açık mimarisi dolayısıyla başarılı olan (hacker'ların eski düşmanı) IBM'in aksine Apple'ın; anonim şirkete dönüşmesinin sonunda, kapalı bir mimarisi olmasıydı.

Kaynakça

- Abbate, Janet.** *Inventing the Internet.* Cambridge, Mass.: MIT Press, 1999.
- Andrew, Ed.** *Closing the Iron Cage: The Scientific Management of Work and Leisure.* Montreal: Black Rose Books, 1999.
- Anthony, Peter.** *The Ideology of Work.* Londra: Tavistock, 1977.
- Aristotle.** *Politics, The Complete Works of Aristotle: The Revised Oxford Translation* içinde. Cilt II, çev. B. Jowett Princeton: Princeton University Press, 1984. [*Politika*, çev.: Mete Tuncay, Remzi Kitabevi. Aralık 1993]
- Athanasius.** *Life of Anthony. Nicene and Post-Nicene Fathers* içinde. 2d serisi, cilt IV. Çev.: H. Eilershaw (1892). Peabody, Mass.: Hendrickson, 1999.
- Association for Democratic Initiatives.** "About the Kosovar Refugee Database" (www.refugjat.org/aboutDbase.html).
- Attrition.org "Clinton and Hackers." Temmuz 1999 (www.attrition.org/errata/art.01.09.html).
- Augustine.** *Confessions.* Çev. R. S. Pine-Coffin. Londra: Penguin Books, 1961. [*İtiraflar*, çev.: Dominik Pamir, Kaknüs Yay., 1999)
- Augustine.** *Concerning the City of God Against the Pagans.* Çev. Henry Bettenson. Londra: Penguin Classics, 1972 (tekrar basım 1984).
- Augustine.** *On Genesis Against the Manichees. The Fathers of the Church* içinde. Cilt 84. Çev. R. J. Teske. Washington, D.C.: Catholic University of America Press, 1991.
- Baltes, Matthias.** "Plato's School, the Academy," *Hermathena* 140 (1993).
- Barlow, John Peny.** "A Not Tenibly Brief History of the Electronic Fronlier Foundati-on," 1990 (www.eff.org/pub/EFF/history.eff).
- Barlow, John Peny.** "A Declaration of the Independence of the Cyberspace." Davos, 1996 (www.eff.org/bartow/Declaration-Ftnal.html).
- Basil.** *The Long Rules. The Fathers of the Church* içinde. Cilt 9. Çev. Rahibe M. Monica Wagner [1950]. Washington D.C.: Catholic University of America Press, 1970.
- Baudrillard.** *Amirique.* Paris: Bernard Grasset, 1986. [*Amerika*, çev.: Yaşar Avunç, Ayrintı Yay., 1996.]
- Benedict.** *The Rule of St. Benedict,* Çev. Boniface Atchison Verheyen. KA: St. Benedict's Abbey. 1949.
- Berkeley Internet Name Domain.** "A Brief History of BIND" (www.isc.org/products/BIND/bind-history.html).
- Bemers-Lee, Tim.** *Weaving the Web: The Original Design and Ultimate Destiny of the World Wide Web by its Inventor.* New York: Harper-Collins, 1999.
- Biflot, M.-F.** "Academie." *Dictionnaire des philosophes antiques* içinde. Der. R, Goulet. Paris : Editions du centre national de la recherche scientifique. 1989.
- Borgman, Christine.** *From Gutenberg to the Global Information Infrasmtcturt.- Access to Information in the Networked World.* Cambridge, Mass.: MIT Press, 2000.
- Bradner, Scott.** "The Internet Engineering Task Force." DiBona, Ockham ve Slone, *Open Sources* içinde.

- Brand, Stewart.** *II Cybernetic Frontiers*. New York and Berkeley: Random House and The Bookworks, 1974.
- Brand, Stewart.** *The Media Lab: Inventing the Future at MIT*. New York: Viking, 1987.
- Brand, Stewart.** *The Clock of the Long Now: Time and Responsibility*. New York: Basic Books, 1999.
- Bunnell, David ve Adam Brate.** *Making the Cisco Connection: The Story behind the Real internet Superpower*. New York: John Wiley and Sons, 2000.
- Burton-Jones, Alan.** *Knowledge Capitalism; Business, Work and Learning in the New Economy*. Oxford University Press, 1999.
- Bush, Vannevar.** "As We May Think." *Atlantic Monthly*, Temmuz 1945.
- Cailliau, Robert.** "A Little History of the World Wide Web." World Wide Web Consortium, 1995 (www.w3.org/History.html).
- Campbell-Kelly, Martin ve William Aspray.** *Computer: A History of the Information Machine*. New York: Basic Books, 1996.
- Capra, Fritjof.** *The Web of Life*. New York: Random House, 1996.
- Camoy, Martin.** *Sustaining the New Economy: Work, Family and Community in the Information Age*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2000.
- Cassian, John.** *The Twelve Books en the Institutes of the Coenobia. Nicene and Post-Nicene Fathers içinde.* II. Sen, cilt 11. Çev. Edgar Gibson [1894]. Peabody, Mass.: Hendrickson, 1999.
- Castells, Manuel.** *The Information Age: Economy, Society and Culture. Cilt 1: The Rise of the Network Society*. Malden, Mass.: Blackwell, 1999 (tekrar basım 1997; 2. baskı, 2000).
- Castells, Manuel.** *The Information Age: Economy, Society and Culture. Cilt 2: The Power of Identity*. Malden, Mass.: Blackwell, 1997.
- Castells, Manuel.** *The Information Age: Economy, Society and Culture. Cilt 3: End of Millenium*. Malden, Mass.: Blackwell, 1998 (2. baskı, 2000).
- Castells, Manuel.** "Materials for an Exploratory Theory of the Network Society." *British Journal of Sociology* 51:1 (2000).
- Castells, Manuel ve Emma Kiselyova.** *The Collapse of Soviet Communism: The View from the Information Society*. Berkeley: University of California International and Area Studies Book Series, 1995.
- Cerf, Vinton.** "Guidelines for Conduct on and Use of Internet" (draft). Reston, Va: Internet Society, 1994 (www.isoc.org/intemet/conduct/cerf-Aug-draft.shtml).
- Cerf, Vinton.** "IETF ve ISOC," 1995 (www.isoc.org/internet/htslorv/ielfhts.html).
- Ceruzzi, Paul.** *A History of Modern Computing*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 2000.
- Chemiss, H. F.** *The Riddle of the Early Academy*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1945.
- Clark, Jim ve Owen Edwards.** *Netscape Time: The Making of the Billion-Dollar Start-up That Took on Microsoft*. New York: St. Martin's Press, 1999.
- Committee to Protect Journalists. *Attacks on the Press in 1999: A World-wide Survey*. New York, 2000 (www.cpj.org/attact99/framest_att99/frameset_att99.html).
- Connick.** "...And Then There Was Apple," *Call-A.P.PLE.*, Ekim 1986.
- Copley, Frank.** *Frederick W. Taylor: Father of the Scientific Management*. New York: Harper and Brothers, 1923.
- Covey, Stephen.** *The Seven Habits of Highly Effective People: Restoring the Character Ethic*. [1989.] New York: Simon and Schuster, 1999.
- Crick, Francis.** *The Astonishing Hypothesis*, New York: Charles Scribner's Sons, 1994.

- Dante.** *The Divine Comedy*. Çev. Mark Musa. New York: Penguin Books, 1984. [*İlahi Komedy: Cehennem*, çev.: Rekin Teksoy, Oğlak Yay., 1998]
- Davis, Stan ve Chnstopher Meyer.** *Future Wealth*. Boston: Harvard Business School Press, 2000.
- Defoe, Daniel.** *Robinson Crusoe*. Der. Angus Ross. Londra: Penguin Books, 1965 (tekrar basım 1985). [*Robinson Crusoe*, çev.: Akşit Göktürk, Yapı Kredi Yay., 1997].
- Dell, Michael.** *Direct from Dell: Strategies that Revolurionized an Industry*. Londra: Harper Collins Business, 2000.
- Dempsey, Ben, Debra Weiss, Paul Jones ve Jane Greenberg.** *A Quantitative Profile of a Community of Open Source Linux Developers*. Chapel Hill: School of Information and Libraty Science, University of North California, 1999 (ils.unc.edu/ils/research/reports/TR-1999-05.pdf).
- Dempsey, James ve Daniel Weitzner.** *Regardless of Frontiers: Protecting the Human Right to Freedom of Expression on the Global Internet*. Global Internet Liberty Campaign (www.gilc.org/speech/report).
- Denning, Dorothy.** *Activism, Hacktivism and Cyberterrorism: The internet as a Tool for Influencing Foreign Policy*. Washington D.C.: Georgetown University, 2000
- Dibona, Chris, Sam Ockham ve Mark Stone** der. *Open Sources: Voices from the Open Source Revolution*. Sebastopol, Calif.: O'Reilly and Associates. 1999 (www.oreilly.com/catalog/opensource/book/netrev.html).
- Diffie, Whitfield ve Susan Landau.** *Privacy on the Line: The Politics of Wiretapping and Encryption*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1999.
- Dillon, John.** "What Happened to Plato's Garden?" *Hermathena* 134 (1983).
- Dusanic, S.** "Plato's Academy and Timotheus' Policy, M.Ö. 365-359" *Chiron* 10(1980).
- Electronic Frontier Foundation.** *Cracking DES: Secrets of Encryption Research, Wiretap Politics and Chip Design*. San Francisco: Electronic Frontier Foundation, 1998.
- Electronic Frontier Foundation.** "About EFF" (www.eff.org/abouteff.html).
- Electronic Privacy Information Center.** "Workplace Privacy." *Privacy and Human Rights 2000: An International Survey of Privacy Laws and Developments* (www.privacyinternational.org/survey/phr2000/threats.html - Heading 18).
- Engelbart, Douglas.** "Augmenüing Human Intellect: A Conceptual Framework." Stanford: Slanford Research Institute, Ekim 1962 (www.histech.rwth-aachen.de/www/quellen/engelbart/AHI62.pdf).
- Epictetus. Discourses.** Çev. W. A. Oldfather. Loeb Classical Library, 131. ve 128. ciltler [1925, 1928]. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1998, 1985. [*Düşünceler ve Sohbetler*, çev.: Burhan Toprak, Maarif Matbaası, 1942,]
- Fischer, Claude.** *America Calling: A Social History of the Telephone to 1940*. Berkeley and Los Angeles: University of the California Press, 1992.
- Flannery Saran ve David Flannery.** *in Code: A Mathematical Journey*. Londra: Profile Books, 2000.
- Franklin, Benjamin.** "Advice to a Young Tradesman." *The Writings of Benjamin Franklin*, II. Cilt Der. Albert Henry. New York, Macmillan, 1905.
- Franklin, Benjamin.** *Autobiography and Other Writings*. Der. Ormond Seavey. Oxford: Oxford University Press, 1993 (1998'de tekrar basıldı).
- FreeB92.** "Keeping the Faith." 1 Nisan 1999 (www.opennet.org/announcements/O10499.shtml).
- Free 2000. *Restrictions on the Broadcast Media*. Eylül 1998 (www.free2000.opennet.org/pdf/publications.pdf).

- Freiberger, Paul ve Michael Swaine.** *Fire in the Valley: The Making of the Personal Computer*. 2. baskı New York: McGraw-Hill, 2000.
- Gaiser, Konrad.** *Philodems Academica; Die Bricht über Platon und die Alte Akademie in zwei herkulanensischen Papyri*. Stuttgart: Frommann-Holzboog, 1988.
- Gans, David ve Ken Goffman.** "Milch Kapor and John Barlow Interview." *Wired*, Ağustos 1990 (www.eff.org/pub/Publication/John_Perry_Barlow/HTML/barlow_and_kapor_m_wired_interview.html).
- Gardiner, Eileen,** der. *Medieval Visions of Heaven and Hell Before Dante*. New York: Italica Press, 1989.
- Gardiner, Eileen.** *Medieval Visions of Heaven and Hell: A Sourcebook*. Garland Medieval Bibliographies, 11. çili. New York: Garland Publishing, 1993.
- Gates, Bill.** *The Road Ahead*. New York: Penguin Books, 1996.
- Gauntlett, Andrew,** *NetSpies: Who's Watching You on the Web?* Berkeley: Frog, 1999.
- Gilmore, John.** "Privacy, Technology, and the Open Society." 28 Mart 1991 'de ilk kez düzenlenen. Bilgisayarlar, Özgürlük ve Mahremiyet konulu konferansta yaptığı konuşma (www.toad.com/anu.cfp.talk.txt).
- Global internet Liberty Campaign.** "Principles" (www.gilc.org/about/principles/html).
- Glucker, John.** *Antiochus and the Late Academy*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1978.
- Gold, Rebecca.** *Steve Wozniak: A Wizard Called Woz*. Minneapolis: Lerner Publications, 1994.
- Greenfield, Richard.** *Censorship in Serbia*. New York: Open Society Institute, 1999 (www.soros.org/censorship/balkans/serbia.html).
- Gregory the Great.** *The Homilies of St. Gregory the Great on the Book of the Prophet Ezekiel*. Çev. T. Gray. Calif.: Etna, 1990.
- Hadot, Pierre.** "Spiritual Exercises." *Philosophy as a Way of Life: Spritual Exercises from Socrates to Foucault* içinde. Çev. Michael Chase. Oxford: Blackwell, 1995.
- Hadot, Pierre.** "Ancient Spiritual Exercises and 'Christian Philosophy'." *Philosophy as a Way of Life* içinde.
- Hafner, Katie ve Matthew Lyon.** *Where Wizards Stay up Late: The Origins of the Internet*. New York: Touchstone, 1998.
- Hamerly, Jim ve Tom Paquin ile Susan Walton.** "Freeing the Source: The Story of Mozilla." DiBona, Ockman ve Stone, *Open Source*.
- Hammer, Michael.** "Reengineering: Don't Automate, Obliterate." *Harvard Business Review*, Temmuz-Ağustos 1990.
- Hammer, Michael ve James Champy.** *Reengineering the Corperation; A Manifesto for Business Kevolution*. New York: HarperBusiness, 1994.
- Hankins, J.** "The Myth of the Platonic Academy of Florance." *Renaissance Quarterly* 44 (1991).
- Held, David, Anthony McGrew, David Goldblatt ve Jonathan Perraton.** *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*. Stanford: Stanford University Press, 1999.
- Helmets, Sabine.** "A Brief History of anon.penet.fi, The Legendary Anonymous Remailer." *Computer-Mediated Communication Dergisi* 4:9 (1997) (December.com/cmc/mag/1997/sep/helmer.shtml).
- Herz, J.C.** *Joystick Nation: How Videogames Gobbled Our Money, Won Our Hearts, and Rewired Our Minds*. Londra: Abacus, 1997.
- Hesiod.** *Works and Days*. Çev. Hugh G. Evelyn-White. Cambridge, Mass.: Loeb Classical Library. Harvard University Press, 1914.

- Hillis, Danny.** "The Millennium Clock" *Wired*. 1995 (www.wired.com/wired/scenarios/clock.html)
- Homer.** *The Odyssey*. Çev. A.T. Murray, der. George Dimock. Loeh Classical Library. 104-5. ciltler, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1995. [*Odysssea*, çev.: Azra Erhat/A. Kadir. Can Yay.. 1998].
- Hughes, Eric.** "A Cyperpunk's Manifesto." 9 Mart 1993 (<ftp.csua.berkeley.edu/pub/cyperpunks/rants/.manifesto.html>).
- Hughes, Thomas.** *Rescuing Prometheus*. New York : Random House, 1998.
- Human Rights Watch.** *Human Rights Watch World Repon 2000*. New York, 2000.
- Human Rights Watch.** "Federal Republic of Yugoslavia." *Human Rights Watch World Repon 2000*.
- Human Rights Watch.** "Freedom of Expression on the Internet." *Human Rights Watch World Repon 2000*.
- Human Rights Watch.** "Human Rights Defenders."/*Human Rights Watch World Repon 2000* içinde.
- Ignatieff, Michael.** *Virtual War: Kosova and Beyond*. New York: Metropolitan Books, 2000. Interactive Digital Software Association. *State of the Industry Repon*, 1999 (www.idsa.com/IDSA_SOTI_REPORT.pdf).
- Internet Engineering Task Force.** "The Tao of IETF." RFC 1718 (www.ietf.cnri.reston.vajis/tao.html).
- Internet Engineering Task Force.** "Netiquette Guidelines." RFC 1855. (www.ietf.org/rfc/rfc1855.txt).
- Internet Society.** "All About the Internet Society" (www.isoc.org/isoc/).
- Internet Society.** "Internet Society Guiding Principles." (www.isoc.org/isoc/mission/principles).
- Joy, Bill.** "Why the Future Doesn't Need Us." *Wired*, Nisan 2000 (www.wired.com/wired/archive/8.04,iow_pr.html).
- Justin Martyr.** *Apology. Ante-Nicene Fathers* içinde. I. Cilt. [1885.] Peabody. Mass.: Hendrickson Publishers, 1999.
- Kantrowitz, Barbara.** "Busy Around the Clock." *Newsweek*, 17 Temmuz, 2000.
- Kapor, Mitchell ve John Perry Barlow.** "Across the Electronic Frontier," 1990 (www.eff.org/pub/EFF/electronicJrontier.eff).
- Kennedy, John.** "Steve Wozniak: Hacker and Humanitarian." *Hindsights: The Wisdom and Breakthroughs of Remarkable People*. Der. Guy Kawasaki. Beyond Words, 1994.
- Koops, Bert-Jaap.** *Crypto Law Survey* (cwis.kub.nl/~frw/people/koops/lawsurvy.htm).
- Kuhn, Thomas.** *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press. 1962. (*Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, çev.: Nilüfer Kuyas. Alan Yay., 1994]
- Landow, George.** *Hypertext 2.0: The Convergence of Contemporary Critical Theory and Technology*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1997.
- Lavater, Johann Kasper.** *Aussichten in die Ewigkeit*. Hamburg: Buchhandlergesellschaft, 1773.
- Lave, J. ve E Wenger.** *Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
- Leamonth, Michael.** "Giving It All Away." *MetroActive*, 8-14 Mayıs 1997 (www.metroactive.com/papers/metro/05.08.97/cover/linus-9719.html).
- Legion of Doom.** "The History of the Legion of Doom." *Phrack* 31 (1990) (phrack.infonexus.com/search.phtml?view&article=p31-5).

Leiner, Bany. Vinton Cerf, David Clark, Robert Kahn, Leonard Kleinrock, Daniel Lynch, John Postel, Lawrence Roberts ve Stephen Wolff. "A Brief History of the Internet." Internet Society, 2000. (www.isoc.org/internet/history/brief.html).
Lennier. Gospel of Tux, 1999 (www.ao.com/~regan/penguins/tux.html).

Le Roy Ladurie, Emmanuel. *Montaillou: Cathars and Catholics in a French Village, 1294-1324.* Çev. Barbara Bray. Londra: Penguin Books, 1978.

Lesnick. *Preaching in Medieval Florence.* Atina, 1989.

Lessig, Lawrence. *Code and Other Laws of Cyberspace.* New York: Basic Books, 1999.

Levy, Steven. *Hackers: Heroes of the Computer Revolution.* New York: Delta, 1994.

Linzmayr, Owen. *Apple Confidential: The Real Story of Apple Computer, Inc.* San Francisco: No Starch Press, 1999. Long Now Foundation. "Location" (www.longnow.org/10klibrary/ClockLibrary/Location.htm).

Lowe, Janel. *Bill Gates Speaks: Insight from the World's Greatest Entrepreneur.* New York: John Wiley and Sons, 1998.

Lyon, Jeff ve Peter Gorner. *Altered Fates: Gene Therapy and the Retooling of Human Life.* New York: W. W. Norton, 1995.

McKusick, Marshall Kirk. "Twenty Years of Berkeley Unix: From AT&T-Owned to Freely Redistributable." DiBuna, Ockman ve Stone, *Open Sources* içinde.

Madsen, Wayne ve David Banisar. *Cryptography and Liberty 2000: An International Survey of Encryption Policy.* Washington, D.C.: Electronic Privacy Information Center, 2000 (<http://www2.epic.org/reports/crypto2000>)

Maslow, Abraham. *Motivation and Personality.* 3. basım. [1954.] New York: Longman, 3. basım. 1987. Maslow, Abraham. *Toward a Psychology of Being.* 3. basım. (1962.) New York: John Wiley and Sons, 1999.

Matic, Veran. "Bombing the Baby with the Bathwater." 30 Mart 1999 (www.open-net.org/announcement/300399.html).

May, Tim. "The Crypto Anarchist Manifesto." 1992 (<ftp://ftp.csua.berkeley.edu/pub/cypberpunks/rants/.crypto-anarchy.htm>).

Mentor. "The Conscience of a Hacker," *Phrack* 7 (1986) (phrack.infonexus.com/search.phtml?view&article=p7-3).

Merton, Robert. *The Sociology of Science: Theoretical and Empirical Investigations.* Der. Norman Storer. Chicago: University of Chicago Press, 1973.

Microsoft. "Microsoft Timeline" (www.microsoft.com/billgates/bio).

Milton, John. *Paradise Lost.* Der. Harold Bloom. New York: Chelsea House, 1996.

Mitchell Kapor Foundation. "The Mitchell Kapor Foundation Environmental Health Program" (www.mkf.org/envhlthmkf.html).

Mokyr, Joel. *The Lever of Riches: Technological Creativity and Economic Progress.* New York: Oxford University Press, 1990.

Moore, Gordon. "The Experts Look Ahead," *Electronics* 19 Nisan 1965.

Mozilla.org. "Mozilla.org: Our Mission." 2000 (www.mozilla.org/mission). National Public Radio. "Letters from Kosovo." 5 Mart-17 Haziran 1999 (npr.org/programs/moming/kosova~emails.html).

Naughton, John. *A Brief History of the Future: The Origins of the internet.* Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1999.

Nelson, Ted. *Computer Lib/Dream Machines.* [1974.] Redmond, Wash.: Microsoft Press, 1987.

Nelson, Ted. *Literary Machines: The Report on and of Project Xanadu Concerning Word Processing, Electronic Publishing, Hypertext, Thinkertoys, Tomorrow's Intellectual Revolution, and Certain Other Topics Including Knowledge, Education and Freedom.* Kendi yayını, 1981.

- Netcraft.** *The Netcraft Web Server Survey.* Eylül 2000 (www.netcraft.com/survey/Reports/0009/).
- Nua,** *Internet Survey: How Many Online,* Eylül 2000. (www.nua.ie/surveys/how_many_online/index.html).
- Oikannen, Jarkko.** "Early IRC History." 1993 (www.irc.org/history_docs/jarkko.html).
- OneWorld.** "Internet to Play Major Role in Kosovo Refugee Crisis." 9 Nisan 1999 (www.one.world.org/about/ppack/releases/refugees_pr-rel.shtml).
- Opensource.org.** "History of the Open Source Initiative" (www.opensource.org/history.html).
- Patterson, Robert.** *Paradise: The Place and State of Saved Souls,* Philadelphia: Presbyterian Board of Publication, 1874.
- Penet.** "Johan Helsingius Closes His Internet Remailer." 30 Ağustos 1996 (www.penet.fi/press-english.html).
- Perens, Bruce:** "The Open Source Definition." DiBona, Ockman ve Stone, *Open Sources* ve www.opensource.org/osd.html.
- Pine, Joseph, II ve James Gilmore.** *The Experience Economy: Work Is Theater and Every Business a Stage,* Boston: Harvard Business School Press, 1999.
- Platon, Alcibiades.** çev. D. S. Hulchinson, *Complete Works.*
- Platon, Apology.** *Complete Works* içinde. Der. John M. Cooper ve D. S. Hutchinson. Çev. G. M. A. Grube. Indianapolis: Hackelt, 1997 [*Savunma*, çev.: Deniz Canefe ve Aziz Yardımlı. Idea Yay. 1997].
- Plato. Axiochtu.** *Complete Works* içinde. Çev. Jackson P. Hershbell.
- Plato. Clitophon,** *Complete Works* içinde. Çev. Francisco J. Gonzales. (Hipparkhos ve Kleitophon, çev.: Ziya Taşkhloğlu, Milli Eğitim Basımevi, 1997].
- Plato. Crito.** *Complete Works* içinde. Çev. G. M. A. Grube. [*Kriton*, çev.: Zafer Taşlıkloğlu. Milli Eğitim Bakanlığı Yay., 1997].
- Plato. Euthydemus.** *Complete Works* içinde. Çev. Rosamond Kent Sprague. [*Euthydemus*, çev.: Halil Vehbi Eralp, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., 1997].
- Plato. Euthyphro.** *Complete Works* içinde. Çev. G. M. A. Grube.
- Plato. Gorgias.** *Complete Works* içinde. Çev. Donald Jeyl. [*Gorgias*, çev.: Reyhan Erben, Milli Eğitim Basımevi, 1997].
- Plato. Letters.** *Complete Works* içinde. Çev. Glen R. Morrow.
- Plato. Meno.** *Complete Works* içinde. Çev. G. M. A. Grube.
- Plato. Minos.** *Complete Works* içinde. Çev. Malcolm Schofield. [*Minos*, çev.: Hamdi Varoğlu, 2001].
- Plato. Phaedrus.** *Complete Works* içinde. Çev. Alexander Nehamas ve Paul Woodruff.
- Plato. Protagoras.** *Complete Works* içinde. Çev. Stanley Lombardo ve Karen Bell.
- Plato. Republic.** *Complete Works* içinde. Çev. G. M. A. Grube ve C. D. Ç. Reeve. (*Devlet*, çev.: Hüseyin Demirhan, Sosyal Yayınlar, 2002)
- Plato. Symposium.** *Complete Works* içinde. Çev. Alexander Nehamas ve Paul Woodruff. [*Şölen: Sevgi Üstüne*, çev.: Azra Erhat, Sabahattin Eyuboğlu, Türkiye İş Bankası Yay., 2000].
- Plato. Theaetetus.** *Complete Works* içinde. Çev. M. J. Levett ve Myles Burnyeat.
- Plutarch.** *Platonic Questions*, Çev. Harold Cherniss. *Moralia* 13, 1. kısım. Cambridge, Mass.: Loeb Classical Library, Harvard University Press, 1976.
- Porterfield, Keith W.** "Information Wants to be Valuable." NetAction (www.netactitwi.org/anicles/freesoft.html).

- Quirtner, Joshua.** "Anonymously Yours-An Interview with Johan Helsingius." *Wired* 2.06 (Haziran 1994) (www.wired.com/wired/2.06/departments/electrosphere/anonymous.1.html).
- Raymond, Eric.** "A Brief History of Hackerdom." DiBona, Ockman ve Stone. *Open Sources* ve www.tuxedo.org/~esr.writings/cathedral-bazaar/hacker-history/ (ilk versiyonu 1992).
- Raymond, Eric.** "How to Become a Hacker" Raymond. *Cathedral and the Bazaar* (www.tuxedo.org/~esr/fags/hacker-howto.html) (İlk versiyonu 1996).
- Raymond, Eric.** *The Cathedral and the Bazaar: Musings on Linux and Open Source by an Accidental Revolutionary.* Sebastopol, Calif.: O'Reilly and Associates. 1999 (www.tuxedo.org/~esr/writings/homesteading/cathedral-bazaar/) (ilk versiyonu 1997).
- Raymond, Eric.** "Homesteading the Noosphere." Raymond, *Cathedral and the Bazaar* (www.tuxedo.org/~esr/writings/homesteading/homesteading) (ilk versiyonu 1998).
- Raymond, Eric.** "The Revenge of the Hackers," Raymond, *Cathedral and the Bazaar* (www.tuxedo.org/~esr/writings/homesteading/hacker-revenge) (ilk versiyonu 1999).
- Raymond, Eric.** "The Art of Unix Programming." 2000. Taslak.
- Raymond, Eric.** Eter. *The Jargon File*, 2000 (www.tuxedo.org/~esr/jargon).
- Raymond, Eric.** *The New Hacker's Dictionary*. 3. basım. Cambridge, Mass.: MIT Press. 1998.
- Reich, Robert.** *The Work of Nations; Preparing Ourselves for Twenty-first-century Capitalism.* New York: Vinlage Books, 1992 [1991].
- Reid, Robert.** *Architects of the Web: 1,000 Days That Built the Future of Business.* New York: John Weiley and Sons, 1997.
- Reporters sans frontieres.** *Federal Republic of Yugoslavia: A State of Repression.* 1999 (www.rfs.fr/uk/rapport/yougo/rapportyougu.html).
- Reporters sans frontieres.** 1999 Survey (www.rfs.fr/uk/cp.protest/bilan99.html).
- Reporters sans frontieres.** *War in Yugoslavia : Nato's Media Blunders.* 1999 (www.rfs.fr/uk/rapport/nato/nato.html).
- Rheingold, Howard.** *Tools for Thought: The History and Future of Mind-Expanding Technology.* Cambridge, Mass.: MIT Press. 2000.
- Rifkin, Jeremy.** *The End of Work: The Decline of the Global Labour Force and the Dawn of the Post-Market Era.* New York: G. P. Putnam's Sons. 1995.
- Ritchie, Dennis.** "The Evolution of the UNIX Time-Sharing System." *A.T&T Bell Laboratories Technical Journal* 63:8 (1984).
- Ritchie, Dennis.** "Turing Award Lecture: Reflections on Software Research." *Communications of the ACM* 27:8 (1984).
- Robbins, Anthony.** *Awaken the Giant Within: How to Take Immediate Control of Your Mental, Emotional, Physical, and Financial Destiny!* New York: Fireside, 1992. [İçindeki Devi Uyandır: Zihinsel, Duygusal, Fiziksel ve Finansal Kaderinizi Bir Anda Ele Almanın Yolu, çev.: , inkılâp Kitabevi, 1997].
- Roberts.** "Multiple Computer Networks and intercomputer Communication." ACM'nin işletim Sistemi Prensipleri konulu sempozyumunun raporları, Gatlinburg. Tena,1967.
- Rosenberg,Donald.** *Open Source: The Unauthorized White Papers.* poster City. Calif.: 1DG Books, 2000.
- Russell Hochschild, Arlie.** *The Time Bind: When Work Becomes Home and Home Becomes Work.* New York.: Metropolilan Books, 1997.

Rybczynski, Witold. *Waiting for the Weekend.* New York: Penguin Books. 1992.

Salus, Peter. *A Quarter Century of UNIX.* Reading, Mass.: Addison-Wesley, 1994.

Saunders, Joseph. *Deepening Authoritarianism in Serbia: The Purge of the Universities.* *Human Rights Watch Shon Report II* :2 (1999).

Schneider. *The Other Life.* Der. Herbert Thurston. New Yodc: Wagner, 1920.

Sendmail.org. "Sendmail.org" (www.sendmail.org)

Smith, Adam. *Wealth of Nations.* 11776.) Oxford: Oxford University Press. 1993. [*Ulusların Zenginliği*, çev.: Ayşe Yunus. Mehmet Bakırcı. Alan Yay., 1997: 2. Cilt. çev.: Mehmet Tanju Akad, Alan Yay., 2002.]

Solomon. Alan. "A Brief History of PC Viruses." S&S Intemational. 1990 (www.bocklabs.wisc.edu/~janda/solomhis.html).

Southwick, Karen. *High Noon: The inside Story of Scott McNealy and the Rise of Sun Microsystems.* New York; John Wiley and Sons, 1999.

Spector, Robert. *Amazon.com: Get Big Fast (inside the Revolutionary Business Model That Changed the World).* Londra: Random House Business Books, 2000. *Stability Pact for South Eastern Europe.* Cologne, 10 haziran 1999 (www.seerecon.org/Key-Documents/KD_1999062401.htm).

Stallman, Richard. "The GNU Manifesto." 1993 (ilk versiyonu 1985) (www.gnu.org/gnu/manifesto.html).

Stallman, Richard. "What Is Free Software?" 2000 (ilk versiyonu 1996) (www.gnu.org/philosophy/free-sw.html).

Stallman. Richard. "The GNU Operating System and the Free Software Movement" Di-Bona, Ockham ve Stone. *Open Sources* ve www.gnu.org/gnu/thegnuproject.

Stallman, Richard. "The Free Software Song" (www.org/music/free-software-song.html).

Sun Microsystems. "SUN Microsystems Co-Founder Resigns." 8 Ağustos 1995 (www.sun.com/smi/Press/sunflash/9508/sunflash.950810.3737.html).

Sussman, Leonard. *Censor Dot Gov: The Internet and Press Freedom 2000.* Freedom House, 2000 (www.freedomhouse.org/pfs2000/pfs2000.pdf).

Tanenbaum, Andrew. *Operating Systems: Design and Implementation.* Englewood Cliffs, NJ.: Prentice-Hall, 1987.

Taylor, Frederick Winslow. *The Principles of Scientific Management.* [1911.] Mineola, N. Y.: Dover Publications. 1998.

Tech. "An Interview with Steve Wozniak." 26 Ekim 1998 (www.thetech.org/people/interviews/woz.html).

Tertullian. *The Prescription Against Heretics.* Çev. Peter Holmes. *Ante-Nicene Fathers*, 3.Cilt 1885.] Peabody, Mass.: Hendrickson Publishers, 1999.

Thompson. Edward. *The Making of the English Working Class.* [1963.] New York: Penguin Books, 1991. [*İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*, çev.: Uygur Kocabaşoğlu, Birikim Yayınları, 2004]

Thompson, Edward. "Time, Work-Discipline and Industrial Capitalism." *Past and Present* 38 (1967)

Torvalds. Linus. "What Would You like to See Most in Minix?" comp.os.minix'e 25 Ağustos 1991'de gönderilen mesaj.

Torvalds. Linus. "Free Minix-like Kernel Source for 386-AT." comp.os.minix'e 5 Ekim 1991 'de gönderilen mesaj.

Torvalds. Linus. "Re: Writing an OS." Linux-activists@bloom-picayune.mit.edu ve 5 Mayıs 1992'de gönderilen mesaj.

Torvalds, Linus. "Birthday." Unix-activists@bloom-picavune.mit.edu' ve 31 Temmuz 1992'de gönderilen mesaj.

Torvalds, Linus. "Credits." (<ftp.kernel.org/pub/linux/kemel/CREDITS>).

Toumier, Michel. *Friday*. [1967.] çev. Norman Denny. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1997. [*Cuma ya da Pasifik Arafı*, çev.; Melis Ece, Ayrıntı Yayınları, 1994, 3. baskı, 2000].

Tuomi, Ilkka. *Corporate Knowledge. Theory and Practice of Intelligent Organizations*. Helsinki; Metaxis, 1999.

Ulyat, William Clarke, *The First Years of the Life of the Redeemed After Death*. New York Abbey Press, 1901.

University of California, San Francisco ve The Field Institute. *The 1999 California Work and Health Survey*. 1999.

University of Illinois. "Procedures for Licensing NCSA Mosaic." 19 Temmuz 1995 (www.ncsa.uiuc.edu/SDG/Software/Mosaic/License/LicenseInfo.html).

Valloppillil, Vinod. *Open Source Software*. Microsoft Confidential, 11 Ağustos 1998 (www.opensource.org/halloween/halloween1.html).

Valloppillil, Vinod ve Josh Cohen. *Linux OS Competitive Analysis*. Microsoft Confidential, 11 Ağustos 1998 (www.opensource.org/halloween/halloween2.html).

van den Hoven, Birgit. *Work in Ancient and Medieval Thought: Ancient Philosophers, Medieval Monks and Theologians and Their Concept of Work, Occupations and Technology*. Leiden, 1996.

Vygotsky, L. S. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1978.

Ward, Benedicta. der. *The Sayings of the Desert Fathers*. 1975.

Watts, Duncan. *Small World: The Dynamics of Networks Between Order and Randomness* Princeton: Princeton University Press, 1999.

Wayner, Peter. *Free for Ali: How Linux and the Free Software Movement Undercut the High-Tech Titans*. New York: HarperBusiness, 2000.

Weber, Max. *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. (1904-1905; çev. 1930.) Londra: Routledge, 1992. [*Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, çev.: Zeynep Gürata, Ayraç Yay., 2002]

Weeks, Linton. "Sandy Lerner, Network of One." *The Washington Post*. 25 Man 1998 (www.washingtonpost.com/wp-srv/frompost/march98/lerner25.htm).

Wells, Joe. "Virus Timeline." IBM Antivirus Online, 1996 (www.bock-abs.wisc.edu/).

Witness. *Witness Report 1998-1999* (witness.org/about/report9899.hini).

Witness. "About Witness" (witness.org/about.htm).

Wolfson, Jill ve John Leyba. "Humble Hero." San Jose Mercury Center (www.mercury-center.com/archives/revolutionaries/wozniak.htm).

World Wide Web Consortium. "About the World Wide Web Consortium" (www.w3.org/Consortium)

Xenophon. *Symposium*. Çev. O. J. Todd. 11923,) Loeb Oassical Library. 168. cilt. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1997.

XS4ALL. "The History of XS4ALL" (www.xs4all.net/uk/absoluut/histiorv/index_e.html).

Young, Robert ve Wendy Goldman Rohm. *Under the Radar: How Red Hat Changed the Software Business-and Took Microsoft by Surprise*. Scottsdale, Ariz.: Coriolis, 1999.

Yutang, Lin. *The importance of Living*. [1938.] Stockholm: Zephyr Books. 1944.